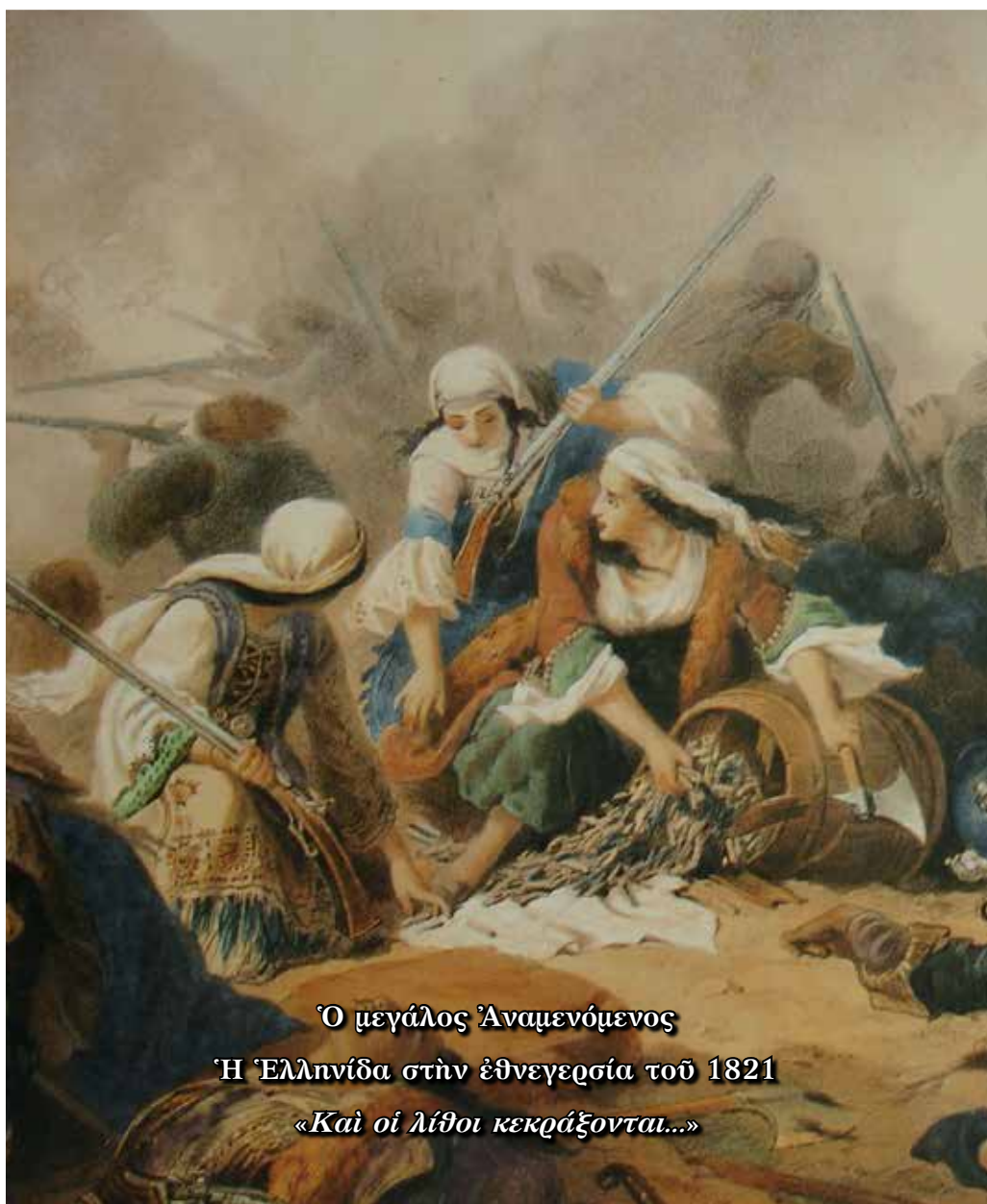


ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΕΤΟΣ 84^ο | ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2021 | ΑΡΙΘ. 790



Ὁ μεγάλος Ἀναμενόμενος

Ἡ Ἑλληνίδα στὴν ἐθνεγεργσία τοῦ 1821

«Καὶ οἱ λίθοι κεκράζονται...»

Ο ΜΕΓΑΛΟΣ ΑΝΑΜΕΝΟΜΕΝΟΣ Γ.Β.Μ.....	209
Η ΕΛΛΗΝΙΔΑ ΣΤΗΝ ΕΘΝΕΓΕΡΣΙΑ ΤΟΥ 1821 ΖΩΗ ΓΚΕΝΑΚΟΥ	211
Η «ΚΕΝΗ ΑΠΑΤΗ» ΚΑΙ Η ΥΓΙΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΔΗΜ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ	225
ΕΜΕΙΣ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ Α. Ν. ΤΣΙΡΙΝΤΑΝΗΣ	228
«ΚΑΙ ΟΙ ΛΙΘΟΙ ΚΕΚΡΑΞΟΝΤΑΙ...» Ι. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ	241
ΚΡΙΤΙΚΗ ΜΑΤΙΑ Γ.Τ., Η.Κ.	246
ΠΙΝΑΚΑΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ 2021	250
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΟΓΔΟΗΚΟΣΤΟΥ ΤΕΤΑΡΤΟΥ ΤΟΜΟΥ (2021)	255



209



211



226

ΟΡΓΑΝΟ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΤΕΧΝΗ

www.xee.gr • ΚΩΔΙΚΟΣ 1692.

Διμηνιαίο περιοδικό

Τιμή τεύχους 2,5€
Έτήσια συνδρομή
Έσωτερικού 15€
Έξωτερικού 30€
Κύπρου 20€

Έκδότης

«Χριστιανική Ένωση Ακτίνες»
Καρύτση 14, 105 61 Άθηναι, Τηλ. 210 32.35.023

Διευθυντής Σύνταξης

Γιάννης Κ. Τσέντος
Θεληνίωνς 1, 166 74 Γλυφάδα, e-mail: tsentosg@gmail.com

Η Έπιτροπή έπιφυλάσσει σέ έαυτήν τό δικαίωμα νά μήν δημοσιεύει ή νά συντέμνει κατά τήν κρίση της όποιοδήποτε χειρόγραφο. Χειρόγραφα, δημοσιευόμενα ή μή, δέν έπιστρέφονται.

Δημιουργικό - Έκτύπωση

«Λυχνία Α.Ε.» Όλοκληρωμένες λύσεις έντυπης έπικοινωνίας
Άνδραβίδας 7, 136 71 Χαμόμυλο Άχαρνών, Τ. 210 3410436, F. 210 3425967
www.lyhnia.com, info@lyhnia.com

Τόπος έκδοσης: Άθήνα, Δεκέμβριος 2021

Εικόνα έξωφύλλου:

Alphonse-Marie de Neuville,
"Courage des femmes Souliotes"

Ο ΜΕΓΑΛΟΣ ΑΝΑΜΕΝΟΜΕΝΟΣ

Κύριε, πρὶν ἔλθεις στὴ γῆ μας, ἦσαν ὁ μέγας Ἀναμενόμενος. Μιά ποτεμένη καὶ ταλαιπωρημένη ἀνθρωπότητα, πληγωμένη θανάσιμα ἀπὸ τὰ πυρωμένα βέλη τῆς ἁμαρτίας, περιμένε ἐναγώνια τὴν ἐξ ὕψους ἐπίσκεψή Σου. Καὶ ὅταν «ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου» (Γαλάτ., δ' 4), ἦλθες, Σὺ ὁ παντοδύναμος Θεός, ἀνάμεσα στοὺς μικροὺς ἀνθρώπους τῆς γῆς.

Τὴ νύχτα τῆς Γεννήσεώς Σου, Σὲ ἀνύμνησαν στρατιῆς ἀγγελικῆς μὲ οὐράνιους ὕμνους καὶ ὑπερκόσμιες ἁρμονίες (Λουκᾶ, β' 13). Ἐπειτα Σὲ εἶδαν, Σὲ ἄκουσαν, Σὲ ψηλάφησαν οἱ ἄπλοὶ καὶ φτωχοὶ ψαράδες τῆς Γαλιλαίας (Α' Ἰωάν., α' 1-3). Καὶ ὁμολόγησαν ὅτι ἦσαν πραγματικά «ὄν ἐγράψε Μωϋσῆς ἐν τῷ νόμῳ καὶ οἱ Προφῆται» (Ἰωάν., α' 46). Καὶ ἀφοῦ Σὲ βρῆκαν, τὰ ἐγκατέλειψαν ὅλα καὶ ἦλθαν κοντά Σου. Ὁ λαὸς ποὺ Σὲ ἄκουγε, κρεμόταν ἀπὸ τὰ χεῖλη Σου γοπτευμένος (Λουκᾶ, ιθ' 48). Οἱ ἐχθροὶ Σου ἔπεφταν θαμπωμένοι στὴ γῆ. Οἱ ἁμαρτωλοὶ κοντά Σου γίνονταν ἅγιοι. Οἱ διῶκτες Σου φλογεροὶ μαθητές Σου. Ἡ παρουσία Σου σταματοῦσε ὄχι μόνο τὶς φυσικὲς θύελλες, ἀλλὰ καὶ τὶς πνευματικὲς τρικυμίες. Ὁ παντοδύναμος λόγος Σου ἀνάστανε νεκροὺς καὶ νεκρωμένες ψυχές. Ἦσαν πραγματικά ὅπως Σὲ περιμέναμε. Κραταῖος καὶ Δυνατός, Σωτήρας καὶ Λυτρωτὴς τῶν ἀνθρώπων.



*Καὶ σήμερα, Κύριε,
εἴκοσι ἕνα αἰῶνες
μετὰ τὸν ἐρχομό Σου,
Σὲ ἀναζητοῦμε
μὲ τὴν ἴδια λαχτάρα
καὶ τὸν ἴδιο πόθο,
γιὰ νὰ μᾶς σώσεις
καὶ νὰ μᾶς κυβερνήσεις.
Εἶσαι ὁ μέγας μας
Ἀναζητούμενος.
Δὲν τὸ λέμε πάντοτε.
Ὅμως ἡ ἀναζήτησή Σου
εἶναι κρυμμένη στὸ βάθος
τῆς ψυχῆς μας.*

Καὶ σήμερα, Κύριε, εἴκοσι ἕνα αἰῶνες μετὰ τὸν ἐρχομό Σου, Σὲ ἀναζητοῦμε μὲ τὴν ἴδια λαχτάρα καὶ τὸν ἴδιο πόθο, γιὰ νὰ μᾶς σώσεις καὶ νὰ μᾶς κυβερνήσεις.

Εἶσαι ὁ μεγάλος μας Ἀναζητούμενος. Δὲν τὸ λέμε πάντοτε. Ὅμως ἡ ἀναζήτησή Σου εἶναι κρυμμένη στὸ βάθος τῆς ψυχῆς μας. Πρὶν ἔλθεις, οἱ ἄνθρωποι ἔφτιαχναν ἀγάλματα, βωμοὺς καὶ εἰδῶλα «**ζητεῖν τὸν Κύριον, εἰ ἄρα γε ψηλαφήσειαν αὐτὸν καὶ εὗροιν**» (Πράξ., ιζ' 27). Σήμερα φτιάχνουμε πυραύλους καὶ διαστημόπλοια ποὺ διασχίζουν τὸ στερέωμα. Δὲν βλέπεις, Κύριε, καὶ σ' αὐτὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν μας τὸν πόθο τῆς ψυχῆς μας νὰ Σὲ βρεῖ καὶ νὰ Σὲ ψηλαφήσει;

**Ὁ Σωτήρας καὶ
Κυβερνήτης μας «βρέφος
ἐσπαργανωμένον»!
Καὶ ὅμως, σ' αὐτὴ
τὴν «ἀδυναμία» κρύβεται
ἡ θεϊκὴ παντοδυναμία.**

Ἐσένα ζητᾶμε, Κύριε, γιατί εἴμαστε πονεμένοι καὶ δυστυχημένοι μέσα στὰ πλούτη καὶ στὴ δύναμή μας. Ἐσένα ποθοῦμε οἱ ἄνθρωποι σήμερα ὅσο ποτὲ ἄλλοτε. Γιατὶ οἱ φόβοι μᾶς ἔχουν ζώσει ἀπὸ παντοῦ. Οἱ ἀγωνίες μᾶς δηλητηριάζουν καθημερινά. Τὰ μολυσμένα νέφη καὶ τὰ τοξικά ἀπόβλητα τῆς ἀπληστίας μᾶς τοξινώνουν ἀπειλητικά. Τὸ ἄγχος κοντεύει νὰ γίνῃ ὁ μόνιμος σύντροφος τῆς ζωῆς μας. Γι' αὐτὸ καὶ ὅσοι Σὲ πιστεύουμε Σὲ ἀναζητᾶμε μὲ μεγαλύτερο πόθο. Θέλουμε νὰ δοῦμε τὴ γαλήνια μορφὴ Σου, γιὰ νὰ εἰρηνεύσουμε. Ποθοῦμε νὰ ἀκούσουμε τὸν λόγο Σου τὸν ὀδηγητικό, γιὰ νὰ βροῦμε

τὸν δρόμο τῆς ἀγάπης. Ζητᾶμε τὴ χάρι Σου, γιὰ νὰ λυτρωθοῦμε. Ποῦ θὰ σὲ βροῦμε, λατρευτέ μας Κύριε; «**Διέλθετε ἕως Βηθλεὲμ καὶ εὗρήσετε βρέφος ἐσπαργανωμένον κείμενον ἐν φάτνῃ... ὅς ἐστι Χριστὸς Κύριος**» (Λουκᾶ, β' 11).

Ὁ Σωτήρας καὶ Κυβερνήτης μας «**βρέφος ἐσπαργανωμένον**»! Καὶ ὅμως, σ' αὐτὴ τὴν «ἀδυναμία» κρύβεται ἡ θεϊκὴ παντοδυναμία. Τί κι ἂν ὁ ἐπιρριμένος ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ φαντασθεῖ τὸν Κυβερνήτη καὶ Θεὸ μέσα σὲ μιὰ φτωχικὴ φάτνη; Ἐνα μικρὸ καὶ ἀδύνατο νήπιο θὰ μπορέσει νὰ ἀπαλύνει τοὺς πόνους μας, νὰ στεγνώσει τὰ δάκρυά μας, νὰ ἐξαλείψει τὶς ἀδικίες, νὰ ξεριζώσει τὰ πάθη μας; Ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι, οἱ τεχνοκράτες τοῦ 21ου αἰῶνα, ζητᾶμε Κυβερνήτη στὰ μέτρα μας. Ἐνα μικρὸ νήπιο τί μπορεῖ νὰ κάνει;

Καὶ ὅμως Ἐσύ, τὸ θεῖο Βρέφος τῆς Βηθλεὲμ, εἶσαι ὁ παντοδύναμος Θεός. Ὁ μόνος ἱκανὸς νὰ κυβερνήσει τὸν σημερινό μας κόσμο. Ὁ μόνος ποὺ μπορεῖ νὰ κατακτίσει τὶς καρδιές καὶ νὰ τὶς μεταβάλῃ ἀπὸ πέτρινες σὲ σάρκινες. Ὁ μόνος ποὺ μπορεῖ νὰ εἰρηνεύσει τοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ φέρῃ τὴν εἰρήνην στὴν σπαρασσομένη γῆ μας.

Κυβερνήσέ μας ἐσύ, θεῖο Βρέφος τῆς Βηθλεὲμ, γιὰ νὰ μὴ μᾶς κυβερνήσει ἡ τυραννία, ἡ βία, τὸ ἔγκλημα, τὸ χάος. Ἐσύ, ὁ παντοδύναμος Θεὸς τῆς εἰρήνης, τῆς ἀγάπης, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς χαρᾶς.

G.B.M.



Η ΕΛΛΗΝΙΔΑ ΣΤΗΝ ΕΘΝΕΓΕΡΣΙΑ ΤΟΥ 1821



Τὸ χρέος τῆς μνήμης

Τὸ 2021 σύσσωμος ὁ Ἑλληνισμὸς ἔχει στρέψει νοῦ καὶ καρδιά πρὸς ἐκεῖνους ποὺ δημιούργησαν τὸ θαῦμα τῆς ἐθνικῆς μας παλιγγενεσίας, τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821, ποὺ ὅμοιά της δύσκολα θὰ βρεῖ ὁ μελετητὴς στὴν ἱστορία τῶν ἄλλων λαῶν.

Τετρακόσια χρόνια, καὶ γιὰ ὀρισμένες περιοχὲς πολὺ περισσότερα, ὁ ἑλληνισμὸς ζοῦσε κάτω ἀπὸ τὴν ἀνελέπη ἐξουσία τοῦ Τούρκου δυνάστη, χωρὶς ἐθνικὴ ὑπόσταση, χωρὶς ἐλπίδα, θαμμένος κάτω ἀπ' τὴ στάχτη τῆς αὐθαιρεσίας τοῦ κατακτητῆ.

Δικαιολογημένα οἱ ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης ξαφνιάσθηκαν καὶ τρομοκρατήθηκαν στὸ ξέσπασμα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης, ποὺ ἔθετε ὑπὸ ἀμφισβίτηση τὰ ἀπολυταρχικά τους πολιτεύματα. Μιᾶς ἐπανάστασης ποὺ τὴ φλόγα της ἄναψαν κάποιοι ἀπειροπόλεμοι σπουδαστὲς στὸ Δραγατσάνι, καὶ λαμπάδιασε στὰ λημέρια τῶν ἀρματολῶν καὶ τῶν κλεφτῶν στὴν Πελοπόννησο, καὶ στὴ συνέχεια σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Μέσα σὲ λίγους μῆνες ἐξανεμίσθηκε ἡ στάχτη σκλαβιάς αἰῶνων, καὶ ἡ στίθια ποὺ σιγόκαψε λαμπάδιασε σὲ πυρκαγιά, ἀπειλώντας ν' ἀφανίσει τὴν Τουρκία. Ἦταν μιὰ τρελὴ πραγματικὰ ἐπανάσταση, χωρὶς ἀρχηγό, χωρὶς σχέδιο, χωρὶς ἐπιμελτεία, ποὺ βασιζόταν στὸ πύρωμα τῆς καρδιάς γιὰ λευτεριά καὶ στὴ βεβαιότητα τῆς «ὑπογραφῆς» τοῦ Παντοδύναμου, ὅπως ἔλεγε ὁ Κολοκοτρώνης.

Κανεὶς ξένος δὲν πίστευε πὼς θὰ μέριαζε ὁ βράχος τῆς σκλαβιάς τόσων αἰῶνων ἀπ' τὸ φουρτουνιασμένο κύμα τῶν ἀβοήθητων ἐπαναστατῶν.

Τότε ἦταν ποὺ ἔγινε τὸ ἀνέλπιστο θαῦμα. Ὁ βράχος μέριασε, καὶ ἐκπληκτὴ ἡ Εὐρώπη εἶδε νὰ ξεπετιέται μιὰ λεύτερη Ἑλλάδα.

Ὅσο μελετοῦμε τὶς πτυχὲς αὐτοῦ τοῦ ἀγῶνα γιὰ τὴ λευτεριά, ὅσο προσεγγίζουμε τὶς πηγὲς καὶ τὰ κείμενα τῆς ἐποχῆς, τόσο συνειδητοποιοῦμε πόσο λίγα γνωρίζουμε

γι' αυτό το έλληνικό θαύμα. Το χρέος τῆς μνήμης πρέπει νὰ εἶναι πάντα γιὰ ὅλους μας προτεραιότης, γιὰ γνώση, γιὰ ἔμπνευση, γιὰ παραδειγματισμό, γιὰ αὐτογνωσία.

Διότι δὲν εἶναι μόνο τῶν κατορθώματα τῶν ὀπλαρχηγῶν, τῶν καπεταναίων καὶ τῶν πολεμιστῶν ποὺ ἐντυπωσιάζουν τὸν μελετητή. Τὸ μεγαλεῖο τῆς Ἐπαναστάσεως μποροῦμε νὰ τὸ προσεγγίσουμε καὶ μέσα ἀπ' τὶς ἀπλές, καθημερινές ἐκδηλώσεις τῶν ἀνθρώπων, ποὺ μᾶς δείχνουν τὸν θαυμαστὸ κόσμο τῆς ψυχῆς τῶν ἐπαναστατῶν.

Πάντα στὸ πρῶτο πλάνο τῆς Ἐπαναστάσεως εἶναι τὰ κατορθώματα τῶν ἀγωνιστῶν, ποὺ πολλὲς φορὲς ξεπερνοῦν κάθε λογικὴ καὶ δικαιολογημένα καταγράφονται στὴν ἱστορία. Εἶναι ὅμως πολὺ σημαντικό νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι σὲ διάφορα κείμενα τῆς ἐποχῆς, ὅπως δημοσιεύματα περιηγητῶν, ἐφημερίδες, δημοτικὰ τραγούδια, ἀπομνημονεύματα ἀγωνιστῶν καὶ ἄλλα, συναντοῦμε μαρτυρίες γιὰ κάποιες γυναῖκες τῆς ἐποχῆς ποὺ φωτίζουν τὸ μεγαλεῖο τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 μὲ τὸ ἦθος, τὴν τόλμη καὶ τὴν πνευματικότητά τους.

*Δὲν εἶναι μόνο τῶν κατορθώματα τῶν ὀπλαρχηγῶν,
τῶν καπεταναίων καὶ τῶν πολεμιστῶν ποὺ ἐντυπωσιάζουν
τὸν μελετητή. Τὸ μεγαλεῖο τῆς Ἐπαναστάσεως μποροῦμε
νὰ τὸ προσεγγίσουμε καὶ μέσα ἀπ' τὶς ἀπλές, καθημερινές
ἐκδηλώσεις τῶν ἀνθρώπων, ποὺ μᾶς δείχνουν
τὸν θαυμαστὸ κόσμο τῆς ψυχῆς τῶν ἐπαναστατῶν.*

«Στὸ 1841, ἐπεσκέφθηκε στὴν Ἑλλάδα τὸν ἀδελφὸ τοῦ Ὁθωνα ὁ διάδοχος τοῦ Βασιλικοῦ θρόνου Μαξιμιλιανός.

Στὴ δεξίωση πρὸς τιμὴν του, ποὺ δώσανε στὸ παλάτι, ἔτυχε ὁ Μαξιμιλιανὸς νὰ δεῖ γιὰ πρώτη φορὰ τὴ Ρόζα Μπότσαρη, τὴν κόρη τοῦ ἥρωα Μάρκου. Σὰν ἀντίκρισε ὁ διάδοχος τὴν πανώρια ἐκείνη Σουλιωτοπούλα, δὲν μπόρεσε νὰ κρατήσει τὸν θαυμασμό του, καὶ λέει στὸν ἀδελφὸ τῆς Δημήτρη Μπότσαρη –ποὺ τὸν γνώριζε, ὅταν σπούδαζε στὸ Μόναχο– κι ἔτυχε ἐκείνη τὴ στιγμή νὰ βρῆται πλάι του.

– Ἡ ἀδελφή σας ἔχει τὴν ἑλληνικὴν καλλονήν.

– Ὑψηλότατε, ἡ ἀδελφή μου ἔχει πρὸ παντὸς τὴν “ἑλληνικὴν ἀρετήν”, τοῦ ἀποκρίθηκε ὁ αὐστηρὸς Σουλιώτης».

Αὐτὴν τὴν «ἑλληνικὴν ἀρετήν» τῆς Ἑλληνίδας θὰ προσπαθήσουμε νὰ προσεγγίσουμε, κυρίως μέσα ἀπ' τὸ δημοτικὸ τραγούδι, ἡ ὁποία ἔχει πολλὲς ἐκφράσεις, ἀλλὰ ἓνα κοινὸ σημεῖο, τὸ πάθος γιὰ τὴ λευτεριά.

Ὅσο κι ἂν τὰ περισσότερα δημοτικὰ τραγούδια μιλάνε γιὰ τὸ θάρρος καὶ τὴν παλληκαριά τοῦ ἀπροσκύνητου κλέφτη, δὲν εἶναι λίγα τὰ τραγούδια ποὺ μᾶς δείχνουν τὴν τόλμη, τὴ γενναϊότητα καὶ τὸ ἦθος τῆς γυναίκας στοὺς δίσεκτους ἐκείνους χρόνους.

Ἡ μάννα

Ὅταν ἡ Ἑλληνίδα μάννα ἔσκυβε νὰ νανουρίσει τὸ μωρὸ τῆς μὲ τὸ τραγούδι τῆς, τὸ μπόλιαζε μὲ τὰ ὄραματα τῆς φυλῆς καὶ τὸ προετοίμαζε νὰ διαφεντέψει τὴ λευτεριά.

Χρέος δικό τῆς ἦταν νὰ κρατήσει τὴν ἱστορικὴ μνήμη καὶ τὰ σύμβολα τῆς φυλῆς,

ἀπ' τὸ νανούρισμα ἀκόμα. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀναφορὰ τῆς στὴν Κωνσταντινούπολη, τὴ Βασιλεύουσα, καθὼς καὶ τὸ μεγάλο σύμβολό τῆς, τὴν Ἁγία Σοφία, εἶναι συχνή:

*«Κοιμήσου κι ἡ μαννούλα σου τὴν κούνια σου κουνάει.
Στὸ πάπλωμά σου κέντησα αἰτούς νὰ σὲ στολίζουν,
σοῦ κέντησα μιὰ Παναγιά στ' ἀχνὸ προσκέφαλό σου,
κι ἀκόμα τὴν Ἁγία Σοφία νὰ χεῖς στὸ μάγουλό σου»*

Θαυμάζει ἡ μάννα τὴν ὁμορφιά τοῦ παιδιοῦ τῆς καὶ τὸ παρομοιάζει,

«τ' Ἁγία Σοφιάς τὸ θυμιατὸ καὶ τοῦ Χριστοῦ καντήλι».

Καμποὺς καὶ λαχτάρεις ἔφερε στὴν καρδιά τῆς καὶ μόνη ἡ θύμηση τῆς Ἁγίας Σοφιάς, γι' αὐτὸ κι ἓνα νανούρισμα ἀπ' τὴν Κρήτη τελειώνει μὲ τὸ ξέσπασμα τῆς μεγάλης λαχτάρας:

*«Στὴν ἐκκλησιά τσ' Ἁγία Σοφιάς, στὴν ξακουσμένη Πόλη,
Παιδάκι μου, νὰ λάχουμε στὴ λειτουργιὰ τῆς ὄλοι».*

Ἀπ' τὴν ἴδια περιοχὴ, ξαστερόγλωσσο τὸ ὄνειρο γιὰ τὴ λευτεριά, σὲ ἓνα ἄλλο νανούρισμα:

*Ὅσο κι ἂν τὰ περισσότερα δημοτικὰ τραγούδια μιλᾶνε
γιὰ τὸ θάρρος καὶ τὴν παλληκαριὰ τοῦ ἀπροσκύνητου
κλέφτη, δὲν εἶναι λίγα τὰ τραγούδια ποὺ μᾶς δείχνουν
τὴν τόλμη, τὴ γενναιότητα καὶ τὸ ἦθος τῆς γυναίκας
στοὺς δίσεκτους ἐκείνους χρόνους.*

*«Νὰ μεγαλώσεις νὰ γενεῖς μεγάλο παλληκάρη...
νὰ πάεις καὶ στὸν πόλεμο νὰ λιοντοπολεμήσεις,
νὰ πάρεις χάρες καὶ χαρές, χώρες, χωριὰ καὶ κάστρα,
καὶ σ' ὅποιον πόλεμο βρεθεῖς νὰ ἔβγεις κερδισμένος».*

Κι ἡ ἀντρείσιση καὶ ἡ λεβεντιά του θὰ ἀποδειχθεῖ, ἂν καταφέρει ὄχι μόνον νὰ νικήσει, ἀλλὰ νὰ διαφεντέψει τὴ λευτεριά καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους:

*«Κοιμήσου, ποὺ ν' ἀνατραφεῖς καὶ ποὺ νὰ μεγαλώσεις
καὶ μὲ τὰ χέρια σου τὰ δυὸ σκλάβους νὰ λευτερώσεις».*

Κι ἡ προσευχὴ τῆς μάννας στὸν ἴδιο σκοπὸ εἶναι ἀφιερωμένη.

*«Κάνε, Χριστέ καὶ Παναγιά, νὰ μεγαλώσει ὁ γιός μου,
νὰ πάρει δίπλα τὰ βουνά, δίπλα τὰ κορφοβούνια,
νὰ μάσει τὰ κλεφτόπουλα σ' Ἀνατολὴ καὶ Δύση
κι ἀπὸ τὴ φάρα τῶν Τουρκῶν Τοῦρκο νὰ μὴν ἀφήσει».*

Κι ὅταν τὰ παιδιὰ μεγαλώσουν, οἱ μαννάδες καμαρώνουν, ποὺ εἶναι κλέφτες κι ἀγωνίζονται γιὰ τὴ λευτεριά:

*«Τ' Ἀνδρούτσου ἡ μάννα χαίρεται, τοῦ Διάκου καμαρώνει,
ποῦχουν παιδιὰ στὴν κλεφτουριά καὶ γιοὺς καπεταναίους».*

Τὰ δεινὰ τῆς σκλαβιάς

Στὰ δημοτικὰ τραγούδια ἔχουν καταγραφεῖ πολλὰ ἀπὸ τὰ δεινὰ τῶν γυναικῶν στὴ μακραίωνη σκλαβιά.

Πρῶτο καὶ μεγάλο τὸ παιδομάζωμα, ὅπου τὶς γυναῖκες ὀδηγοῦν στὰ σκλαβοπάζαρα ἢ στὰ χαρέμια. Τὸ 1646 ὁ Χουσεῖν πασᾶς κατέλαβε τὸ Ρέθυμνο:

*«Μιά Κυριακὴ ξημέρωμα μὴν εἶχε ξημερώσει...
παίρουν μαννάδες καὶ παιδιά, ἀδέλφια καὶ ξαδέλφια,
παίρουν καὶ τοῦ παπα-Βαρδῆ τὴ μιά του θυγατέρα.
Ποῦ πᾶς, ἀσῆμι, νὰ χαθεῖς, ποῦ πᾶς, σταυρέ, νὰ λιώσεις,
ποῦ πᾶς, ἀγιοκωνσταντῖνο, ν' ἀλλάξεις τ' ὄνομά σου;
Στὴ Σμύρνη πάω νὰ χαθῶ, στοῦ Γαλατᾶ νὰ λιώσω
κι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολη ν' ἀλλάξω τ' ὄνομά μου».*

Κι ὅταν ὁ Βελῆ πασᾶς τῆς Θεσσαλίας (1812) συνέλαβε τὶς γυναῖκες τῶν Λαζαίων, τὴ συμφορὰ ἀποτυπώνει τὸ τραγούδι:

*Πληροφορίες γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση τῆς Ἑλληνίδας
στὴν Ἐπανάσταση δύσκολα θὰ βρεῖ κανεὶς σὲ Ἑλληνες
συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἴσως νὰ θεωροῦσαν
αὐτονόητο ὅτι ἡ Ἑλληνίδα, ὅταν ἔφευγε ὁ ἄνδρας της
στὸν πόλεμο, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ φροντίδα τῶν παιδιῶν,
τῶν ἠλικιωμένων γονέων καὶ τῆς δουλειᾶς
γιὰ τὸ καθημερινὸ ψωμί, ὅταν ἡ ἀνάγκη τὸ ἀπαιτοῦσε,
πολεμοῦσε τὸν ἐχθρὸ μὲ ὅ,τι μέσο διέθετε.*

*«Τ' εἶν' τὸ κακὸ ποὺ πάθαμε τοῦτο τὸ καλοκαίρι!...
Τὶς φαμελιές τὶς σήκωσαν, στὸν Τύρναβο τὶς πᾶνε.
Μπροστὰ πηγαίνει ἡ Δήμαινα, ὀπίσω οἱ συννυφάδες,
κι ὀπίσ' ὀπίσω ἡ Κώσταινα μὲ τὸ παιδί στὸ χέρι...
Πάρτε τὶς τρεῖς καὶ βάλτε τες στὸ σπίτι κι ἄς καθίσουν,
Τὴν Κώσταινα τὴν ὁμορφη στείλτε τὴν στὸ χαρέμι».*

Κάποτε ἡ αἰχμαλωσία γίνεται ἀπεριγράπτα ὀδυνηρή, ὅταν ἡ γυναῖκα εἶναι μικρομάνα:

*«Πατίσανε τ' Ἀντελικό, πῆραν τὸ Μεσολόγγι,
πῆραν μαννάδες μὲ παιδιά καὶ πεθερὲς μὲ νύφες,
πῆραν μιὰ ἀρχοντοπεθερὰ μὲ δώδεκα νυφάδες,
πῆραν τὴν Κωνσταντῖναινα τριῶν μερῶν λεχῶνα!
Δὲν πῦρε πέτρα νὰ σταθεῖ, λιθάρι ν' ἀκουμπήσει,
νὰ λυσοδέσει τὸ παιδί, νὰ τὸ χορτάσει γάλα...».*

Πληροφορίες για τη ζωή και τη δράση της Έλληνίδας στην Έπανάσταση δύσκολα θα βρεί κανείς σε Έλληνες συγγραφείς της εποχής εκείνης. Ίσως να θεωρούσαν αυτονόητο ότι η Έλληνίδα, όταν έφευγε ο άνδρας της στον πόλεμο, εκτός από τη φροντίδα των παιδιών, των ηλικιωμένων γονέων και της δουλειάς για το καθημερινό ψωμί, όταν η ανάγκη το απαιτούσε, πολεμούσε τον έχθρο με ό,τι μέσο διέθετε.

Αντιθέτως, φιλέλληνες, κάποιοι από τους οποίους επισκέφθηκαν την επαναστατημένη Ελλάδα, έγραψαν διεξοδικά για κάποιες γυναίκες που έπαιξαν σπουδαίο ρόλο στην Έπανάσταση, όπως π.χ. για τη Μαντώ Μαυρογένους.

Ο Γάλλος φιλέλληνας Gignonier, που είχε γνωρίσει τη Μαντώ, επιστρέφοντας στο Παρίσι εξέδωσε βιβλίο για τη δράση της το 1825, με επανέκδοση το 1826 και τρίτη έκδοση το 1830. Ο δὲ Ἄγγλος A. Friedel ζωγράφησε το πορτραίτο της Μαντῶς, καὶ ἀντίγραφά του πουλοῦσαν στὰ βιβλιοπωλεῖα σὲ Λονδίνο καὶ Παρίσι πρὸς ἐνίσχυση τοῦ φιλελληνικοῦ κομιτάτου. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἡ Μαντῶ εἶχε στείλει ἐπιστολὲς ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα στὶς γυναῖκες τοῦ Λονδίνου καὶ τοῦ Παρισιοῦ, ἐξηγώντας τους τὴ σημασία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης, ἐνισχύοντας ἔτσι τὸν φιλελληνισμό.

Τὶς περισσότερες πληροφορίες γιὰ τὴ δράση τῶν γυναικῶν στὴν Ἐπανάσταση ἔχουμε στὰ δημοτικὰ τραγούδια.

*Αντιθέτως, φιλέλληνες, κάποιοι από τους οποίους
επισκέφθηκαν τὴν επαναστατημένη Ἑλλάδα, ἔγραψαν
διεξοδικά γιὰ κάποιες γυναῖκες που ἔπαιξαν σπουδαῖο
ρόλο στὴν Ἐπανάσταση, ὅπως π.χ. γιὰ τὴ Μαντῶ
Μαυρογένους.*

Ἡ ἀντίσταση στὶς προκλήσεις - Ὁ πόλεμος

Στὰ δημοτικὰ τραγούδια συναντᾷ ὁ μελετητὴς παράξενα περιστατικὰ γιὰ τὴ δράση τῶν γυναικῶν.

Μία πολὺ παράξενη ἱστορία εἶναι ἀποτυπωμένη στὸ τραγούδι τῆς κοπελιάς ἀπὸ τὴν Ἀρκαδιά (Κυπαρισσία) τῆς Τριφυλίας:

*«Ποῖος εἶδε ψάρι στὸ βουνὸ καὶ θάλασσα σπαρμένη,
ποῖος εἶδε τὴν Ἀρκαδιανὴ στὰ κλέφτικα ντυμένη.
Δώδεκα χρόνους ἔκανε στοὺς κλέφτες καπετάνιος,
κανεὶς δὲν τὴν ἐγνώρισε πὼς ἦταν κορασίδα».*

Στὰ κλέφτικα ἦταν ντυμένες οἱ γυναῖκες συχνά, ὅταν πολεμοῦσαν. Ἔτσι ντύθηκαν καὶ οἱ Μεσολογγίτισες στὴν Ἐξοδο. Ὅσες κατόρθωσαν νὰ γλιτώσουν φύλαξαν ὡς ἱερὰ αὐτὴ τὴ στολὴ καὶ ἄφησαν εὐχὴ μ' αὐτὴ νὰ τὶς νεκροστολίσουν, ὅταν ἔλθει ἡ ὥρα τους.

Δὲν εἶναι λίγες οἱ πολεμικὲς συγκρούσεις στὶς ὁποῖες οἱ γυναῖκες πολεμοῦν μαζί μὲ τοὺς ἄντρες.

Στὰ 1792 οἱ Σουλιῶτες ἀντιμετωπίζουν μεγάλη ἐπιδρομὴ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Κάποιοι στίχοι ἀπ' τὸ δημοτικὸ τραγούδι ποὺ περιγράφει τὸ γεγονός ἀναφέρονται καὶ στὴ συμμετοχὴ τῶν γυναικῶν:

«Άς ἔρθουν οἱ παλιότουρκοι, τίποτε δὲ μᾶς κάνουν.
Άς ἔρθουν πόλεμο νὰ ἰδοῦν καὶ Σουλιωτῶν τουφέκια,
νὰ μάθουν Λάμπρου τὸ σπαθί, Μπότσαρη τὸ τουφέκι,
τ' ἄρματα τῶν Σουλιωτισσῶν, τῆς ξακουσμένης Χαίδως...
Ἐδῶ εἶν' Σούλι τὸ κακό, ἐδῶ εἶν' τὸ Κακοσούλι,
ποῦ πολεμοῦν μικρὰ παιδιά, γυναῖκες σὰν τοὺς ἄντρες,
ποῦ πολεμáει ἡ Τζαβέλαινα σὰν ἄξιο παλληκάρι».

Στὴ μάχη διακρίθηκαν ιδιαίτερα οἱ Σουλιώτισσες, μὲ πρώτη τὴ Μόσχω Τζαβέ-
λα. Ἡ Τζαβέλαινα εἶναι καπετάνισσα, ὄχι διότι εἶναι γυναῖκα τοῦ καπετάνιου, ἀλλὰ
διότι ἔχει τὴ λεβεντιὰ τοῦ καπετάνιου:

Στὰ κλέφτικα ἦταν ντυμένες οἱ γυναῖκες συχνά,
ὅταν πολεμοῦσαν. Ἔτσι ντύθηκαν καὶ οἱ Μεσολογγίτισσες
στὴν Ἑξοδο. Ὅσες κατόρθωσαν νὰ γλιτώσουν φύλαξαν
ὡς ἱερὴ αὐτὴ τὴ στολὴ καὶ ἄφησαν εὐχὴ μ' αὐτὴ
νὰ τὶς νεκροστολίσουν, ὅταν ἔλθει ἡ ὥρα τους.

«Κοπέλες ἀπ' τὰ Γιάννινα, νυφάδες ἔπὸ τὸ Σούλι,
τὰ μαῦρα νὰ φορέσετε, στὰ μαῦρα νὰ ντυθεῖτε.
Τὸ Σούλι θὰ χαρατσωθεῖ, χαράτσι θὰ πλερώσει.
Τζαβέλαινα σὰν τ' ἄκουσε, βαριά τῆς κακοφάνη.
Παίρνει καὶ ζώνει τὸ σπαθὶ καὶ βάνει τὸ τουφέκι.
Παίρνει μολύβια στὴν ποδιά, στουρνάρια στὸ ζωνάρι,
καὶ κάνει δίπλα τὰ βουνά, δίπλα τὰ κορφοβούνια.
Ἄιστε, παιδιά Σουλιώτικα, παιδιά Σουλιωτοπαιδιά».

Ἀργότερα ὁ Ἄλῆς, ἀπ' τοὺς Σουλιῶτες ποῦ κατέφυγαν στὴ Ρηνιάσα, ποῦ βρίσκεται
ἀνάμεσα Πρεβέζης καὶ Ἄρτας, ἄλλους ἔσφαξε κι ἄλλους αἰχμαλώτισε. Δὲν κατόρθωσε
νὰ πιάσει τὴ Δέσπω, τὴ γυναῖκα τοῦ Γεωργάκη Μπότση. Αὐτὴ μὲ δέκα μέλη τῆς
οἰκογένειάς της κλείστηκε στὸν Πύργο τοῦ Δημουλά κι ἀντιστάθηκε ὡς τὸν θάνατο.

«Ἡ Δέσπω κάνει πόλεμο μὲ νύφες καὶ μ' ἀγγόνια.
Τὸ Σούλι κι ἂν προσκύνησε κι ἂν τούρκεψεν ἡ Κιάφα,
ἡ Δέσπω ἀφέντες Λιάπηδες δὲν ἔκανε, δὲν κάνει.
Δαυλὶ στὸ χέρι ἀρπαξε, κόρες καὶ νύφες κράζει.
Σκλάβες Τουρκῶν μὴ ζήσομε, παιδιά, μαζί μ' ἐλάτε.
Καὶ τὰ φουσέκια ἀνάψανε κι ὄλοι φωτιὰ γενῆκαν».

Μιὰ ἄλλη Σουλιώτισσα, ἡ Λένω, 15 χρονῶν, κόρη τοῦ Κίτσου Μπότσαρη, πολέ-
μπσε μὲ μεγάλο ἥρωισμό κοντὰ στὸν ἀδελφὸ της Γιάννη, κι ὅταν ἐκεῖνος σκοτώθηκε,
προσπάθησε νὰ γλιτώσει τὴν αἰχμαλωσία.

«Ὅλες οἱ καπετάνισσες ἀπὸ τὸ Κακοσούλι
ὄλες τὴν Ἄρτα πέρασαν, στὰ Γιάννινα τὶς πᾶνε,
σκληβώθηκαν οἱ ὀρφανές, σκληβώθηκαν οἱ μαῦρες,

κι ἡ Λένω δὲν ἐπέρασε, δὲν τὴν ἐπῆραν σκλάβα...
 Πέντε Τοῦρκοι τὴν κυνηγοῦν, πέντε τζοχανταραῖοι.
 Τοῦρκοι, γιὰ μὴν παιδεύεστε, μὴν ἔρχεστε σιμὰ μου.
 – Κόρη, γιὰ ρίξε τ' ἄρματα, γλίτωσε τὴ ζωὴ σου.
 Τί λέτε, μωρ' παλιότουρκοι καὶ σεις παλιοζαγάρια;
 Ἐγὼ εἶμαι ἡ Λένω Μπότσαρη, ἡ ἀδελφὴ τοῦ Γιάννη,
 καὶ ζωντανὴ δὲν πιάνουμαι εἰς τῶν Τουρκῶν τὰ χέρια».

Αὐτὲς οἱ Ἑλληνίδες μάννες, πάνω ἀπ' ὄλες τὶς ἀγάπες, μετὰ τὸν Θεό, ἔβαζαν τὴν ἀγάπη στὴν πατρίδα. Θυσίαζαν ἀκόμα καὶ τὸ παιδί τους. Διαβάζουμε γιὰ τὴ Μόσχω, τὴ γυναῖκα τοῦ Λάμπρου Τζαβέλα.

«Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1792 ὁ Λάμπρος Τζαβέλας, ἀφοῦ παράτησε τὸν γιό του Φῶτο, ὄμπρο στὰ χέρια τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἦρθε στὸ Σούλι. Ὅχι μὲ σκοπὸ νὰ τοῦ τὸ παραδώσει, ὅπως ξεπλάνεψε τὸν Ἀλῆ, γιὰ νὰ τὸν ἐλευθερώσει, μὰ γιὰ νὰ ξεσηκώσει τοὺς Σουλιῶτες νὰ χτυπήσουν τοὺς Ἀρβανίτες τοῦ Τεπελενλῆ.

– Ἄιντε, στ' ἄρματα, μικροὶ καὶ μεγάλοι, ἄντρες καὶ γυναῖκες.

Μ' αὐτὰ τὰ λόγια τέλειωσε ὁ Λάμπρος, στὴ σύναξη ποὺ εἶχαν οἱ σουλιώτικες φάρες.

– Μὰ ὁ Φῶτος εἶναι στὰ χέρια τοῦ ἐχθροῦ, τόλμησε νὰ ξεστομίσει δειλὰ κάποιος Σουλιώτης. Καὶ τότε μιὰ γυναικεῖα φωνὴ ἀκούστηκε μέσα στὴ σύναξη νὰ τοῦ δίνει ἀπόκριση:

– Τὸ παιδί μου εἶναι παιδί τοῦ Σουλίου, καὶ σὰν γλιτώσει τὸ Σούλι, γλιτώνει καὶ τὸ παιδί μου, μὰ σὰν χαθεῖ τὸ Σούλι, ἔ, ἄς χαθεῖ κι ὁ Φῶτός μου καὶ ἐγὼ ἡ ἴδια.

Ἦταν ἡ μάννα τοῦ Φῶτου, ἡ Μόσχω Τζαβέλανα».

Κι ὅταν οἱ ἄντρες λείπουν στὸν πόλεμο, οἱ γυναῖκες θὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν ἐπιδρομὴ τῶν Τούρκων μὲ τὰ δρεπάνια ποὺ θέριζαν, καὶ θὰ τοὺς νικήσουν, ὅπως οἱ Μανιάτισσες στὴ μάχη τοῦ Διροῦ τὸ 1826:

«Στὸ ρημοκκλήσι τοῦ Διροῦ
 λειτούργα ὁ πρωτοσύγκελλος...
 Ἐκεῖ ἄξαφνα κι ἀπάντεχα
 Τοῦρκοι τὸν ἐκυκλώσανε...
 Οἱ ἄντρες ὅλοι ἐλείπασιν...
 Μόνο τὰ γυναικόπαιδα
 καὶ γέροντες ἀνήμεροιοι,
 (γιατ' ἦταν θέρος) βρέθηκαν
 Μὲ τὰ δρεπάνια στὰ λουριά.
 Καθόλου δὲ δειλιάσασιν,
 καθόλου δὲν τρομάξασιν.
 Γυναῖκες βλέπει νὰ ὀρμοῦν
 μὲ τὰ δρεπάνια ποὺ κρατοῦν
 τοὺς Ἀραπάδες νὰ χτυποῦν.
 Εὐγέ σας, ματαεὐγέ σας,
 γυναῖκες, ἄντρες γίνατε,
 σὰν ἀντρειωμένες κρούετε».

Γιὰ κάποιες ὅμως Μανιάτισσες ἔχουμε ἐπώνυμες ἱστορικὲς μαρτυρίες.

α) *Η Σταυριάνα Σάββαινα.* Όταν κηρύχθηκε η Έπανάσταση, ήταν χήρα η Σάββαινα, τὸν ἄντρα της τὸν εἶχαν σκοτώσει οἱ Τούρκοι. Γιὰ νὰ ἐκδικηθεῖ τὸν θάνατό του, ἐμπιστευθῆκε στὴν ἀδελφή της τὰ μικρά της παιδιά, κατετάγη στὸ σῶμα τοῦ Κυριακούλη Μαυρομιχάλη καὶ τὸν ἀκολούθησε στὶς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις.

Σὲ μία ἀπὸ τὶς πρώτες σπουδαῖες μάχες, στὸ Βαλτέτσι (Μάιος 1821), 1000 Ἕλληνες ἀντιμετωπίζουν 12.000 Τούρκους. Εἶναι τέτοια ἡ πυκνότητα τῶν πυρῶν, ποὺ καθιστᾷ ἀδύνατη τὴν ἐπικοινωνία τῶν διαφόρων σωμάτων.

Γράφει ὁ ἱστορικὸς Κόκκινος: «Μόνο μιὰ γυναίκα, ποὺ εὐρίσκετο στὸ σῶμα τοῦ Κυριακούλη Μαυρομιχάλη, ἔτρεχε διαρκῶς ἀπὸ τὸν ἕνα προμαχῶνα στὸν ἄλλο καὶ μοίραζε πολεμοφόδια. Ἦταν... ἡ Σταυριανὴ ἢ Σάββαινα... διάβαινε τρέχουσα ἀπὸ τὴ μιὰ θέση εἰς τὴν ἄλλην, στόχος βολῆς τῶν Τούρκων, ὅμως ἀκατάβλητος...».

Οἱ Μεσολογγίτισες εἶναι ὅλες ἡρωίδες. Ἀντέχουν στὶς παντοειδεῖς στερήσεις, ἀντέχουν στὴν πείνα καὶ πολεμοῦν συχνὰ στὸ ἴδιο μὲ τὸν ἄντρα μετερίζι, διότι «ξέρουν ὅτι ὅλα τὰ φερσίματα τῶν γυναικῶν ἀντιχτυποῦν εἰς τὴν καρδιὰν τῶν πολεμιστῶν», ὅπως γράφει κι ὁ ποιητής.

Πολέμησε σὲ πολλὲς μάχες ἡ Σάββαινα, στὴν Εὐβοία, στοῦ Πέτα, στὴ Βέργα κ.ά. Τῆς ἀπενεμήθη ὁ βαθμὸς τοῦ Ταγματάρχου. Τὸ 1829 στὴ Δ' Ἐθνοσυνέλευση τοῦ Ἄργους, πάμπτωχη καὶ καταβεβλημένη ἀπ' τὶς κακουχίες, ὑπέβαλε αἴτηση στὴν Κυβέρνηση γιὰ σύνταξη. Προσκόμισε πιστοποιητικὰ διαφόρων ὀπλαρχηγῶν, ποὺ βεβαίωναν τὶς σπουδαῖες στρατιωτικὲς ὑπηρεσίες της. Ὅρισμένοι ὀπλαρχηγοὶ ποὺ εἶχαν πολεμήσει μαζί της μίλησαν μὲ πολλοὺς ἐπαίνους γιὰ τὴν ἀνδρεία της καὶ τὶς πολεμικὲς ὑπηρεσίες της.

β) *Η Κωνσταντῖνα Ζαχαριᾶ* ἀπὸ τὴ Σπάρτη ὕψωσε τὴ σημαία τῆς Ἐπανάστασεως στὸ μπαλκόνι τοῦ σπιτιοῦ της. Μαζεύτηκε κόσμος, στὸν ὁποῖο μιλάει ἡ Ζαχαριᾶ μὲ φλόγα καὶ ἐνθουσιασμό, γιὰ νὰ ξεκινήσουν τὴν Ἐπανάσταση. Συγκεντρώνονται ἀπὸ τὰ γύρω χωριὰ περὶ τοὺς 500 ἄντρες καὶ γυναῖκες.

Ὁ ἐπίσκοπος Ἐλους Ἄνθιμος εὐλογεῖ τὴ σημαία καὶ τοὺς ἐπαναστάτες, καὶ ξεκινοῦν γιὰ τὸ Λεοντάρι. Ἐκεῖ κατεβάζουν τὴν ἡμισέλνο ἀπὸ τὰ τζαμιά, ὀρμᾶνε καί, πυρπολώντας τὸ κονάκι, φονεύουν καὶ τὸν βοεβόδα.

Συμμετέχει ἐπίσης ἡ Ζαχαριᾶ στὴν πολιορκία τῆς Κορώνης καὶ τῆς Μεθώνης, καὶ τὸ 1826 λαμβάνει μέρος μὲ σῶμα γυναικῶν στὶς μάχες στὸν Πολυάραβο, ὅπου εἶχαν καταφύγει οἱ Μανιάτες.

γ) *Η Ἑλένη Ἀναῦπонуφ.* Ὁ Ἰμπραήμ, μετὰ τὴν ἀποτυχία του στὸν Διρό, ἀποφάσισε νὰ ἐπιτεθεῖ ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ πεδιάδα τῆς Λακωνίας. Οἱ κάτοικοι εἰδοποιηθέντες κατέφυγαν στὴν ὄρεινὴ περιοχὴ τοῦ Πολυάραβου, ἀποφασισμένοι νὰ ἀντιτάξουν ἄμυνα, οἱ 600 ἄντρες μὲ τὰ ὄπλα καὶ οἱ 200 γυναῖκες μὲ τὰ δρεπάνια. Οἱ Αἰγύπτιοι ἦταν 7000, καὶ εἶχαν ἰππικὸ, πυροβολικὸ, μηχανικὸ καὶ Γάλλους ἀξιωματικοὺς νὰ τοὺς καθοδηγοῦν.

Στὴ διάρκεια τῆς πολιορκίας τοῦ Πολυάραβου, μιὰ Μανιάτισσα, ἡ Ἑλένη Ἀναῦπонуφ, μὲ τὸ μικρὸ παιδί ἀγκαλιά, πῆγε στὴ βρύση γιὰ νερό. Τὴν κινήγησε ἕνας

Αιγύπτιος. Στη συμπλοκή, κάποια στιγμή η Έλένη μπόρεσε να ξεφύγει από τα χέρια του έχθρου, άρπαξε τη στάμνα και την κατάφερε στο κεφάλι του, κοτώνοντας τον επί τόπου. Γύρισε στο σπίτι της η Έλένη με το όπλο και τη λόγχη του έχθρου.

Και πέρα απ' τις Μανιάτισσες, όταν η ανάγκη του πολέμου τὸ ἐπιβάλλει, ἡ Ἑλληνίδα γίνεται Καπετάνισσα καὶ συνεχίζει τὸν πόλεμο.

Ἡ Γκούραινα

Στὴν Ἀθήνα ὁ Κιουταχὺς μὲ χιλιάδες στρατὸ πολιορκοῦσε τὴν Ἀθήνα τὸ 1826. Διοικητὴς τῆς φρουρᾶς ὁ Γκούρας, καὶ δίπλα του ἡ γυναίκα του. Ὅταν εἶδε ὁ Γκούρας τὴν πολιορκία νὰ στενεύει, φυγάδευσε στὴ Σαλαμίνα τὰ γυναικόπαιδα ποὺ εἶχαν καταφύγει στὴν Ἀκρόπολη. Ἡ γυναίκα του ὅμως ἔμεινε κοντὰ του.

Τὴν ἄμυνα τῆς Ἀκρόπολης ἀποτελοῦσαν 880 Ἀθηναῖοι καὶ 250 μισθοφόροι, οἱ ὁποῖοι, βλέποντας τὴ δυσκολία, ἄρχισαν νὰ λιποτακτοῦν. Ὁ Γκούρας νύχτα-μέρα περπιτρεῖ τὸ στρατόπεδο, ἐνδυναμώνει τοὺς πολεμιστὲς καὶ κατασκοπεύει τοὺς ὑπνόμεους ποὺ προσπαθοῦν ν' ἀνοίξουν οἱ ἐχθροί. Περνώντας ὅμως μπροστὰ ἀπὸ μὰ πολεμίστρα, τὸν πέτυχε μὰ σφαῖρα τοῦ ἐχθροῦ στὸ κεφάλι, καὶ ἔπεσε νεκρός.

Ὁ θάνατός του προξένησε μεγάλη ταραχὴ στὸ στρατόπεδο. Τὴν ἄλλη μέρα, μπροστὰ στὸν ἀνοικμένο τάφο, ἡ Γκούραινα, σταματώντας τὸν θρῆνο, ἀκούμπησε τὸ ξίφος τοῦ Γκούρα πάνω στὸ εἰκόνισμα καὶ φώναξε στοὺς πολεμιστὲς:

– Σταματῆστε τὸν θρῆνο, κι ἐδῶ ἐπάνω, στὸ λείψανο τοῦ Καπετάνιου, νὰ ὀρκιστεῖτε ὅτι θὰ πολεμήσετε μὲ καρδιὰ νὰ σώσουμε τὴν Ἐπανάσταση.

Στὴ συνέχεια, σ' ὅλη τὴ μάχη, ἡ Γκούραινα, ζωσμένη τὸ σπαθὶ τοῦ Καπετάνιου, γύριζε στὶς πολεμίστρες καὶ ἐνεθάρρυνε τοὺς ἀγωνιστὲς, φρόντιζε τοὺς τραυματίες καὶ βοηθοῦσε σὲ κάθε ἀνάγκη. Ὅλοι τὴν ὑπάκουαν μὲ σεβασμὸ.

Στὴ θάλασσα ἰσάξιο παράδειγμα εἶναι ἡ περίπτωση τῆς *Δόμνας Βισβίξη*. Καταγόταν ἀπὸ πλούσια οἰκογένεια τοῦ Αἴνου. Τὸ 1808 παντρεύτηκε τὸν πλούσιο Καπετάνιο Ἀντώνη Βισβίξη, ὁ ὁποῖος εἶχε μνηθεῖ στὴ Φιλικὴ Ἐταιρεία καὶ πρὸς τῆς Ἐπαναστάσεως τῆς εἶχε προσφέρει πολλὰ χρήματα.

Τὸν Μάιο τοῦ 1821 πλοῖα ψαριανὰ φέρνουν στὴν περιοχὴ τὸ ἐπαναστατικὸ μήνυμα. Ὁ Βισβίξης μὲ τὴ γυναίκα του καὶ τὰ τέσσερα παιδιά του, μὲ ὅσα μετρητὰ καὶ τιμαλφῆ εἶχε, ἐπιβιβάζεται στὸ καράβι καὶ τρέχει νὰ ἐνωθεῖ μὲ τοὺς Ψαριανούς. Τὸ καράβι του ἦταν ὀπλισμένο μὲ δέκα ἔξ κανόνια καὶ εἶχε ὡς πλήρωμα ἑκατὸν σαράντα ἄνδρες.

Ὁ Βισβίξης μὲ τὸ πλοῖό του τίθεται ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῆς ἐπαναστατικῆς Κυβερνήσεως, ἡ ὁποία τὸν ἀποστέλλει στὸν Εὐβοϊκὸ κόλπο. Σὲ μίᾳ ἀπὸ τὶς συμπλοκὲς, σκοτώνεται ὁ καπετάνιος.

Ἡ Δόμνα, χωρὶς νὰ χάσει τὸ θάρρος της, διέταξε τὸ πλήρωμα νὰ μεταφέρουν τὸν νεκρὸ στὸ ἀμπάρι τοῦ σκάφους, ἀνέλαβε αὐτὴ τὴ διακυβέρνηση τοῦ πλοίου καὶ ἐξακολούθησε τὴ μάχη. Τὴν ἐπομένη κατέπλευσαν νικητὲς σ' ἓνα λιμάνι τῆς Εὐβοίας, ὅπου ἐν μέσῳ γενικοῦ πένθους ἔγινε ἡ ταφὴ τοῦ Καπετάνιου. Τότε τὸν θρήνησε καὶ ἡ γυναίκα του.

Στὴ συνέχεια, ἡ Δόμνα ὡς Καπετάνισσα συνεχίζει τὸν ἀγῶνα σύμφωνα μὲ τὶς διαταγὰς τῆς Κυβερνήσεως. Περιπολεῖ τὶς ἀκτὲς τῆς Εὐβοίας, μεταφέρει πολεμοφόδια, ἀποκρούει τουρκικὲς ἐπιθέσεις.

Τὸ 1823 οἱ πρόκριτοι τῆς Εὐβοίας μὲ ἐπίσημα ἔγγραφα ἐκφράζουν τὶς εὐχαριστίες

τους πρὸς τὴν Καπετάνισσα, «διότι ἐδούλευσαν μὲ τὸ πλοῖο των καὶ ὁ μακαρίτης ζῶν καὶ αὐτή... μὲ εἰλικρίνειαν καὶ πατριωτικὸν ζῆλον, χωρὶς νὰ παρακούσωσι τῆς προσταγῆς».

Ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης σὲ ἐπιστολή του τὴν ὀνομάζει «*Εὐγενεστάτην καὶ Γενναιοτάτην*». Ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρουτσὸς σὲ ἔγγραφο του τὸν Μάιο 1822 ἔγραφε ὅτι «*ἔσωσεν αὐτὸν καὶ τοὺς ἄνδρες του διὰ τῆς προμηθείας τροφίμων καὶ πολεμοφοδίων, ἄνευ τῶν ὁποίων ὁ στρατός του θὰ διελύετο*». Οἱ δὲ στρατιῶτες τοῦ Ὀδυσσέα ὀνόμαζαν τὴ Δόμνα «*Εὐεργέτιδα*».

Ἡ Καπετάνισσα γιὰ τρία ἀκόμη χρόνια συνέχισε τὸν ἀγῶνα μὲ τὸ πλοῖο της, ξοδεύοντας ἀπ' τὴν περιουσία της γιὰ τὸ πλήρωμα. Ὅταν τὰ χρήματα τελείωσαν, τὸ πρόσφερε στὴν Κυβέρνηση, ἡ ὁποία τὸ μετέτρεψε σὲ πυρπολικό. Ἡ Δόμνα στὸ τέλος ἔμεινε ἀπάμπτωχη. Ἡ Κυβέρνηση τῆς ἀπένευε μιὰ μικρὴ σύνταξη.

Ἄλλωστε, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση πολλὲς πρῶν πλούσιες Ἑλληνίδες εἶχαν τὴν ἴδια τύχη, ἀφοῦ εἶχαν προσφέρει στὸν Ἀγῶνα ὅλη τους τὴν περιουσία, ὅπως π.χ. καὶ ἡ Μαντῶ Μαυρογένους, ἡ ὁποία σημειώνει ἐπιγραμματικά, «*εὐρίσκομαι εἰς δυστυχίαν... διὰ τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος ὑστεροῦμαι τὸν ἐπιούσιον ἄρτον*».

Κι ἂν στὸν Διὸ οἱ γυναῖκες πάλεψαν μὲ τὰ δρεπάνια, στὸ Μεσολόγγι, στὴ δύσκολη ὥρα, θὰ ἐπιτεθοῦν ἀκόμα καὶ μὲ τὶς ρόκες, ὅταν τὸ 1826 ἔφτασε ὁ Ἰμπραήμ κι ἐνώθηκε μὲ τὶς χιλιάδες τοῦ Κιουταχῆ. Διαβάζουμε στὸ τραγούδι:

*«Πολλὴν Τουρκιὰν ἐπλάκωσε στεριᾶς καὶ τοῦ πελάγου
στὸ Βασιλάδι πέρασαν, στὴν Κλείσοβα διαβῆκαν.
Πιάνουν καὶ γράφουν γράμματα σ' ὅλους τοὺς καπετάνιους
καὶ τοὺς ζητᾶνε τὰ κλειδιά τοῦ κάστρου τὰ κανόνια.
Τοὺς λὲν νὰ προσκυνήσουνε, νὰ γίνουνε ραγιαδες.
– Τί λέτε αὐτοῦ παλιότουρκοι, δυὸ παραδῶνε Τοῦρκοιο.
Ἐδῶ τὸ λένε Κάρλελι, τὸ λένε Μεσολόγγι,
κι εἶναι συντρόφοι διαλεχτοί, ὅλοι καπεταναῖοι,
καὶ πολεμοῦν μικρὰ παιδιὰ, γυναῖκες μὲ τὶς ρόκες».*

Οἱ Μεσολογγίτισες εἶναι ὅλες ἡρωίδες. Ἀντέχουν στὶς παντοειδεῖς στερήσεις, ἀντέχουν στὴν πείνα καὶ πολεμοῦν συχνὰ στὸ ἴδιο μὲ τὸν ἄντρα μετερίζι, διότι «*ξέρουν ὅτι ὅλα τὰ φερσίματα τῶν γυναικῶν ἀντιχτυποῦν εἰς τὴν καρδιὰν τῶν πολεμιστῶν*», ὅπως γράφει κι ὁ ποιητής.

Ἀτρόμητες γυναῖκες, οἱ Μεσολογγίτισες περιγελᾶνε ἀκόμα καὶ τὸν θάνατο. Κατὰ τὴν πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου, οἱ γυναῖκες δείξανε μιὰ ἀπίστευτη ἀδιαφορία γιὰ τὶς ἐχθρικές μπάλες καὶ τὰ βόλια ποὺ κάθε τόσο πέφτανε μέσα στὴν πόλη. Κάποια εἶχε βγεῖ στὸ παράθυρο καὶ τίναζε τὸ σεντόνι της. Ἄξαφνα βόλι ἐχθρικό χτυπάει τὸ σεντόνι καὶ τὸ τρυπάει. Ἀτάραχη ἡ Μεσολογγίτισσα ξεφωνίζει:

– Νά, κακὸ χρόνο νάχεις καὶ μαῦρο, Ἀγαρνέ, μοῦ τρύπησες καινούργιο σεντόνι!

Ἄλλη πάλι, ἡ Ἑλένη Στάθη, γύριζε στὸ σπίτι της, κουβαλώντας στὸ κεφάλι της πάνω τὴ βαρέλα γεμάτη νερό. Μπάλα ἐχθρική βρῖσκει τὴ βαρέλα καὶ τὴν κομματιάζει, χωρὶς νὰ βλάψει τὴν Ἑλένη. Μόνο ποὺ ἔγινε μούσκεμα ἀπὸ τὸ νερὸ ποὺ ἔπεσε πάνω της. Κι ἡ Μεσολογγίτισσα, ἀδιαφορώντας γιὰ τὸν κίνδυνο ποὺ διέτρεξε, κοιτάζει κάτω τὴ σπασμένη βαρέλα της καὶ λέει:

– Μπά, κακὸ χρόνο νάχεις γιὰ μπάλα κι ἐκεῖνος ποὺ σ' ἔριχνε. Καὶ δὲν ἔχω κι ἄλλη βαρέλα καὶ τί θὰ γένω!

Γιὰ τὶς Μεσολογγίτισες αὐτὲς ὁ Σολωμὸς θὰ γράφει: «*Ἴδου αὐτὲς οἱ γυναῖκες φέρνονται θαυμαστά! Αὐτὲς εἶναι μεγαλόψυχες*».

Τὸ μεγαλεῖο τῆς ψυχῆς

Τῆς Ἑλληνίδας ἡ ἀντρείωση καὶ ἡ λεβεντιά στὸν πόλεμο δὲν εἶναι ἡ πρώτη της ἀρετή. Πρὶν ἀπ' αὐτὴ κι ἀνώτερη εἶναι ἡ πάλη γιὰ τὴ λευτεριά τῆς ψυχῆς. Τὸ μεγαλεῖο αὐτῆς τῆς πάλης ἀποδίδει θαυμάσια τὸ τραγούδι γιὰ τὴ γυναῖκα τοῦ Λιάκου.

*«Πῶς λάμπει ὁ ἥλιος στὰ βουνά, στοὺς κάμπους τὸ φεγγάρι,
ἔτσι ἔλαμπε κι ἡ Λιάκαινα στὰ τούρκικα τὰ χέρια.
Πέντε Ἀρβανίτες τὴν κρατοῦν καὶ δέκα τὴν ξετάζουν
κι ἓνα μικρὸ μπεόπουλο κρυφὰ τὴν κουβεντιάζει.
– Λιάκαινα, δὲν παντρεύεσαι, δὲν παίρνεις Τοῦρκο ἄντρα
νὰ σ' ἀρματώσει στὸ φλουρὶ καὶ στὸ μαργαριτάρι;
– Κάλλιο νὰ δῶ τὸ αἷμά μου τὴ γῆ νὰ κοκκινίσει,
παρὰ νὰ ἰδῶ τὰ μάτια μου Τοῦρκος νὰ τὰ φιλήσει.»*

Κι αὐτὴ ἡ λεβεντιά τῆς Ἑλληνίδας δὲν κάμπτεται οὔτε τὴν τελευταία στιγμή. Τὸ 1824 οἱ Τοῦρκοι κατέλαβαν τὴν Κάσο, καὶ ἀπὸ τοὺς κατοίκους ἄλλους ἔσφαξαν κι ἄλλους πῆραν αἰχμάλωτους. Τὸ νησί ἔμεινε ἔρημο 16 χρόνια. Σ' ἓνα δημοτικὸ τραγούδι ποὺ διεκτραγωδεῖ τὴ συμφορὰ τοῦ νησιοῦ, τὸ μήνυμα γιὰ τὴ λευτεριά καὶ τὸ ἀτρόμητο φρόνημα τὸ δίνει μιὰ σκλάβα Ἑλληνοπούλα, ποὺ μιλάει ἐξ ὀνόματος ὄλων.

*«Μαῦρο πουλάκι κάθεται στῆς Κάσος τ' ἀγριοβούνι,
βγάλλει φωνίτσα θλιβερὴ καὶ μαῦρο μοιρολόι.
Μάννα κλαμὸς καὶ βογγητὸς εἰς τὸ νησί τῆς Κάσος!
Ἡ μάννα κλαίει τὸ παιδί καὶ τὸ παιδί τὴ μάννα
κι ὁ ἀδελφὸς τὴν ἀδελφὴ κι ἄουρος τὴν καλή του.
Γίνονται στίβες τὰ κορμιά, τὰ αἵματα ποτάμια...
Σφάζουν τοὺς γέρους καὶ τὶς γριὲς κι οὔλα τὰ παλληκάρια,
τὶς κοπελιὲς καὶ τὰ μωρὰ στὴ φλότα τοὺς μπαρκάρουν
σκλάβους νὰ τοὺς πουλήσουσι στῆς Μπαρμπαραϊᾶς τὰ μέρη.
Καὶ μιὰ ἀπ' τὶς σκλάβες ἤλεγε μὲ θλιβερὴ φωνίτσα.
Χίλια κι ἂν κάνεις, Χουσεῖν, χίλια κι ἂν μᾶς πουλήσεις,
ἐμεῖς τοῦ Τοῦρκου τὸ σπαθὶ δὲν θὰ τὸ φοβηθοῦμε,
γιὰ θὰ μᾶς κόψεις οὔλους μας, γιὰ λευτεριά θὰ δοῦμε.»*

Στὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Φωτάκου, ποὺ ἦταν κοντὰ στὸν Κολοκοτρώνη, διαβάζουμε γιὰ τὶς γυναῖκες ἀπ' τὸν Ἀχλαδόκαμπο καὶ τὶς τολμηρὲς προτάσεις τους:

«Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1822, ποὺ ἔτοιμαζόταν ὁ Κολοκοτρώνης νὰ χτυπήσει τὸ Δράμαλη, ἔπιασε γιὰ λίγο μὲ τὸ σῶμά του στὰ Βρυσούλια... κατὰ τὸ δρόμο τοῦ Ἄργους. Παράγγειλε τότε ὁ Γέρος στὸ χωριὸ Ἀχλαδόκαμπο νὰ τοῦ πᾶνε τρόφιμα γιὰ τὰ παλληκάρια του. Πρῶθυμα οἱ Ἀχλαδοκαμπίτες ὑπακούσανε στὴν προσταγὴ τοῦ ἀρχηγοῦ. Ἀρματωμένοι μπροστὰ οἱ ἄντρες καὶ πίσω φορτωμένους μὲ τὰ τρόφιμα οἱ γυναῖκες πῆγαν νὰ τὰ παραδώσουν στὸ στρατόπεδο. Σὲ μιὰ στιγμή κάποια Ἀχλαδοκαμπίτισσα λέει τοῦ Κολοκοτρώνη.

– Νὰ τοὺς ἄντρες μας, νὰ τοὺς πάρεις στὸν πόλεμο, κι ἂν δὲν εἶναι παλληκάρια, νὰ βγάλουν τὰ ἄρματα νὰ τὰ φορέσουμε ἐμεῖς. Τέτοιους ἄντρες δὲν τοὺς θέλουμε.

Καὶ μὲ τὴ γνώμη της ἦταν ὅλες οἱ ἄλλες γυναῖκες. Γέλασε ὁ Γέρος μὲ τὰ θαρρετὰ λόγια τῆς Ἀχλαδοκαμπίτισσας, κι ἀφοῦ κράτησε τοὺς ἄντρες στὸ στρατόπεδο, πρόσταξε τὶς γυναῖκες νὰ γυρῖσουν στὰ σπίτια τους».

Πιστοὶ στὴ φιλοξενία

Ὅμως αὐτὲς οἱ Ἑλληνίδες, ποὺ μισοῦν τὸν Τοῦρκο θανάσιμα, ἔχουν ἓνα θαυμαστὸ μεγαλεῖο ψυχῆς, ὅταν ὁ ἐχθρὸς τρέμοντας ζητᾷ προστασία. Τόσα βάσανα τῆς καρδιάς κι ὁ ἄγριος πόλεμος τῆς Ἐπανάστασεως δὲν μπόρεσαν νὰ σβήσουν στὴν καρδιά τους τὴ γεμάτη ἀνθρωπιὰ κληρονομιά τῆς παραδόσεως. Διαβάζουμε γιὰ τὴ γυναῖκα τοῦ Θανάση Κριεζῆ:

*Ἀτελείωτος εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν γυναικῶν ποὺ δικαιοῦνται
νὰ ἰσχυρισθοῦν μὲ παρησία,*

Ἦμουν κι ἐγὼ στὴν Ἐπανάσταση:

- ἡ Ἑλληνίδα μάννα ποὺ νανουρίζει τὸ μωρό της
μὲ τὸ ὄραμα τῆς Ἁγιά Σοφιάς,
 - ἡ λεβεντονιά ποὺ πολεμᾷ καὶ δὲν παραδίδεται,
 - ἡ νέα γυναῖκα ποὺ δὲν προσκυνᾷ γιὰ ὅλα
τὰ πλούτη τοῦ κόσμου,
 - ἡ καπετάνισσα ποὺ ἀντικαθιστᾷ τὸν νεκρὸ
καπετάνιο στὸν πόλεμο,
 - ἡ χήρα ποὺ προστατεύει τὸν ἀνυπεράσπιστο ἐχθρό της,
 - ἡ χαροκαμένη γερόντισσα ποὺ στὴ μεγάλη γιορτὴ
σέρνει πρώτη τὸν χορὸ,
- αὐτὲς εἶναι λίγες ἀπὸ τὶς γνωστὲς-ἄγνωστες Ἑλληνίδες
ποὺ μὲ τοὺς ἀγῶνές τους γιὰ τὴ λευτεριά ἔδειξαν τὸ εἶδος
τῆς δικῆς τους λεβεντιᾶς.*

«Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1825 ὁ ἑλληνικὸς στόλος βρισκόταν ἀραγμένος στὰ Βάτικα. Ἄξαφνα ἀπὸ ἐκρηξη τῆς μπαρουταποθήκης ἀνατινάχθηκε τὸ καράβι “Νηρεὺς” τοῦ Θανάση Κριεζῆ. Σκοτώθηκε ὁ καπετάνιος του μὲ ἐξῆντα Ὑδραῖους, ποὺ ἦταν τὸ πλήρωμα».

Στὴν Ὑδρα μαθεύτηκε ἡ εἶδηση συμπληρωμένη, πὼς τάχα κάποιος Τοῦρκος αἰχμάλωτος μέσα στὸ καράβι ἔβαλε φωτιά στὴ μπαρουταποθήκη καὶ τὸ ἀνατίναξε. Ξεσηκώθηκαν οἱ Ὑδραῖοι καί, γιὰ νὰ ἐκδικηθοῦν τὸν θάνατο τῶν δικῶν τους, ῥίχτηκαν νὰ σφάξουν διακόσιους Τοῦρκους αἰχμάλωτους, ποὺ κρατοῦσαν στὸ νησί.

Ἄδικα προσπαθοῦσαν οἱ προύχοντες νὰ συγκρατήσουν τὸν μανιασμένο λαό. Μερικοὶ Τούρκοι, γιὰ νὰ σωθοῦν, καταφύγανε σὲ Ὑδραϊκά σπίτια.

Λυὸ μπήκανε στὸ ἀρχοντικὸ τοῦ Θανάση Κριεζῆ. Ἄπ' ἔξω συνάχθηκαν μανιασμένοι οἱ Ὑδραῖοι καὶ ζητούσαν ἀπ' τὴ χήρα, ποὺ ἦταν ἀδελφὴ τοῦ Ἀνδρέα Μιαούλη, νὰ τοὺς παραδώσει τοὺς Τούρκους. Ἡ Κριεζίνα ὅμως, ποὺ πρὶν ἀπὸ λίγο εἶχε χάσει τὸν ἄντρα της, ἀρνήθηκε νὰ παραδώσει στὴ σφαγὴ τοὺς αἰχμαλώτους ποὺ ζητήσανε καταφυγὴ στὸ σπίτι της. Τοὺς θεώρησε πιά ξένους της, καὶ ἦταν κατὰ τὸ ἔθιμο ἱεροί.

Ἡ παράδοση λέει πὼς τὸ ἴδιο ἔκανε κι ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης γιὰ κάποιον αἰχμάλωτο ποὺ μπήκε στὸ σπίτι του. Δὲν τὸν παρέδωσε, μ' ὅλο ποὺ οἱ Ὑδραῖοι ξεφώνιζαν ἄγρια. Ἄφησε νὰ περάσουν μερικὲς μέρες. Καὶ κάποια νύχτα ὁ Μιαούλης τὸν Τούρκο ποὺ εἶχε γλιτώσει σπίτι του, καὶ τοὺς ἄλλους δύο τῆς ἀδελφῆς του, τῆς χήρας Κριεζῆ, τοὺς μπαρκαρίσει κρυφὰ καὶ τοὺς ἔβγαλε σὲ κάποιο ἐρημικὸ ἀκρογιάλι τῆς Ἀσίας.

Γι' αὐτὲς τὶς Ἑλληνίδες ὁ Σολωμὸς στοὺς «Ἐλεύθερους Πολιορκημένους» θὰ ἐκφράσει τὸν θαυμασμό του, ἀνυψώνοντάς τες σὲ ἀσύγκριτο σύμβολο γράφοντας:
*«Ψυχὴ μεγάλη καὶ γλυκιὰ μετὰ χαρᾶς σ' τὸ λέω,
 θαυμάζω τὲς γυναῖκές μας καὶ σ' ὄνομά τους μνέω».*

Ἡ χαροκαμένη στὸν χορό

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, αὐτὴ ἡ Ἑλληνίδα, ποὺ ὑπέφερε καὶ ὑπέμεινε τόσα, τὴ λεβεντιά της ψυχῆς της θὰ βρεῖ μὲ ἄλλον τρόπο νὰ δεῖξει.

Στὶς 25 Μαρτίου 1838 ἔγινε στὴν Ἀθήνα ὁ πρῶτος ἐορτασμὸς γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἐπέτειο τοῦ '21 μετὰ τὸν ἐπίσημο καθορισμὸ τῆς 25^{ης} Μαρτίου ὡς ἡμέρας ἐπετείου τῆς Ἐπανάστασης. Ὅλα τὰ χωριὰ τῆς Ἀττικῆς συναχθῆκαν στὴν πρωτεύουσα, γιὰ νὰ γιορτάσουν μαζὶ τὴ μεγάλη ἐκείνη μέρα. Τότε ἀκόμα ζοῦσαν καὶ ἀρκετοὶ ἀγωνιστές. Αὐτοὶ εἶχαν περισσότερα δικαιώματα ἀπὸ κάθε ἄλλον νὰ χαροῦν μὲ ξεφάντωμα.

Ὑστερα ἀπὸ τὴν ἐπίσημη δοξολογία, μὲ νταούλια καὶ πίπιζες στίσανε γλέντι μπροστὰ στὴν πλατεία τοῦ Παλατιοῦ. Κι ὁ Ὅθωνας μὲ τὴν Ἀμαλία, ντυμένοι μὲ τὶς ἑλληνικὲς τους φορεσιές, ἀπ' τὸν ἐξώστη τοῦ Παλατιοῦ παρακολουθοῦσαν τὸ ξεφάντωμα.

Τὴ στιγμὴ ποὺ τὸ γλέντι βρισκόταν σ' ὅλη του τὴν ἔνταση, κι οἱ ἀγωνιστές στίσαν τὸν χορό, παρουσιάζεται μιὰ μαυροφορεμένη γερόντισσα, καὶ σταματώντας τοὺς χορευτές, λέει δυνατὰ, γιὰ ν' ἀκουστῆ ἀπ' ὅλους.

«Σταματῆστε, παιδιὰ μου, σ' ἐμένα πρέπει νὰ ἀρχίσω τὸ χορό, γιὰτι γι' αὐτὰ τὰ χρώματα ἔδωσα δυὸ ἀδέλφια καὶ τὸ μοναχοπαιδί μου».

Καὶ μπαίνοντας μπροστὰ, ἄρχισε νὰ σέρνει τὸν χορό.

Ἡ γερόντισσα ἐκείνη ἦταν ἡ Ἀθηναία Λέκκα, ἀδελφὴ τῶν Λεκκαίων, ποὺ εἶχαν σκοτωθεῖ στὴν Ἐπανάσταση.

Ἡ «ἐλληνικὴ ἀρετή»

Ἀτελείωτος εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν γυναικῶν ποὺ δικαιοῦνται νὰ ἰσχυρισθοῦν μὲ παρηψία, Ἦμουν κι ἐγὼ στὴν Ἐπανάστασι:

- ἡ Ἑλληνίδα μάννα ποὺ νανουρίζει τὸ μωρό της μὲ τὸ ὄραμα τῆς Ἁγιά Σοφιάς,
- ἡ λεβεντιὰ ποὺ πολεμᾷ καὶ δὲν παραδίδεται,
- ἡ νέα γυναίκα ποὺ δὲν προσκυνᾷ γιὰ ὅλα τὰ πλούτη τοῦ κόσμου,
- ἡ καπετάνισσα ποὺ ἀντικαθιστᾷ τὸν νεκρὸ καπετάνιο στὸν πόλεμο,
- ἡ χήρα ποὺ προστατεύει τὸν ἀνυπεράσπιστο ἐχθρὸ της,
- ἡ χαροκαμένη γερόντισσα ποὺ στὴ μεγάλη γιορτὴ σέρνει πρώτη τὸν χορό,

αὐτὲς εἶναι λίγες ἀπὸ τίς γνωστές-ἄγνωστες Ἑλληνίδες ποὺ μὲ τοὺς ἀγῶνές τους γιὰ τὴ λευτεριά ἔδειξαν τὸ εἶδος τῆς δικῆς τους λεβεντιάς. Ἔδειξαν πῶς ἐννοοῦσαν τὴν «ἐλληνικὴν ἀρετὴν», μιὰ ἀρετὴ μὲ διαχρονικὴ ἀξία, τὴν ὁποία ἀφίνουν καὶ σὲ μᾶς κληρονομιά.

Γι' αὐτὲς τίς Ἑλληνίδες ὁ Σολωμὸς στοὺς «Ἐλεύθερους Πολιορκημένους» θὰ ἐκφράσει τὸν θαυμασμό του, ἀνυψώνοντάς τες σὲ ἀσύγκριτο σύμβολο γράφοντας:

*«Ψυχὴ μεγάλη καὶ γλυκιὰ μετὰ χαρᾶς σ' τὸ λέω,
θαυμάζω τὲς γυναῖκές μας καὶ στ' ὄνομά τους μνέω».*

Βιβλιογραφία

- Φωτάκου, Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης, Φιλολογικὰ Χρονικὰ (1960).
Ρωμαίου Κ., Ἡ ποίησις ἑνὸς λαοῦ, Ἀθήνα 1968.
Λάππα Τ., Ἑλληνικὰ ἱστορικὰ ἀνέκδοτα, κ.κ. Ἐκδ. Πεχλιβανίδη.
Αλιμπέρτη Σωτ., Οἱ ἥρωῖδες τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης, Ἀθήνα 1933.
Τασούλα Μανουῖλ, Μαντῶ Μαυρογένους, 1997, ἔκδ. Δήμου Μυκονίων.
Δημητρακοπούλου Σ., Ἱστορία καὶ δημοτικὸ τραγούδι, Ἀθήνα 1989.
Ἀναγνωστοπούλου Β., Λαϊκὰ τραγούδια καὶ παιχνίδια γιὰ παιδιά, Ἀθήνα 1991, Ἐκδ. Ψυχογιός.

ΖΩΗ ΓΚΕΝΑΚΟΥ

τ. Ἐπικ. Καθηγήτρια Πανεπιστημίου



Η «ΚΕΝΗ ΑΠΑΤΗ» ΚΑΙ Η ΥΓΙΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Η πανδημία του Covid-19, με τὰ χιλιάδες κρούσματα και τούς θανάτους συνανθρώπων μας ἀνά τὸν κόσμον και εἰς τὴν πατρίδα μας ἰδιαζόντως, ἀποτελεῖ σοβαρὸν πρόβλημα, ποὺ ἀπασχολεῖ τούς πάντας και δημιουργεῖ διαρκῆ ἀπειλὴν τῆς ὑγείας μας διὰ κάθε ἡλικίαν με τὰ γνωστὰ ἐπακόλουθα.

Ἀπὸ τὴν ἄλλην πλευράν, ἡ ὀξεία προκλητικότης τῆς γείτονος Τουρκίας εἰς Αἰγαῖον και τὴν Ἀνατολικὴν Μεσόγειον, ποὺ προξενεῖ φοβερὸν κίνδυνον θερμῶν ἐπεισοδίων, εἶναι τὸ μέγα θέμα τοῦ ἔθνους μας. Ἡ ὀξεία οικονομικὴ κρίσις, ἡ ἀνεργία, ἡ ἐργασιακὴ ἀβεβαιότης πλήττουν κυρίως τὴν χώραν μας. Εἶναι τὰ σοβαρὰ προβλήματα τῆς δραματικῆς ἐπικαιρότητος.

Οἱ διαπιστώσεις αὐτές δὲν ἀποκλείουν και τὴν διαπραγμάτευσιν θεμάτων, ἀν ὄχι ἀπολύτως ἐπικαίρων, ἀλλὰ πολὺ σημαντικῶν διὰ τὸν ἄνθρωπον, ἰδίως διὰ τὸν σκεπτόμενον και τὸν προβληματιζόμενον πνευματικῶς, ὅπως τὸ ὑποδεικνύει ὁ τίτλος τοῦ ἀνωτέρω θέματος: «Ἡ κενὴ ἀπάτη και ἡ ὑγιὴς Φιλοσοφία». Τοῦτο συνιστᾷ τὴν διαχρονικὴν ὄψιν τῆς ζωῆς.

Ὁ ὑπογράφων ἀρτεται τὸ ὄλον πνεῦμα τῶν σκέψεων του ἀπὸ σχετικὸν ἐδάφιον τῆς ἐπιστολῆς τοῦ ἀποστόλου Παύλου *Πρὸς Κολασ-*

σαεῖς.

Τί γράφει ὁ πολὺς Παῦλος σχετικῶς; «*Βλέπετε μή τις ὑμᾶς ἔσται ὁ συλαγωγῶν διὰ τῆς φιλοσοφίας και τῆς κενῆς ἀπάτης, κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου και οὐ κατὰ Χριστόν, ὅτι ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς*» (*Πρὸς Κολασσαεῖς*, β' 8-9) (Προσέξατε, λέγει, μίπως κάποιος σᾶς ἐπιηράσει με ψευδεῖς φιλοσοφικὲς θεωρίες και με ἀπατηλὰ λόγια, ποὺ οἱ ἄνθρωποι ἀνευθύνως κατὰ παράδοσιν λέγουν ἢ με κοσμικὰ στοιχεῖα διαδίδουν, και ὄχι στηριζόμενοι



εις την Χριστιανικὴν διδαχὴν, τὸν Χριστόν, ὅπου παραμένει ἀκεραία ἡ σωματικὴ ὑπόστασις του).

Εἰς τὸ συγκεκριμένον ἐδάφιον ὁ Παῦλος, ἀνὴρ καὶ μὲ φιλοσοφικὴ προπαιδεῖαν ἐφώδιασμένος καὶ κάτοχος τῆς θύραθεν παιδείας, ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν τῶν ἀναγνωστῶν τῆς *Πρὸς Κολασσαεῖς* ἐπιστολῆς του, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν πιστῶν ὅλων τῶν αἰῶνων, νὰ προσέχουν διαρκῶς νὰ μὴ κλονίσῃ κανεὶς ἐπιτίδειος καὶ κάπνῃλος τῶν ἰδανικῶν αὐτῶν τὴν πίστιν των.

Δὲν ὑπάρχει εἰλικρίνεια ἐδῶ, ἀλλὰ σκέπη ἀπάτη, κατὰ τὴν “παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων”. Γι’ αὐτὸ τονίζει ὅτι, σὲ ἀντίθεσιν μὲ τὴ θεία ἀποκάλυψη τοῦ Ἰ. Χριστοῦ, αὐτὴ εἶναι ἀνθρώπινο δημιούργημα, καὶ μάλιστα κακό... “Καὶ κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου” ἐννοεῖ ὅτι ἡ φιλοσοφία αὐτή, ποὺ εἶναι ἀληθοφανεῖς εἰκασίαι καὶ πιθανολογίες, ἀσχολεῖται μὲ στοιχειώδη πράγματα. Ἀντιθέτως, ἡ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ εἶναι τέλεια... “πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος” σημαίνει ὅτι ὁ Παῦλος τοποθετεῖ κάθε σωστὴ φιλοσοφικὴ προσπάθεια καὶ

Τὸ νόημα τῆς ὑγιοῦς φιλοσοφίας συνίσταται εἰς τὴν τιμίαν προσπάθειαν τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ νὰ μορφώσῃ εἰκόνα περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀπὸ τὸν Δημιουργὸν ἡ Φιλοσοφία ἐμφυτεύεται καὶ καλλιεργεῖται εἰς τὸν ἄνθρωπον ὡς θαυμασμὸς καὶ ὡς ὁ ἔρως πρὸς τὸ «εἰδέναι», δηλαδὴ ὡς ὁ ἴμερος καὶ ὡς ἀγάπη μαθήσεως καὶ προσθήκης γνώσεως, καὶ ποτὲ ὡς ἀπόπειρα διαστροφῆς τῆς ἀληθινῆς θρησκείας, καὶ ἰδίως τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας.

Ὁ ὄρος Φιλοσοφία τυγχάνει σεβαστὸς εἰς τὸν Παῦλον, καὶ δι’ αὐτὸ τὸν χρησιμοποιεῖ δίπλα εἰς τὸν ὄρον «κενὴ ἀπάτη». Ὑπάρχουν πολλοὶ ποὺ καπιλεύονται τὸν ὄρον Φιλοσοφία, προκειμένου νὰ ἐξαπατήσουν πιστοὺς καὶ νὰ τοὺς ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν πίστιν. Σημειώνει νεώτερος σχολιαστὴς: «Γιὰ νὰ θυμηθοῦμε ὡς παράδειγμα τὸν Σωκράτη καὶ τὸν Πλάτωνα, ποὺ προσπαθοῦσαν μὲ καθαρὸ νοῦ καὶ λογικὴ νὰ πλησιάσουν τὶς ὑπερφυσικὰς ἀλήθειαι καὶ τὸ πετύχαιναν μ’ ἀξιοθαύμαστο τρόπο, σὲ σύγκρισιν μὲ τοὺς σοφιστὰς, ποὺ καυχόνταν ὅτι ἔχουν ρητορικὴ δύναμιν νὰ κάνουν “τὸ μικρότερον μεγαλύτερον καὶ τὸ μεγαλύτερον μικρότερον”. Δηλαδὴ μποροῦσαν νὰ σασιτοῦσαν τοὺς ἀνθρώπους, ὥστε νὰ μὴ ξέρουν ποῦ εἶναι τὸ σωστὸ καὶ ποῦ τὸ ψεῦμα.

κοσμοθεωρία στὸν Χριστόν, δηλ. ἀπλῶ δὲν ὑπάρχουν οἱ θεϊκὲς ιδιότητες, ἀλλὰ ὀλόκληρη ἡ φύσις τῆς θεότητος, πραγματικὰ καὶ οὐσιαστικὰ μὲ σωματικὴ μορφή» (Τσιμόθεος Κ. Κιλίφης, *Ἐπιστολὲς Παύλου καὶ Ἑπτὰ Καθολικὲς καὶ ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη*, τόμ. Β’, Κείμενο-Μετάφραση-Σχόλια, 2000, σελ. 516).

Τὸ νόημα ἐξ ὅλων τῶν ἀνωτέρω τῆς ὑγιοῦς φιλοσοφίας συνίσταται εἰς τὴν τιμίαν προσπάθειαν τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ νὰ μορφώσῃ εἰκόνα περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου. Ἀπὸ τὸν Δημιουργὸν ἡ Φιλοσοφία ἐμφυτεύεται καὶ καλλιεργεῖται εἰς τὸν ἄνθρωπον ὡς θαυμασμὸς καὶ ὡς ὁ ἔρως πρὸς τὸ «εἰδέναι», δηλαδὴ ὡς ὁ ἴμερος καὶ ὡς ἀγάπη μαθήσεως καὶ προσθήκης γνώσεως, καὶ ποτὲ ὡς ἀπόπειρα διαστροφῆς τῆς ἀληθινῆς

θρησκείας, και ιδίως της Χριστιανικής διδασκαλίας.

Ἡ ἀληθῆς και ὑγῆς φιλοσοφική σκέψις ἐδράζεται και εἰς τὴν ἐπιστήμην. Καὶ σημειώνομεν ἐδῶ ὅτι πάντοτε ἐτίθετο τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως Φιλοσοφίας και Ἐπιστήμης. Ὁ Σάμιος φιλόσοφος Πυθαγόρας (580-500 π.Χ.) ὠνόμασε τὸν ἑαυτὸν του Φιλόσοφον, ὃχι ἐξ ἐγωισμοῦ, ἀλλ' ὡς ἐραστήν τῆς σοφίας και τῆς γνώσεως. Ὑπάρχει ὀρισμὸς τῆς Φιλοσοφίας; Ἔνας μέγας Χριστιανὸς φιλόσοφος και ἐπιστήμων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὁ Χρῖστος Ἀνδρουττος, εἶχε γράψει πρὸ πολλῶν δεκαετιῶν περὶ τῆς Φιλοσοφίας: «Ὁ ἐπιστημονικὸς ὀρισμὸς τῆς Φιλοσοφίας εἶναι ἀδύνατος, διότι οἱ Φιλόσοφοι μέχρι σήμερον ἐκδέχονται ἄλλως, μείζονα σημασίαν ἀπονέμοντες ἄλλοι μὲν εἰς τοῦτο, ἄλλοι δὲ εἰς ἄλλο ἐκ τῶν ἀποτελούντων μερῶν» (Χρ. Ἀνδρουττος, *Λεξικὸν Φιλοσοφίας*, ἐκδ. Β', 1965, σελ. 357).

Ἔτσι, κατὰ τρόπον ἀνάλογον διαρεῖται ἡ Φιλοσοφία σύμφωνα μὲ τις ἀπόψεις διαφόρων Φιλοσόφων: Ὑπάρχει ἡ Θεωρητικὴ και ἡ Πρακτικὴ Φιλοσοφία, ἡ Καθαρὰ και ἡ Ἐφηρμοσμένη, ἡ Φιλοσοφία τῆς Φύσεως, ἡ Φιλοσοφία τοῦ Πνεύματος, χωρὶς νὰ ἀποκλίνουν οἱ κλάδοι αὐτοὶ ἀπὸ τὴν ἔννοιαν γενικῶς τῆς ὑγιοῦς φιλοσοφικῆς σκέψεως και χωρὶς ποτὲ νὰ ὁμοιάζουν πρὸς τὴν ἔννοιαν και πραγματικότητα τῆς «κενῆς ἀπάτης», ὅπως τὴν ἔννοει ὁ Παῦλος.

Τὴν δὲ ἐπιστήμην ὁ Ἀνδρουττος ὀρίζει: «Ἐπιστήμη εἶναι τὸ ἄθροισμα ὁμοειδῶν γνώσεων ἐν ὀργανικῷ συνδέσμῳ συννηωμένων» (Χρ. Ἀνδρουττου, *Λεξικὸν τῆς Φιλοσοφίας*, σελ. 151).

Ἔτσι τὴν ἔννοοῦμεν ὡς ἀνάγκην ἐρμηνείας τοῦ κόσμου μὲ ἓνα σύστημα ἔννοιῶν ποῦ ἔχουν λογικὴν ἐνοποίησην, και κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐξοβελίζονται ἡ μαγεία, ὁ μῦθος, οἱ πρωτογενεῖς ὄψεις τῆς τεχνικῆς.

Διὰ νὰ κινηθῆ ἡ σκέψις μας εἰς τὸν

ἄξονα τῆς ὑγιοῦς φιλοσοφικῆς πορείας, φρονοῦμεν, και ἔτσι τὸ ἀντιλαμβάνεται ὁ καθείς, ὡς ἀνωτέρω. Ἡ Φιλοσοφία και ἡ Ἐπιστήμη ἐχωρίσθησαν, και συνεπῶς ἐπῆλθε διαφοροποίησης τῶν στόχων τῶν δύο ἔννοιῶν.

Ἡ Φιλοσοφία ἐπιδιώκει νὰ συλλάβῃ τὴν ὅλην πραγματικότητα, γενικῶς τοῦ εἶναι, ὅπως λέγεται. Θέτει ἐρωτήματα διὰ τοὺς σκοποὺς τῆς Γνώσεως, τῆς Ἠθικῆς, τῆς Ἀληθείας. Ἡ Ἐπιστήμη εἶναι βεβαίως κάτι τὸ διαφορετικόν. Ἔχει ὡς ἀντικείμενόν της συγκεκριμένα νοήματα, φαινόμενα και κατηγορίες πραγμάτων. Ἡ κάθε ἐπιστήμη ἔχει τὴν περιοχὴν τῶν γνωστικῶν της θεμάτων. Ἀ.χ., ἡ Φυσικὴ ἀπὸ τὴν ὑπαρξίν τοῦ φυσικοῦ κόσμου προσπαθεῖ νὰ ἐρμηνεύσῃ φυσικὰ φαινόμενα και θέματα. Ἡ Φιλολογία ὡς ἐπιστήμη μελετᾷ τὰ γραπτὰ μνημεῖα τοῦ λόγου, ἀξιολογεῖ τὰ κείμενα τῶν συγγραφέων και τὶς ἀξίες τοῦ Πνεύματος. Ἡ Ἀρχαιολογία ἀξιολογεῖ, χρονολογεῖ μνημεῖα ἀρχιτεκτονικῆς, γλυπτικῆς και λοιπὰ συναφῆ. Ἡ Ἱστορία διαμνημονεύει γεγονότα, πράξεις, πρόσωπα ποῦ διεδραμάτισαν κύριον ρόλον ἐπὶ τῶν ἐξελίξεων τοῦ παρελθόντος.

Εἰς τὴν Φιλοσοφίαν τὸ πνεῦμα ὑπερβαίνει κάποιους περιορισμούς. Οἱ ἐπιστῆμες ἀναπτύσσονται ραγδαία ὡς θεωρητικῆς και ὡς θετικῆς. Ἡ Φιλοσοφία ἐφαρμόζει στάσιν ἐρμηνευτικὴν εἰς τὰ πορίσματα τῶν ἐπιστημῶν. Συνεπῶς, ὁ νοῦς, ἡ σκέψις, ἡ διάνοια, ὁ στοχασμὸς τοῦ φιλοσόφου και κάθε διανοουμένου εὐρίσκονται ἐν ἀγρυπνίᾳ και ἐν ἐργηγορῆσει. Ἡ Φιλοσοφία ἀποβαίνει πυρσός, ὁ ὁποῖος φωτίζει τὴν Ἐπιστήμην και Τεχνικὴν χωρὶς «κενὴν ἀπάτην». Ἐπομένως, και ἡ Ἐπιστήμη και ἡ Φιλοσοφία ἐνώνονται εἰς ὑψηλοὺς στόχους προαγωγῆς τῆς γνώσεως, τῆς ἐρεῦνης και τοῦ Πολιτισμοῦ, εἰς τρόπον ὥστε νὰ φανερώνηται ὁ Θεὸς Δημιουργός.

ΔΗΜ. Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΜΕΙΣ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ*

ΓΙΑ ΜΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΜΕ ΕΠΙΓΝΩΣΗ

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΜΑΣ ΠΟΡΕΙΑ

10. ΜΟΝΤΕΡΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Α

Και τώρα, στην εποχή μας, ύστερα από τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, ως ποούμε, το Έθνος, ή μάλλον ως μην λέμε το Έθνος, ο λαός μας μπαίνει σ' ένα πολιτισμό μοντέρνο, που πάει να διαδεχθῆ τον, ξεπερασμένο πιά, έλληνοχριστιανικό πολιτισμό. Σ' αυτόν τον μοντέρνο πολιτισμό δεν έχουν θέση τὰ ιδανικά του έλληνικού Έθνους, και μάλλον ούτε ο όρος Έθνος έχει πιά έδω καμιά θέση. Γι' αυτό άλλως τε και αντικαταστήσαμε την λέξη Έθνος με την λέξη «λαός» (μόλο πού, έδω που τὰ λέμε, λαός τί θά πει κανείς δεν ξέρει, άφού, και στο γλωσσικό ζήτημα, «λαός» έννοούνται οί όλωσδιόλου άμόρφωτοι άνθρωποι, ο κάπως μορφωμένος δεν έχει δικαίωμα να λέγεται λαός).

Και ο πολιτισμός αυτός ούτε με το Βυζάντιο έχει την παραμικρή σχέση, ούτε, βέβαια, με τον Πλάτωνα, άφού πάμε να τον ξεχάσωμε. Έκόψαμε πιά τις ρίζες και τις χριστιανικές και τις έλληνικές

του πολιτισμού μας, έκόψαμε κάθε τι τὸ «παραδοσιακό», έκόψαμε και τον όρο έλληνοχριστιανικός πολιτισμός. Υπάρχει τώρα ένας «μοντέρνος πολιτισμός», που τις ρίζες του τις έχει στη γενεά μας. Τὸ χρονικό όρόσημο είναι, ως έπαναλάβωμε, ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος.

Ναί, αλλά ο μοντέρνος αυτός πολιτισμός από τί συνίσταται; Άν τον κρίνωμε με τὴ φιλοσοφία των άξιων, ποιές άξίες, λοιπόν, συγκροτούν τον μοντέρνο πολιτισμό;

Και άν λέμε στ' αλήθεια πὸς είμαστε μοντέρνος πολιτισμός που ξεκινά από την γενεά μας και άγνοεί τὸ παρελθόν, τότε τί διαθέτομε, για να άπαρτισθῆ τὸ οικοδόμημα του πολιτισμού; Κι' άν στ' αλήθεια άπαρνηθούμε κάθε τι που μάς έκληροδότησε τὸ παρελθόν, άν θεωρήσωμε τις αιώνιες άξίες ξεπερασμένες, τότε τί μένει που να μάς δίνει τὸ δικαίωμα να λέμε πὸς έχομε πολιτισμό, έστω και

* Όλοκληρώνουμε έδω τὴ δημοσίευση σε συνέχειες του σπουδαίου βιβλίου του Α. Ν. Τσιριτάνη, *Εμείς οί Έλληνες* (Εκδόσεις «Συζήτησις», Άθήνα 1977), ως άφιέρωμα στη μεγάλη ιστορική επέτειο τῆς έθνικῆς μας Παλιγγενεσίας, των 200 έτων από την Έπανάσταση του 1821. Τὸ συγκεκριμένο βιβλίο είναι ένα άληθινά μεϊζον έργο έθνικῆς αυτοσυνειδησίας, τὸ όποιο δημοσιεύουμε με τὴν πεποίθησι ότι ἡ μεγάλη επέτειος πρέπει πρωτίστως να άποτελέσει για έμäs τους Έλληνες μιὰ εύκαιρία έπαναναζήτησις και -άν χρειάζεται- έπανακατάκτησις τῆς συλλογικῆς έθνικῆς και πολιτιστικῆς μας ταυτότητας. Στὸ παρὸν τεύχος δημοσιεύεται τὸ κείμενο των σελ. 127-152 του έν λόγφ βιβλίου.

μοντέρνο; Τότε γιατί είμαστε πολιτισμένοι άνθρωποι;

Πάμε να κολλήσουμε στη νέα Εύρώπη, επειδή εμφανίζει πολλά τα αρνητικά. Αλλά η Εύρώπη έχει και παρουσιάζει σήμερα θησαυρούς από το παρελθόν, και σήμερα, ναι, σήμερα, πασχίζει να τονώσει την μελέτη των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων.

Μη γελιόμαστε! Με το να γίνωμε μοντέρνοι, πού κατάντησε ταυτόσημο με το «αρνητές», δεν έγινίκαμε Ευρωπαίοι. Και μεις οί ἴδιοι, ταξιδεύοντας, φεύγοντας από την Ελλάδα, λέμε «πάω στην Εύρώπη», ενώ με τον Έλληνοχριστιανικό πολιτισμό είμαστε στην κοιτίδα της Εύρώπης!

Αλλά μήπως είμαστε και Βαλκάνιοι; Οί Ρουμάνοι είναι Βαλκάνιοι, αλλά δεν απαρνοῦνται τὸν παραδομένο πολιτισμό τους, και ὅ,τι κοινωνικό σύστημα και ἂν ἔχουν, εἶναι πάντως γαντζωμένοι στην λατινική τους παράδοση. Οί Γιουγκοσλαῖοι δὲν ξέρω τί ἐπιδράσεις ἔχουν ὑποστῆ ἀπὸ τὸν κομμουνισμό, ἀλλὰ εἶναι

Σλαῖοι και δὲν απαρνοῦνται τὴν σλαβική τους παράδοση. Δυὸ λαοὶ εἶναι πὸς μποροῦμε κάπως νὰ τοὺς χρησιμοποιήσωμε, γιὰ νὰ ποῦμε πὼς ἔχομε και μεις κάτι παρόμοιο: Ἡ Ἀλβανία και Ἡ Βουλγαρία.

Πολιτιστικά ἡ «μοντέρνα» Ἑλλάδα τί ἔχει νὰ παρουσιάσει; Γιατί τάχα εἶμαστε πολιτισμένη χώρα; Ἐπειδὴ ἀρχιτεκτονικά ἐφτιάξαμε μιὰ πρωτεύουσα πὸς οἱ Γάλλοι τὴν ὠνόμασαν «μπετονούπολι», ἐπειδὴ στὴ ζωγραφικὴ και στὴ μουσικὴ ἀνασκαλεύομε τὰ καλάθια τῶν ἀχρήστων ἄλλων λαῶν, γιὰ νὰ τὰ παρουσιάσωμε μοντέρνα ζωγραφικὴ μας και μοντέρνα μουσικὴ μας;

Ποιοὶ εἶναι οἱ συγγραφεῖς μας – και ἐννοοῦμε συγγραφεῖς με κῦρος παγκόσμιο πὸς νὰ θυμίζει τὸ κῦρος πὸς εἶχαν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς μας, πὸς τοὺς πετᾶμε τώρα σὰν ξεπερασμένους και δὲν δικαιούμεθα, ἐπομένως, νὰ τοὺς ἐπικαλούμεθα, σὰν τίτλους και τοῦ μοντέρνου πολιτισμοῦ μας; – Τί, τέλος πάντων, ἔχει προσφέρει αὐτὸς ὁ μοντέρνος πολιτισμός;

B

Και τώρα, μιὰ και εἶπαμε ὅτι ἔχομε ἕνα μοντέρνο πολιτισμό, ἄς τὸ δοῦμε ἀπὸ πὸς κοντὰ τί εἶναι τέλος πάντων στὴν οὐσία του ὁ μοντέρνος αὐτὸς πολιτισμός μας.

Ὁ μοντέρνος αὐτὸς πολιτισμὸς ξεκινάει ἀπὸ τὴν ἄρνηση, και δὴ ἀπὸ τὴν ἄρνηση τοῦ παραδοσιακοῦ. Ἴσως ἡ πὸς κοινόχρηστη λέξη στὶς ἡμέρες μας εἶναι ἡ λέξη «ξεπερασμένος», πὸς χρησιμοποιεῖται γιὰ κάθε τι «παραδοσιακό», και μ' αὐτὸ τὸ «ξεπερασμένο» λὲς τὸ πᾶν, πρὸ πάντων μ' αὐτὸ δικαιολογεῖς τὸ γκρέμισμα τοῦ παντός. Ἡ ἄρνηση τοῦ παραδοσιακοῦ εἶναι ἡ βάση τοῦ μοντέρνου πολιτισμοῦ. Ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ πῶ πὼς σ' αὐτὸ ἔχομε ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες μιὰ θλιβερὴ πρωτοτυπία. Και ἄλλοι λαοὶ ζητοῦν

νὰ ξεγαντζωθοῦν ἀπὸ τὸ παραδοσιακό, με τὴν ἔννοια πὼς θὰ βελτιώσουν ἐκεῖνο πὸς παρέλαβαν, γιὰ νὰ βάλουν στὴ θέση του κάτι πὸς εἶναι καινούργιο, ἀλλὰ και πὸς τὸ κρίνουν σὰν καλύτερο. Ἐμεῖς, τὸ περασμένο τὸ πετᾶμε, ἐπειδὴ εἶναι περασμένο, και τὸ καινούργιο τὸ λατρεύομε και τὸ ἐπιβάλλομε ἔτσι, μόνο και μόνο γιὰτί εἶναι καινούργιο, χωρὶς και νὰ τολμήσωμε νὰ τὸ κρίνωμε. Ἄν τὸ καινούργιο δὲν μᾶς ἀρέσει, τόσο τὸ χειρότερο γιὰ μᾶς. Νὰ μάθωμε νὰ μᾶς ἀρέσει. Θὰ τὸ συνηθίσωμε με τὸν καιρό. Ὅμως, ἄρᾳ γε, ὅταν πια τὸ συνηθίσωμε, θὰ εἶναι μοντέρνο ἢ ξεπερασμένο;

Καί, γιὰ νὰ ποῦμε ἕνα παράδειγμα, θὰ ἀναφέρωμε τὸ γλωσσικὸ ζήτημα. Ὅτι δὲν ἔχει ἡ «Συζήτησις» κανένα γλωσσικὸ

φανατισμό φαίνεται και από τη γλώσσα που χρησιμοποιείται σε τούτο το βιβλίο. Όμως εκείνη ή μανία να μη λέμε τίποτε, μα τίποτε που να θυμίζει κάποια μόρ-

έγινε θέμα πολιτικό και αντιμετωπίζεται άψε-σβήσε με την κρατική επιβολή που ασκείται για λόγους πολιτικής σκοπιμότητας. Μια χώρα, όμως, όπου η γλώσσα της

Ο μοντέρνος αυτός πολιτισμός ξεκινάει από την άρνηση, και δὴ ἀπὸ τὴν ἀρνηση τοῦ παραδοσιακοῦ. Ἴσως ἡ πιὸ κοινόχρηστη λέξη στὶς ἡμέρες μας εἶναι ἡ λέξη «ξεπερασμέ- νος», πὸν χρησιμοποιεῖται γιὰ κάθε τι «παραδοσιακό», και μ' αὐτὸ τὸ «ξεπερασμένο» λὲς τὸ πᾶν, πρὸ πάντων μ' αὐτὸ δικαιολογεῖς τὸ γκρέμισμα τοῦ παντός. Ἡ ἀρνηση τοῦ παραδοσιακοῦ εἶναι ἡ βάση τοῦ μοντέρνου πολιτισμοῦ.

φωση, αὐτὸ εἶναι κάτι πὸν πραγματικὰ φθάνει στὸ παράλογο. Στὰ δικαστήρια, λέει, δὲν πρέπει πιά ὁ δικηγόρος νὰ πεῖ γιὰ μιὰ ὑπόθεση τὸ καθιερωμένο «κρα- τεῖται», γιὰτὶ ὁ λαὸς λέει «κρατιέται». Μά, ποιὸς λαός; Ἐκεῖνος πὸν θὰ ἔλθει στὸ δικαστήριο ξέρει τὸ «κρατεῖται» και πρέπει νὰ βιάσει τὸν ἑαυτό του, γιὰ νὰ τὸ πεῖ «κρατιέται». Και ἂς ἐπαναλάβωμε τὴν ἐρώτηση. Λαὸς εἶναι, δηλαδή, μόνο ἐκεῖνος πὸν ἐστερήθηκε τὴ μὀρφωση; Και μόνο αὐτὸν θὰ ἔχωμε ὀδηγό, γιὰ νὰ μάθωμε ποιά εἶναι ἡ γλώσσα μας;

Και τὸ ἄλλο. Σε μᾶς τὸ γλωσσικὸ

ἀλλάζει με ὄργανο τὴν κρατικὴ ἐπιβολή, μόνο γι' αὐτὸ, δὲν εἶναι πολιτισμένη χώρα.

Και γιὰ νὰ τὸ κάνωμε ἀκόμη καθαρώ- τερο. Ὅταν ἡ λογοτεχνία μας, ἡ ποίηση πρῶτα και ὁ πεζὸς λόγος, ἀγκάλιασαν τὴ δημοτικὴ, αὐτὸ ἦταν πολιτισμός, γιὰτὶ ἔγινε ἀβίαστα. Ὅταν ὅμως ἐκδίδεται δι- αταγὴ ὅπου ἀπὸ ὀρισμένη ἡμερομηνία τὰ δημόσια ἔγγραφα θὰ γράφονται στὴ δημοτικὴ, αὐτὸ εἶναι πολιτικὴ σκοπιμό- της, ὅ,τι θέλετε εἶναι, πολιτισμὸς ὅμως δὲν εἶναι. Πῶς τὸ θέλετε, ἀντιτίθεται στὸν πολιτισμὸ νὰ λύνονται με βία θέματα ὅπου τὸν λόγο ἔχει ἡ ἀβίαστη ἐξέλιξη.

Γ

Ἀλλὰ ἂς ἔλθωμε τώρα σ' ἓνα ἄλλο θέμα, ὅπου φαίνεται ὁ μοντέρνος πολι- τισμὸς μας. Εἶναι τὸ θέμα δικαιοσύνη.

Δικαιοσύνη εἶναι τὸ ἀσφαλέστερο και εὐγενέστερο κριτήριο τοῦ ἂν ὑπάρχει πο- λιτισμὸς. Τὰ ἔθνη τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ἔδειχναν τὸν πολιτισμὸ τους ἀπὸ τὴν δικαιοσύνη, και εἰδικότερα ἀπὸ τοὺς δικαστὰς πὸν εἶχαν νὰ παρουσιάσουν. Ἡ μεγαλύτερη λάμψη τῆς Ἀγγλίας σὰν ἠγέτιδος τοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ὁ Ἄγγλος δικαστής. Μά, μίπως ἡ Γερμανία; Εἶναι

γνωστότατο δὲ αὐτὸ πὸν λέμε γιὰ τὸν βασιλέα τῆς Πρωσσίας Φρειδερίκο τὸν Μέγα. Ἄς μᾶς συγχωρεθῆ νὰ τὸ ἀναφέ- ρωμε με λίγες λέξεις. Ὁ βασιλιάς εἶχε τὸ παλάτι τοῦ Σὰν-Σουσι στὸ Πότσταμ. Και γείτονά του εἶχε ἓνα μυλωνᾶ, πὸν ὁ ἀνεμόμυλός του δὲν ἄφηνε τὸν βασιλιά νὰ κοιμηθῆ. Ὁ βασιλιάς ζητᾶ ἀπὸ τὸν μυλωνᾶ νὰ τοῦ πουλήσῃ τὸν μύλο. Ὁ χωρικὸς ἀπαντᾶ ὅτι δὲν πουλᾶ τὸν μύλο του, γιὰτὶ τὸν ἔχει σὰν ἱερὴ κληρονομιά ἀπὸ τὸν πατέρα του κι' ἀπὸ παπποῦ

πρὸς πάππου. Τότε, τοῦ μινάει ὁ βασιλιάς, θὰ τοῦ πάρει τὸν μύλο διὰ τῆς βίας. «Ναί, ἀνταπαντᾷ ὁ μυλωνᾶς. Θὰ μπορούσε νὰ τὸ κάνει αὐτὸ ὁ βασιλιάς, ἂν δὲν ὑπῆρχαν δικαστήρια στὸ Βερολίνο». Καὶ τόσο χάρηκε ὁ Φρειδερίκος πὼς ὁ λαὸς ἔχει τέτοια ἐμπιστοσύνη στὴ δικαιοσύνη τῆς χώρας του, ὥστε τὸν ἄφησε ἡσυχο μὲ τὸν μύλο του, ποὺ ἀκόμη σήμερα βρίσκεται στὴ θέση του.

Καὶ τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος, εὐθύς μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, ἄρχισε μὲ μιὰ δικαιοσύνη πολὺ ἀνώτερη ἀπὸ τὸν κατὰ τὰ λοιπὰ μέσον ὄρο τοῦ πολιτισμοῦ μας. Εἴχαμε δικαστὰς ποὺ ἦταν πραγματικὰ καμάρι τοῦ Ἑθνους. Ποιὸς θὰ ὑπολογίσει τί ἐστοίχισε σὲ τοῦτον ἢ ἐκεῖνο τὸν δικαστὴ τὸ νὰ εἶναι πιστὸς στὴ φωνὴ τῆς συνειδήσεώς του καὶ ἀντάξιός τῆς

τοῦ ζητᾶμε νὰ μὴν εἶναι πιὰ δικαστής. Δικαστὴς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἔχει τὴν δύναμη νὰ χτυπήσει τὸν «προεδρικὸν κώδωνα» καὶ στοὺς ὄχλους καὶ στὴν κυβέρνησι καὶ στὶς ἐφημερίδες καὶ νὰ πει: «Σιωπή! Ἐγὼ ἐρεύνησα τὴν ὑπόθεση, ἐγὼ ξέρω, ἐγὼ εἶμαι ἀρμόδιος, ἐγὼ ἀποφαινομαι». Ὅταν δὲν τὸ πει αὐτό, ἀλλὰ ἀφήσει νὰ τὸν παρασύρει τὸ ρεῦμα τῆς στιγμῆς, τότε δὲν δικάζει. Ὑπακούει στὴν φωνὴ τοῦ ὄχλου. Δὲν εἶναι δικαστής. Καὶ ἓνας πολιτισμὸς ποὺ δὲν ἔχει δικαστὰς εἶναι ὅ,τι ἄλλο θέλετε, ἀλλὰ πολιτισμὸς δὲν εἶναι.

Ναί, ἀλλὰ αὐτὰ ὅλα προϋποθέτουν συνειδησι ποὺ νὰ ἐπιβάλλεται, ἀντιμετωπίζοντας καὶ τὸν σταυρό. Καὶ αὐτὸ πάλι προϋποθέτει πνευματικὴ δύναμη, πνευματικὴ θεώρησι τῆς ζωῆς. Μὲ τὸν ὕλισμὸ ὅμως, τέτοια πνευματικὴ θεώρη-

Ὁ πολιτισμὸς ὡς τώρα εἶχε μέσα του τὴν ἔννοια τοῦ ἀγίου. Καὶ τοῦ ἱεροῦ. Πολιτισμὸς ὑπάρχει, ὅταν σὲ μιὰ κοινωνία μιᾶ ἢ ἔννοια τοῦ ἱεροῦ. Ὅταν ὅμως θεωροῦμε τὴν ἔννοια τοῦ ἱεροῦ ξεπερασμένη, τότε ξεπερασμένο θεωροῦμε καὶ τὸν πολιτισμὸ, ἔστω καὶ ἂν τὴν βαρβαρότητα ποὺ ἔρχεται στὴ θέση του τὴν ὀνομάσωμε «μοντέρνο πολιτισμὸ».

ἀποστολῆς του, ποὺ τὴν ἐνιωθε ἱερὴ ἀποστολή; Καὶ ἡ ἱερὴ ἀποστολὴ τοῦ δικαστοῦ εἶναι δύσκολη. Θὰ τολμήσω νὰ πῶ, εἶναι ἀποστολὴ σταυροῦ. Πόσες φορὲς ὁ δικαστὴς ἐπιτελεῖ τὸ καθήκον του νὰ ἀπονεμίει τὸ δίκιο, νὰ χαρακτηρίσει ἓνα σὰν ἀθῶο, ἔστω καὶ ἂν οἱ πολλοὶ τὸν φωνάζουν ἔνοχο, καὶ νὰ κηρύξει τὸν ἔνοχο ἔνοχο, ἔστω κι' ἂν αὐτὸ θὰ τοῦ στοιχίσει τὴν ἔχθρα τῶν πολλῶν ἢ τῶν ἰσχυρῶν. Πόσες φορὲς ὁ δικαστὴς δὲν αἶρει τὸν σταυρὸ του! Ἀλλὰ τότε μόνον εἶναι δικαστής. Ἀλλιῶς, ὅταν τοῦ ζητᾶμε νὰ ρωτᾷ ὄχι τὴν συνειδήσι του, ἀλλὰ τὸ πεζοδρόμιον ἢ τὴν ἐκάστοτε κυβέρνησι,

σὴν δὲν μπορεῖς νὰ ἔχεις. Γι' αὐτὸ καὶ μὲ τὸν ὕλισμὸ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει οὔτε δικαστικὴ συνειδησι οὔτε δικαιοσύνη. Μὴ γελιώμαστε, τὸν Τερτσέτη δὲν τὸν ἔκαμε ὁ ὕλισμὸς!

Ὅταν, λοιπόν, ἓνας πολιτισμὸς ἀπαρνεῖται τὴν πνευματικὴν βάση του, κόβει τὴν δυνατότητα νὰ ἔχει δικαιοσύνη. Σ' αὐτὸ δὲν χρειάζεται πιὸ πολλὴ συζήτησι. Qui vivra verra. Ὁ Θεὸς νὰ δώσει ἐκεῖνο ποὺ θὰ δοῦμε νὰ εἶναι ἡ ὑπερνίκησι τοῦ ὕλισμοῦ σὰν ξεπερασμένου, καὶ ὁμολογοῦμε πὼς ἔχομε τέτοιες ἐνθαρρυντικὰς ἐκδηλώσεις, πὼς ὁ ὕλισμὸς ἀρχίζει νὰ γερνάει.

Και τώρα μπήκαμε στὸ σπουδαιότερο ἀπ' ὅλα. Ὁ πολιτισμὸς ὡς τώρα εἶχε μέσα του τὴν ἔννοια τοῦ ἁγίου. Καὶ τοῦ ἱεροῦ. Πολιτισμὸς ὑπάρχει, ὅταν σὲ μιὰ κοινωνία μιᾶ ἢ ἔννοια τοῦ ἱεροῦ. Ὅταν ὁμως θεωροῦμε τὴν ἔννοια τοῦ ἱεροῦ ξεπερασμένη, τότε ξεπερασμένο θεωροῦμε καὶ τὸν πολιτισμὸ, ἔστω καὶ ἂν τὴν βαρβαρότητα ποὺ ἔρχεται στὴ θέση του τὴν ὀνομάσωμε «μοντέρνο πολιτισμὸ».

Γιὰ νὰ γυρίσωμε λίγο στὰ περὶ δικαιοσύνης, ἕνα μέσο γιὰ νὰ βρεθῆ ἡ ἀλήθεια καὶ νὰ ἀπονεμηθῆ ἡ δικαιοσύνη εἶναι

καὶ ὁ ὄρκος, ποὺ τὸν σέβεται ἀκόμη καὶ ἐκεῖνος ποὺ δὲν πιστεύει. Ἔχει ἕνα σεβασμὸ σὲ κάτι ποὺ τὸ θεωρεῖ ἱερό. Ὅταν ὁμως ἡ ἔννοια τοῦ ἱεροῦ λείπει, λείπει ὁ ὄρκος. Γιατὶ μόνο μὲ τὶς ποινὲς τῆς ψευδορκίας δὲν μπορεῖ νὰ σταθῆ ὁ ὄρκος, σὲ μιὰ κοινωνία ποὺ μέσα της δὲν μιᾶ ἢ ἔννοια τοῦ ἱεροῦ.

Ἐφερα, βέβαια, τὸ παράδειγμα τοῦ ὄρκου, ἕνα στὰ πολλὰ ποὺ θὰ μπορούσα νὰ ἀναφέρω. Καὶ ξαναγυρίζω, χωρὶς τὴν ἔννοια τοῦ ἱεροῦ, δικαιοσύνη δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει.

Δ

Ἀλλά, φυσικά, τὸ ἱερό δὲν χρειάζεται μόνο γιὰ νὰ λειτουργήσει καὶ νὰ νικήσει τίς τόσες καὶ τόσες πιέσεις στὴν συνείδησή του ὁ δικαστής. Μήπως μπορεῖ, χωρὶς αὐτὸ τὸ αἶσθημα τοῦ ἱεροῦ, νὰ ὑπάρξει δάσκαλος ἄξιος τῆς ἀποστολῆς του, εἴτε νηπιαγωγὸς εἶναι αὐτὸς εἴτε καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου; (Στὸ θέμα δάσκαλος περιοριζόμαστε σὲ λίγες λέξεις, ἀκριβῶς γιατί εἶχαμε νὰ ποῦμε πολλά). Μήπως μπορεῖ νὰ ὑπάρξει δημόσιος λειτουργὸς ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ ἀντέχει στὶς τόσες πιέσεις καὶ τοὺς τόσους πειρασμοὺς ποὺ κάθε μέρα ἀντιμετωπίζει, ὅταν πρόκειται εὐσυνείδητα νὰ ἐκπληρώσει τὸ χρέος του; Καὶ ὁ γιατρός; Τοῦ ζητοῦμε νὰ τηρεῖ τὸν ὄρκο τοῦ Ἱπποκράτους, τὴν ὥρα ποὺ πασχίζομε νὰ τὸν πείσωμε ὅτι ὁ ὄρκος εἶναι «μπούρδα».

Τὸ παράξενο, λοιπόν, δὲν εἶναι πὼς ὑπάρχουν (καὶ δυστυχῶς ὑπάρχουν) γιατροὶ ποὺ ὀδηγῶ μέσα τους ἔχουν ὄχι τὸ ἱερό, ἀλλὰ τὸ συμφέρον καὶ τὸν χρηματισμὸ. Τὸ παράξενο εἶναι πὼς ὑπάρχουν (καὶ εὐτυχῶς ὑπάρχουν) ἀκόμη γιατροὶ ποὺ μέσα τους λειτουργεῖ τὸ αἶσθημα τοῦ ἱεροῦ, ποὺ τηροῦν τὸν ὄρκο τοῦ Ἱπποκράτους, ποὺ συμπάσχουν μὲ τὸν ἄρρωστό τους, ἀντὶ νὰ τὸν ἔχουν πηγὴ χρηματισμοῦ. Καί, ἐπαναλαμβάνομε, τέτοιοι γιατροὶ ὑπάρχουν, ἄξιοι τῆς ἐθνικῆς εὐγνωμοσύνης. Ἀλλὰ ἂν συνεχισθῆ (καὶ πολλὰς ἐλπίδες ἔχομε πὼς δὲν θὰ συνεχισθῆ) ἡ διείσδυση τοῦ ὑλισμοῦ, ὡς πότε θὰ ἔχομε τοὺς καλοὺς γιατροὺς ἄξιους καὶ τοῦ τιμημένου τίτλου καὶ τῶν εὐγενῶν καθηκόντων καὶ τῆς ἐμπιστοσύνης ποὺ εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ τοὺς δείχνωμε;

Ε

Ὅ,τι εἶπαμε γιὰ τοὺς γιατροὺς ἰσχύει φυσικά γιὰ τοὺς ὑγειονομικοὺς γενικά, καὶ ἄς μᾶς ἐπιτραπῆ νὰ σταθοῦμε ἰδιαίτερα στὴν ἀδελφὴ νοσοκόμο.

Ἀρχικὰ ἡ ἀδελφὴ νοσοκόμος ἦταν «μοναχί» σὲ μοναχικὸ τάγμα ἢ σὲ μονα-

στήρι. Τὴν ἀποστολή της τὴν θεωροῦσε ἱερή. Ὅταν ἦταν πλάι στὸ κρεβάτι τοῦ ἀρρώστου, θυμόταν τὸ κε' κεφάλαιο τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου καὶ στὸ πρόσωπο τοῦ ἀρρώστου ἔβλεπε τὸν Ἰησοῦ Χριστό.

Ἐπειτα ἦλθαν ἀδελφές νοσοκόμοι ποὺ δὲν ἦσαν μὲν μοναχές, εἶχαν ὅμως τὴν ἴδια χριστιανικὴ πίστη ποὺ ἐστήριζε τὴν ἱερότητα τῆς ἀποστολῆς τους. Καὶ τὴν ἐκτελοῦσαν μὲ ἀφιέρωση ἐφάμιλλη μὲ τὴν ἀφιέρωση τῆς μοναχῆς. Ἐκάναμε ὅμως τὸ πᾶν, γιὰ νὰ τὶς ἀποθαρρύνουμε καὶ νὰ τὶς πείσωμε πὼς εἶναι σφάλμα, ἂν δὲν εἶναι βλακεία, νὰ θεωροῦν τὴν ἀποστολή τους ἱερὴ καὶ νὰ βλέπουν στὸ πρόσωπο τοῦ ἀρρώστου τὸν Κύριο.

Συμπέρασμα: Ἡ ἀδελφὴ νοσοκόμος ἀρχίζει νὰ μὴν εἶναι πιά ὁ ἀφιερωμένος ἄνθρωπος ποὺ ἀντιμετωπίζει τὶς ἀφάνταστες σκληρότητες τῆς ἱερῆς ἀποστολῆς τῆς μὲ τὸ φῶς τῆς αἰωνιότητος, *sub specie aeternitatis*. Εἶναι ἓνας ἐπαγγελματίας.

Σὰν ἐπαγγελματίας, ὅμως, συγκρίνει πιά τὸν ἑαυτὸν τῆς μὲ τοὺς ἄλλους ἐπαγγελματίες καὶ ζητᾶ νὰ ἔχει καὶ αὐτὴ τὴν συνεχεῖ βελτίωση τῆς ἀνέσεως ποὺ ἔχουν οἱ ἄλλοι ἐπαγγελματίες, καὶ μάλιστα οἱ ἄλλες γυναῖκες ἐπαγγελματίες, ἅς ποῦμε μία ράπτρια, μία κοιμώτρια, μία δακτυλογράφος. Μπορεῖ νὰ γίνῃ σύγκριση ἀνάμεσα στὴν ἀπασχόληση μᾶς ἐπαγγελματίου καὶ τὴν ἐξαντλητικὴ καὶ πολλὰ φορὲς ταπεινωτικὴ ἐργασία μᾶς

ἀδελφῆς; Ἄσε πιά τὸ θέμα τῆς χρηματικῆς ἀμοιβῆς καὶ γενικὰ τῶν ὑλικῶν συνθηκῶν ζωῆς, τὰ ἔχομε γράφει αὐτὰ τόσες καὶ τόσες φορὲς!

Μ' αὐτὰ καὶ μ' αὐτὰ ἡ ἀδελφὴ νοσοκόμος τοῦ μοντέρνου πολιτισμοῦ δὲν εἶναι πιά ὁ ἄνθρωπος ποὺ θυσιάζει τὴν ζωὴ του χάριν τοῦ πλησίον, εἶναι ὁ προλετᾶριος ποῦ, ἀντὶ νὰ ἀποβλέπει στὸν Σταυρὸ τοῦ Κυρίου, προστρέχει στὸν συνδικαλισμὸ, τὰ ὠράρια καὶ τὰ τούτοις ὅμοια. Ἄν, τώρα, μὲ τὰ ὠράρια καὶ τὶς διεκδικήσεις γιὰ ὅσο γίνεται πιὸ ἄνετη δουλειά, ἡ περιθάλψη τῶν ἀσθενῶν γίνεται ὅλο καὶ πιὸ ἐλλιπὴς καὶ καμμιά φορὰ θυμίζει τὴν πλήρη ἐγκατάλειψη, τόσο τὸ χειρότερο γιὰ τοὺς ἀσθενεῖς.

Καὶ αὐτὴ ἡ νοσοκόμος τοῦ μοντέρνου πολιτισμοῦ, αὐτὴ εἶναι ὁ καλύτερος δάσκαλος ποὺ θὰ μᾶς διδάξει τί ἐχάσαμε, ἀντικαθιστώντας τὸ ἱερὸ μὲ τὸ μοντέρνο. Καὶ σ' αὐτὸ δὲν χρειάζεται συζήτηση. Ὅλοι μας ἢ σχεδόν, θὰ περάσωμε ἀπὸ νοσοκομεῖα καὶ θὰ ἔχομε ἀρκετὴ εὐκαιρία νὰ δοῦμε τί εἶναι μία νοσοκόμος ποὺ μέσα τῆς ζῆ τὸ ἱερὸν (ὑπάρχουν ἀκόμη, εὐτυχῶς, τέτοιες ἀδελφές) καὶ τί εἶναι νοσοκόμος, σκέτος ἐπαγγελματίας.

Z

Καὶ πόσες καὶ πόσες τέτοιες περιπτώσεις θὰ μπορούσαμε νὰ ἀναφέρουμε! Ἀπ' τὸν γραφειοκράτη ὑπάλληλο ὡς τὸν μάστορα ποὺ θὰ τὸν καλέσετε στὸ σπίτι σας γιὰ μία ἐπείγουσα ἐπισκευή, καὶ αὐτὸς θὰ κυττάξῃ πὼς θὰ σᾶς ξεγελάσει ὅπως-ὅπως, ὅσο μπορεῖ γρηγορότερα καὶ νὰ πάρει ὅσο μπορεῖ περισσότερα.

Ἄς ἀναφέρουμε τελευταῖο παράδειγμα τὸν ναυτικό. Ἔχετε προσέξει ὅτι, ὅσο τελειοποιῶνται τὰ μηχανήματα ἀποφυγῆς δυστυχημάτων, τόσο τὰ ναυᾶγια πληθύνονται;

Γιατί; Γιατί τὴν θάλασσα δὲν τὴν νικᾷ τὸ μηχανήμα. Τὴν νικᾷ ἡ ψυχὴ τοῦ ναυ-

τικοῦ ποὺ ἐμπνέει. Ὅταν αὐτὴ ἡ ψυχὴ δὲν ὑπάρχει, τότε μὴν ἐλπίζεις στὰ μηχανήματα. Καὶ ὁ ναυτικός τοῦ μοντέρνου πολιτισμοῦ καὶ πρῶτα-πρῶτα, βέβαια, ὁ ἐφοπλιστῆς τοῦ μοντέρνου πολιτισμοῦ, γελᾷ καὶ μόνο νὰ τοῦ ἀναφέρετε τὴν λέξη ψυχὴ. Ξεπερασμένη, λοιπόν, ἡ ἀσφαλῆς πορεία, καὶ μοντέρνα οἱ συγκρούσεις καὶ τὰ ναυᾶγια. Σήμερα ὑπάρχουν πρῶτης τάξεως μέσα τηλεπικοινωνίας, ὥστε ἓνα πλοῖο ποὺ κινδυνεύει στὴν ἀνοικτὴ θάλασσα, νὰ μπορεῖ νὰ ἐκπέμψει τὸ σῆμα τοῦ κινδύνου, τὸ περίφημο S.O.S. καὶ νὰ μποροῦν νὰ σπεύσουν ἄλλα πλοῖα γιὰ

βοήθεια. Και τὸ μὲν πλοῖο ποὺ κινδυνεύει ἐκπέμπει τὸ S.O.S., ἀλλὰ τὸ σῆμα δὲν φθάνει στὸ ἄλλο πλοῖο, γιατί ὁ δέκτης του εἶναι κατελιημμένος ἀπὸ τὶς ἰδιωτικὲς φλυαρίες μελῶν τοῦ πληρώματος. Καί, δυστυχῶς, δὲν εἶναι οὔτε μιὰ οὔτε δυὸ οἱ

περιπτώσεις αὐτές! Ἄντε τώρα νὰ πῆτε σ' αὐτοὺς τοὺς ναυτικούς ὅτι τὸ μῆχανημα ἐπικοινωνίας εἶναι ἱερὸ καὶ πρέπει νὰ τὸ ἔχουν πάντοτε ἐλεύθερο, γιατί δὲν ξέρετε ποια στιγμή ἐκπέμπεται ἓνα σῆμα ποὺ ζητᾶ βοήθεια!

Η

Ἐφέραμε μερικὰ παραδείγματα, μερικὰ ἀπὸ τὰ τόσα καὶ τόσα ποὺ χαρακτηρίζουν, ὅμως, τὸν μοντέρνο πολιτισμό. Ἐχάσαμε τὸ ἱερὸν καὶ μ' αὐτὸ καὶ τὴν ἔννοια τοῦ καθήκοντος, τὴν θυσία, ἐκεῖ ὅπου τὸ καθῆκον μας τὴν ζητᾶ.

Βέβαια, αὐτὴ ἡ ἀποδυναμώση τοῦ ἱεροῦ δὲν ἔγινε ἀπὸ τὴν μιὰ στιγμή στὴν ἄλλη. Γενεὲς καὶ γενεὲς ἐπάσχισαν, γιὰ νὰ ξεθωριάσει καὶ νὰ φύγει ὀλοτέλα τὸ αἶσθημα τοῦ ἱεροῦ, ποὺ τόσες φορὲς ἐθαυματοουργοῦσε ἄλλοτε.

Τώρα τὸ ἀντικαταστήσαμε μὲ τὶς δικηδικήσεις, ποὺ καὶ ὅταν εἶναι δίκαιες, θυσία πάντως δὲν εἶναι. Καὶ πολιτισμὸς δὲν γίνεται χωρὶς θυσία.

Τώρα, τὸ σύνθημα ποὺ κυβερνᾶ στὸν μοντέρνο πολιτισμὸ εἶναι: ἡ ἐργασία εἶναι ἓνα ἀναγκαῖο κακό, ποὺ πρέπει ὅσο μπο-

ροῦμε νὰ τὸ ἀποφεύγουμε. Ἄλλιωὲς γινόμαστε κοινωνικὰ ἀποσυνάγωγοι, ὅπως κοινωνικὰ ἀποσυνάγωγος εἶναι ὁ μαθητὴς ποὺ μὲ ζῆλο ἀφιερώνεται στὰ μαθήματά του. Πρὶν, ὁ μαθητὴς αὐτὸς ἔπαιρνε γενικὸ ἔπαινο. Τώρα παίρνει τὸν τίτλο τοῦ «σπασίκλα». Καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἐλάττωση ἀποδόσεως ποὺ φέρνει ἡ ταξικὴ πάλη, γενικὰ ὁ μοντέρνος πολιτισμὸς δὲν ἔχει καλὲς σχέσεις μὲ τὴν ἐργασία, καὶ ἀκόμη λιγώτερο μὲ τὸν ἱερὸ μόχθο.

Ἄν αὐτό, τώρα, εἶναι πολιτισμὸς... ἄς τὸν σερβιρισθοῦμε, καὶ μάλιστα οἱ νεαροὶ ἐκεῖνοι ποὺ γκρεμίζουν τώρα τὸ ἱερὸ, γιὰ νὰ τὸ ἀναζητήσουν, ὅταν πιά θὰ ἔχουν πάψει νὰ εἶναι νεαροὶ, καί, ἀνάλογα, οἱ γονεῖς τῶν νεαρῶν, ποὺ δὲν ἀναλογίζονται σὲ τί πολιτισμὸ θὰ ζήσουν τὰ παιδιὰ τους!

Θ

Καιρὸς εἶναι, ὅμως, νὰ ἔλθωμε στὸ τελευταῖο καὶ βασικώτερο. Ἐκεῖνο ποὺ ἔφερε τὸν μοντέρνο πολιτισμὸ ἦταν μιὰ σύγχυση. Ἡ σύγχυση ἀνάμεσα στὸν νεωτερισμὸ καὶ στὴν πρόοδο. Ἡ πρόοδος εἶναι ἡ πεμπτουσία τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ πρόοδος ἐπιβάλλει πολλὰς φορὲς καὶ νεωτερισμούς. Ἀλλὰ αὐτὸ δὲν σημαίνει πὼς κάθε νεωτερισμὸς εἶναι καὶ πρόοδος. Δὲν σημαίνει πὼς κάθε τι τὸ νεώτερο, ἐπειδὴ εἶναι νεώτερο, ἄρα εἶναι καλὸτερο. Ἡ πρόοδος τότε εἶναι πρόοδος, ὅταν φέρνει ἐκεῖνο τὸ νεώτερο ποὺ εἶναι σ' ἀλήθεια

καλὸτερο ἀπὸ τὸ παλαιότερο. Ὅχι ποὺ μᾶς κάνει νὰ νοσταλγοῦμε τὰ παλιά.

Ἀπαραίτητη, λοιπόν, εἶναι μιὰ κριτικὴ ἀντιπαραβολὴ τοῦ παλιοῦ μὲ τὸ νέο, μὲ βάση τὶς αἰώνιες ἀξίες ποὺ ἀποτελοῦν τὸ θεμέλιο κάθε πολιτισμοῦ. Μὲ τὴν ἄκριτη, ὅμως, ἐπιβολὴ τοῦ νέου, δὲν ἔχομε πολιτισμὸ!

Θὰ πῆτε, βέβαια, πὼς ἀντίστοιχο ἰσχύει μὲ τὴν ἄκριτη ἐμμονὴ στὸ παρελθόν, καὶ ὅταν αὐτὸ εἶναι κακό. Ὅμως γιὰ τὸ παλιό, τὸ παραδοσιακό, ἰσχύει ἓνα πλεονέκτημα. Ὅτι τὸ παραδοσιακό

ἀντέσχε στὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, γιὰ νὰ γίνει παράδοσι. Ἐνῶ τὸ νέο εἶναι νέο ἀκόμη καὶ ἀδοκίμαστο, καὶ ὅταν ἀκόμη θριαμβεύει θορυβωδῶς, ἀκούει τὴν φωνὴ τῆς μητέρας τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος, ὅταν γινόταν ὁ θρίαμβος γιὰ τὴ στέψη τοῦ γιοῦ της σὰν αὐτοκράτορα: Ἄρκει αὐτὸ νὰ διαρκέσει (rounu que cela dure).

Καὶ ἄς φέρωμε ἐδῶ, μισοαστεία-μισοσοβαρά, δυὸ φανταστικά παραδείγματα.

Σὲ μερικὰ χρόνια γίνονται ἐκλογές. Καὶ (φανταστικὸ παράδειγμα, εἴπαμε) ἡ καινούργια Βουλὴ ἔχει γιὰ τὸ γλωσσικὸ ἄλλες

οἰκογενεῖας, τότε νομίζομε πὼς μ' ἕνα παράγγελμα ἀπὸ τὴν μιὰ μέρα στὴν ἄλλη μποροῦμε νὰ ξανάγωμε οἰκογένεια;

Αὐτὸ εἶναι, λοιπόν, ποῦ ἀποτελεῖ τὸ σαράκι τοῦ μοντέρνου πολιτισμοῦ. Ὅτι, ὡς τώρα, ὁ πολιτισμὸς εἶχε βάσεις ποῦ εἶχαν ἀνθῆξει στὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, ποῦ βέβαια ἐχρειάζοντο βελτίωση καὶ προσαρμογὴ, ἐπὶ τέλους, στὶς νέες συνθήκες, ἀλλὰ εἶχε βάσεις. Ἐνῶ ὁ μοντέρνος πολιτισμὸς ἔχει μόνο γκρέμισμα. Βάσι του ἔχει τὴν ἔλλειψη βάσεως.

Ἀλλὰ ἐδῶ ἡ συζήτηση πρέπει νὰ στα-

Ἐκεῖνο ποῦ ἔφερε τὸν μοντέρνο πολιτισμὸ ἦταν μιὰ σύγχυσι. Ἡ σύγχυσι ἀνάμεσα στὸν νεωτερισμὸ καὶ στὴν πρόοδο. Ἡ πρόοδος εἶναι ἡ πεμπτουσία τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ πρόοδος ἐπιβάλλει πολλὰ φορὲς καὶ νεωτερισμούς. Ἀλλὰ αὐτὸ δὲν σημαίνει πὼς κάθε νεωτερισμὸς εἶναι καὶ πρόοδος. Δὲν σημαίνει πὼς κάθε τι τὸ νεώτερο, ἐπειδὴ εἶναι νεώτερο, ἄρα εἶναι καὶ καλύτερο. Ἡ πρόοδος τότε εἶναι πρόοδος, ὅταν φέρνει ἐκεῖνο τὸ νεώτερο ποῦ εἶναι στ' ἀλήθεια καλύτερο ἀπὸ τὸ παλαιότερο. Ὅχι ποῦ μᾶς κάνει νὰ νοσταλγοῦμε τὰ παλιά.

ἀντιλήψεις ἀπὸ τὴν σημερινή. Καταργεῖ τὴν 27.1.76 καὶ ἐπιβάλλει μιὰν ἄλλην ρύθμιση τοῦ γλωσσικοῦ. Ὅποτε, τί γίνεται μὲ τὰ τόσα καὶ τόσα ποῦ γράφτηκαν ὡστόσο μὲ βάση τὴν 27.1.76, ἢ μὲ ἐκεῖνα ποῦ πετάχτηκαν στὸν κάλαθο τῶν ἀχρήστων μὲ βάση πάλι τὴν χρονολογία αὐτή;

Καὶ νᾶτανε μόνο ἡ γλῶσσα! Ἡ παράδοσι μᾶς ἔφερε καὶ τὴν οἰκογένεια σὰν θεσμό. Τὸν θεσμὸ αὐτὸ τώρα τὸν θεωροῦμε σὰν ξεπερασμένο, δηλαδὴ θέλομε νὰ τὸν πετάξωμε, ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἀντέσχε στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων καὶ τῶν χιλιετιῶν. Καὶ στὴ θέσι τῆς οἰκογενεῖας νὰ φέρωμε τί; Καὶ ἂν ἀπὸ τὴν πείρα τοῦ αὐτομάτου διαζυγίου δοῦμε πὼς ἦταν λάθος ποῦ γκρεμίσαμε τὸν θεσμὸ τῆς

ματίσει. Τὸν λόγο πιά θὰ ἔχει ἡ πραγματικότης στὴν ἐφαρμογή. Καὶ γιὰ νὰ περιορισθῶ σ' ἕνα θέμα, ἂν γίνει τὸ αὐτόματο διαζύγιο καὶ κάθε κοπέλλα ποῦ ἔρχεται στὸ γάμο, ἔστω καὶ ἂν συγκεντρώνει ὅλα τὰ προσόντα, θὰ μπορεῖ πάντοτε νὰ πάρει τὴν κλωτσιά, γιὰτὶ ὁ ἄνδρας βρῆκε μιὰν ἄλλη ποῦ γιὰ τοῦτον ἢ ἐκεῖνο τὸν λόγο τοῦ ἀρέσει περισσότερο, τότε νομίζετε πὼς ὁ ἴδιος ὁ νομοθέτης, μ' ἕνα καινούργιο νόμο, μπορεῖ νὰ ξαναχτίσει τὴν οἰκογένεια, ποῦ χρειάστηκαν χιλιάδες ἔτων, γιὰ νὰ διαμορφωθῇ;

Μὰ δὲν μπορῶ νὰ φαντασθῶ ἄλλη πλάνη χειρότερη ἀπὸ τὴν ἰδέα ὅτι ὁ Μοροζίνης θὰ μποροῦσε νὰ ξαναχτίσει τὸν Παρθενῶνα!

11. ΚΑΙ ΤΩΡΑ ΤΙ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΓΙΝΕΙ;

A

Και τώρα, τί μπορεί να γίνει;

Είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο πού οδηγεί ο μοντέρνος «πολιτισμός». Άς επαναλάβουμε όμως το ξεκαθάρισμα: Μοντέρνος πολιτισμός, με την έννοια πού χρησιμοποιούμε εδώ τον όρο, δεν είναι ο πολιτισμός του σήμερα, αλλά ο πολιτισμός πού ξεκινάει από το σήμερα, αρνείται το παρελθόν, αρνείται κάθε τι το περασμένο, αρνείται τις αιώνιες αξίες και

οδηγεί σε μιὰ πορεία πού ξεκινάει της είναι γκρέμισμα, απάρνηση του παρελθόντος, και φυσικά και του Αιωνίου. Όχι συνέχεια, βελτίωση, άρα πρόοδος, αλλά ξεκίνημα ολότελα μοντέρνο. Αυτός είναι ο μοντέρνος πολιτισμός, όπως τον εννοούμε σ' αυτή την έρευνα. Και αυτός είναι σήμερα το κατεστημένο, πού σε μερικές έκδηλώσεις το είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο. Το κατεστημένο της εποχής μας.

B

Και μπροστά σε τέτοιο κατεστημένο, τί μπορεί να γίνει;

Φυσικά, μπορούν να δοθούν διάφορες απαντήσεις στο έρώτημα αυτό, μπορούν να προταθούν διάφορες λύσεις. Μια απάντηση: Μά, απλούστατα, αυτό το κατεστημένο είναι κατεστημένο, διότι το δέχονται οί πολλοί στην κοινωνία μας. Και άρα είναι το ρεύμα, ή δύναμη. Και εγώ θα πάω αντίθετα στους πολλούς, αντίθετα στο ρεύμα; Μά, κουτός είμαι; Θα συμμορφωθώ και εγώ με το ρεύμα και με τον μοντέρνο αυτόν πολιτισμό, θα γίνω και εγώ μοντέρνος. Αυτή είναι ή νοοτροπία των πολλών, και αυτό, το να γίνω μοντέρνος, είναι το όνειρο (παρ' όλίγο να μου ξεφύγει και να πω το ιδανικό) του σημερινού ανθρώπου. Και αυτό είναι ή μία λύση, ή μία απάντηση στο έρώτημα: τί μπορεί να γίνει. Άπλούστατα, θα συμμορφωθούμε με το ρεύμα.

Δεύτερη λύση τώρα: Δεν αξίζει να ασχοληθούμε με τον μοντερνισμό. Διότι ο μοντερνισμός έχει μέσα του το σπέρμα της αυτοκαταστροφής. Ο μοντέρνος πολιτισμός, έξ όρισμού, είναι κάτι το προσωρινό. Άφου δεν δέχεται τίποτε από το παρελθόν, δεν μπορεί να έχει την αξί-

ωση να είναι τίποτε, όταν θα γίνει και αυτός παρελθόν. Το ότι ο πολιτισμός του σήμερα θα είναι παρελθόν ύστερα από δέκα χρόνια, αυτό, πώς να το κάνουμε, έτσι είναι. «Τὰ πάντα ρεῖ». Και αυτό δεν διεφεύσθη τόσους αιώνες τώρα. Ο μοντέρνος πολιτισμός μπορεί να αρνηθῆ τα πάντα, τον Ηρόκλειτο όμως δεν μπορεί να τον αρνηθῆ. Έτσι, μπορούμε να πούμε ότι ο σημερινός μοντέρνος πολιτισμός θα πέσει, θα καταρρεύσει μόνος του, και δεν αξίζει να πονοκεφαλάμε εμείς με το τί θα κάνουμε, για να τον αντιμετωπίσουμε.

Και στο μεταξύ, εγώ τί θα κάνω, εγώ πού δεν μπόρεσα να θамπωθώ από το μοντέρνο; Άπλούστατα, εγώ δεν θα αφήσω να παρασυρθώ από το ρεύμα. Για μένα το ρεύμα δεν είναι επιχείρημα. Και αν οί πολλοί πάνε με το ρεύμα, οί πολλοί δεν είναι επιχείρημα. Όπως δεν ήταν επιχείρημα για περασμένους αιώνες τί έκαναν οί πολλοί. Εγώ τραβώ τον δρόμο μου. Άν ο μοντέρνος πολιτισμός δεν τον νιώθει τον δρόμο αυτόν, αν δεν καταλαβαίνει τίποτε από τις αιώνιες αξίες, τόσο το χειρότερο γι' αυτόν. Εγώ θα τραβήξω το δρόμο μου, αδιαφορώντας τί κάνουν οί άλλοι.

Ναί, αλλά ούτε αυτό είναι λύση. Είναι άρνηση, αλλά δεν είναι δημιουργία. Θα πείτε, είναι άρνηση της αρνήσεως. Ναί, αλλά η ζωή δεν είναι μαθηματικός τύπος. Η άρνηση της αρνήσεως δεν είναι θέση. Είναι απομάκρυνση ενός εμποδίου, για να γίνει δημιουργία, αλλά δεν είναι δημιουργία. Εκείνο που χρειάζεται, λοιπόν, είναι η άρνηση της αρνήσεως να

έμφανισθῆ ὡς θέση, ὡς δημιουργία. Καί για να γίνει αυτό, χρειάζεται όχι μόνο λυτρωμός από τὸν μοντερνισμό, ἀλλὰ καὶ ξεκίνημα για μιὰ πορεία με ἐπίγνωση, με μιὰ βάση. Μιὰ τέτοια βάση, ποὺ θὰ ξεκινάει ἀπὸ τὴν αἰωνιότητα καὶ θὰ συνεχίζει τὴν πορεία πρὸς τὴν αἰωνιότητα, ἀγκαλιάζοντας τὸ σήμερα, ἀκριβῶς για να τὸ ἐντάξει στὴν αἰωνιότητα.

Γ

Μὲ ἀπλούστερα λόγια, ἐκεῖνο ποὺ χρειάζεται εἶναι ἐφαρμογὴ τῶν αἰωνίων ἀξιών στὰ προβλήματα, τὶς ἀνάγκες, τὶς ἰδιορρυθμίες τῆς σημερινῆς ἐποχῆς. Χρει-

λίγοι), οὔτε κἂν πόσοι συμφωνοῦν, ἀλλὰ ποιά συνέπεια δείχνουν ἐκεῖνοι ποὺ συμφωνοῦν με τὴν κοσμοθεωρία αὐτή. Ἐμεῖς, ὅσα εἴπαμε, κάθε ἄλλο παρὰ τὰ θεωροῦμε

Ἔνα μᾶς ἐνδιαφέρει, να φύγει ἡ εἰδωλολατρία τοῦ χρόνου. Να παύσωμε, δηλαδή, να νομίζωμε ὅτι τὸ νέο, μόνο διότι εἶναι νέο, εἶναι καλὸ (ἢ κακό) ἢ τὸ παλιό, μόνο γιατί εἶναι παλιό, εἶναι καλὸ (ἢ κακό). Αὐτὴ τὴν θετικὴ ἢ ἀρνητικὴ εἰδωλολατρία τοῦ χρόνου πρέπει να τὴν ξεπεράσωμε.

άζεται κοσμοθεωρία. Καὶ σὰν μιὰ συμβολὴ σ' αὐτό, ἀφιερῶθηκε στὴν κοσμοθεωρία τὸ βιβλίο *Γιὰ μιὰ πορεία με ἐπίγνωση*¹.

Καὶ ἂν ἐρωτήσετε πόσο ἔχει διαδοθῆ τὸ βιβλίο αὐτό, ἡ ἀπάντηση εἶναι ὅτι δὲν τίθεται καλὰ τὸ ἐρώτημα. Τὸ ἐρώτημα δὲν εἶναι ἐρώτημα διαδόσεως, ἀλλὰ εἶναι ἐρώτημα συνεπείας. Ὅχι πόσοι τὴ διάβασαν τὴν κοσμοθεωριακὴ αὐτὴ τοποθέτηση (μ' ὅλο ποὺ ξέρομε πὼς δὲν εἶναι καὶ τόσο

σὰν ἀλάθητα. Καὶ μπορούμε να καταλάβωμε κάλλιστα τὸν ἄλλο ποὺ σκέπτεται ἐντελῶς διαφορετικά. Ἔνα μᾶς ἐνδιαφέρει, να φύγει ἡ εἰδωλολατρία τοῦ χρόνου. Να παύσωμε, δηλαδή, να νομίζωμε ὅτι τὸ νέο, μόνο διότι εἶναι νέο, εἶναι καλὸ (ἢ κακό) ἢ τὸ παλιό, μόνο γιατί εἶναι παλιό, εἶναι καλὸ (ἢ κακό). Αὐτὴ τὴν θετικὴ ἢ ἀρνητικὴ εἰδωλολατρία τοῦ χρόνου πρέπει να τὴν ξεπεράσωμε.

Δ

Βέβαια, σὲ μιὰ τέτοια δημιουργία, βασιμμένη ἐπάνω σὲ μιὰν ὠρισμένη κοσμο-

θεωρία, στὴ «Θεωρία τοῦ Παντός», δὲν μπορείς να ξεφύγεις ἀπὸ τοῦ να λάβεις θέση ἐπάνω στὴ χριστιανικὴ Πίστη. Θέση συνεπῆ, εἴτε θετικὴ εἴτε ἀρνητικὴ, ἀλλὰ συνεπῆ. Νομίζω ὅτι τὸ μὴ χεῖρον για τὴν ἀνθρωπότητα θὰ ἦταν μιὰ συ-

1. Ποὺ κατόπιν ἐκυκλοφόρησε σὲ ἀγγλικὴ ἔκδοσι ἀπὸ τὸν ἀγγλικὸ ἐκδοτικὸ οἶκο Cassell, με τὸν τίτλο *Knowing Where We Are Going*.

νεπής ἀρνητική θέση ἀπέναντι στή χριστιανική Πίστη, παρὰ ἐκεῖνο πὸν εἶδαν οἱ αἰῶνες, μιὰ ἀσυνεπὴς ὁμολογία πίστεως πὸν αὐτοδιαφεύδεται.

Καὶ ἄρᾳ γε σήμερα ὑπάρχει δυνατότης νὰ βροῦμε ἀνθρώπους πὸν νὰ ἔχουν

ὥστε αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι νὰ μὴν ἀνάβουν μόνο κεράκια στὶς ἐκκλησίες, ἀλλὰ νὰ εἶναι οἱ ἴδιοι κεράκια καὶ λαμπάδες μέσα στὸ σκοταδισμό τοῦ μοντερνισμοῦ.

Ἄσε πιὰ τὴν Ἐκκλησία πὸν εἶναι πέρα ἀπὸ τὸ παραπέτασμα, τὴν Μάρ-

Καὶ ἄρᾳ γε σήμερα ὑπάρχει δυνατότης νὰ βροῦμε ἀνθρώπους πὸν νὰ ἔχουν αὐτὴ τὴ βάση τῆς χριστιανικῆς Πίστεως καὶ μ' αὐτὴ νὰ προχωρήσουν; Νομίζω ναί. Καὶ στὴν Ἑλλάδα, τοῦλάχιστον, τίποτ' ἄλλο νὰ μὴν πῶ, σήμερα οἱ ἐκκλησίες εἶναι γεμᾶτες ἀπὸ ἀνθρώπους, καὶ ἀπὸ νεολαία, πὸν καὶ αὐτὴ γεμίζει τὶς ἐκκλησίες. Αὐτοί, ἄρα, κάτι ἔχουν μέσα τους. Τὸ κακὸ εἶναι ὅτι δὲν ὑπάρχει κανεὶς πὸν αὐτὸ τὸ κάτι νὰ τὸ ἀξιοποιεῖ, νὰ κάνει ὥστε αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι νὰ μὴν ἀνάβουν μόνο κεράκια στὶς ἐκκλησίες, ἀλλὰ νὰ εἶναι οἱ ἴδιοι κεράκια καὶ λαμπάδες μέσα στὸ σκοταδισμό τοῦ μοντερνισμοῦ.

αὐτὴ τὴ βάση τῆς χριστιανικῆς Πίστεως καὶ μ' αὐτὴ νὰ προχωρήσουν; Νομίζω ναί. Καὶ στὴν Ἑλλάδα, τοῦλάχιστον, τίποτ' ἄλλο νὰ μὴν πῶ, σήμερα οἱ ἐκκλησίες εἶναι γεμᾶτες ἀπὸ ἀνθρώπους, καὶ ἀπὸ νεολαία, πὸν καὶ αὐτὴ γεμίζει τὶς ἐκκλησίες. Αὐτοί, ἄρα, κάτι ἔχουν μέσα τους. Τὸ κακὸ εἶναι ὅτι δὲν ὑπάρχει κανεὶς πὸν αὐτὸ τὸ κάτι νὰ τὸ ἀξιοποιεῖ, νὰ κάνει

τυρὰ τῶν διωγμῶν, θὰ ἔλεγα τῶν νέων κατακομβῶν, πὸν εἶναι ὄχι μόνο ἰσαξίες, ἀλλὰ καὶ περισσότερο θαυμαστὲς ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες κατακόμβες κατὰ τοῦτο: Οἱ κατακόμβες τῶν πρώτων αἰῶνων εἶχαν τὸν φωτοστέφανο μιᾶς ἐκκλησίας πὸν τοὺς ἀγκάλιαζε καὶ τοὺς ἔδινε θάρρος καὶ δύναμη. Οἱ Μάρτυρες οἱ σημερινοὶ ἔχουν ἐγκαταλειφθῆ.

E

Τὸ θέμα, λοιπόν, εἶναι τοῦτο: Πιστοὶ ἄνθρωποι ὑπάρχουν καὶ σήμερα. Ἄλλὰ ἄρτιοι ἄνθρωποι, παράγοντες πολιτισμοῦ, αὐτὸ μᾶς λείπει. Ἔχομε πιστούς, ἀλλά, στὸν γενικὸ κανόνα, δὲν εἶναι συνεπεῖς. Δὲν ἐννοῶ μόνο ἐκείνους πὸν ἐπίτηδες δὲν εἶναι συνεπεῖς. Ἐννοῶ καὶ ἐκείνους πὸν εἶναι ἀσυνεπεῖς χωρὶς νὰ τὸ ξέρουν καὶ εἶναι πιστοὶ χωρὶς νὰ εἶναι ἄρτιοι ἄνθρωποι, χωρὶς νὰ εἶναι δημιουργοὶ πολιτισμοῦ.

Καὶ σήμερα, ἂν ἐξετάσωμε ἀπὸ ἀπόψεως ἀρτιότητος τοῦ ἀνθρώπου, δὲν πρέπει ὁ Διογένης μὲ τὸ φανάρι του νὰ μπορεῖ νὰ μπεῖ μέσα σὲ μιὰ ἀσφυκτικὰ γεμάτη ἐκκλησία καὶ νὰ λέει: «Ἄνθρωπον ζητῶ»!

Ποιὸ εἶναι λοιπόν τὸ θέμα; Νὰ γίνουν οἱ πιστοὶ ἄρτιοι ἄνθρωποι, πὸν θὰ ἀναστηλώσουν ὅ,τι ἐγκρέμισε ὁ μοντέρνος πολιτισμός. Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι τόσο πῶς θὰ βροῦμε πιστούς, ἀλλὰ πῶς τοὺς

πιστούς ή ανθρωπότης, ή σημερινή κοινωνία, ή σημερινή Ελλάδα μας, θα τους νιώσει σαν άρτίους ανθρώπους και θα εμπιστευθῆ σ' αυτούς την ανοικοδόμηση των ερειπίων του μοντερνισμού. Αυτό είναι το πρόβλημα: Να μπορέσουμε να δώσουμε μιὰ ζωντανή απάντηση στον μοντέρνο πολιτισμό.

Και αυτό μπορεί να γίνει. Και είναι ἔγκλημα ὅτι δὲν γίνεται σήμερα. Ἄς τὸ ξαναπούμε: Ὁ μοντέρνος πολιτισμός, πού βασίζεται στην ἄρνηση του παντός, βαίνει πρὸς τὴν αυτοκαταστροφή του. Ὁλοταχῶς, γιατί ὀλοταχῶς σαπίζει. Ἡ περιφημὴ ἐπιτάχυνση τῆς ἱστορίας καπνίτησε ἐπιτάχυνση τῆς σαπίλας σ' ὅλες –μὰ σ' ὅλες– τὶς ἐκδηλώσεις τοῦ μοντέρνου πολιτισμοῦ. Αυτό εἶναι βέβαιο. Ἀλλὰ τὸ ἐρώτημα εἶναι, ἅμα καταρρεύσει ὁ μοντέρνος τοῦτος πολιτισμός, τί θα ἔλθει στὴ θέση του; Μήπως στὴ θέση του θα ἔλθει τὸ

χάος, πὸν θὰ μᾶς κάνει νὰ νοσταλοῦμε τὸν μοντέρνο πολιτισμό; Γιὰ νὰ μὴ γίνει αὐτό, πρέπει ὁ χριστιανικὸς πολιτισμὸς νὰ ἐμφανισθῆ σαν πραγματικότης, καὶ μάλιστα πραγματικότης ἑλληνικὴ, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ πραγματοποιηθῆ ἡ ἑλληνικὴ πορεία μὲ ἐπίγνωση. Καὶ γιὰ νὰ γίνει πάλι ἡ πραγματικότης αὐτή, πρέπει οἱ Ἕλληνες πὸν εἶναι σήμερα πιστοὶ νὰ καθίσουν νὰ σκεφθοῦν καὶ νὰ βγάλουν ἀπὸ τὸ Αἰώνιο τὴν καθοδήγηση τοῦ σήμερα. Καὶ αὐτὸ θέλει πολλὴ μελέτη. Ὁ πιστὸς πολλὰς φορὲς τὰ παίρνει ὅλα σαν αὐτονόητα. Δὲν κάθεται νὰ σκεφθῆ, νὰ μελετήσῃ προβλήματα, δυσκολίες, νὰ δεῖ ἀγκάθια, μὲ ἄλλα λόγια νὰ βρεῖ τὴν ἐπαφὴ πὸν χρειάζεται, γιὰ νὰ προσαρμόσει τὸ πρόσκαιρο στὸ Αἰώνιο. Καὶ αὐτὸ τὸν κάνει προχειρολόγο, ἐπιπόλαιο, καί, πάντως, ὄχι ἄρτιο ἄνθρωπο, δημιουργὸ καὶ ἐμφανιστὴ πολιτισμοῦ.

Z

Ἔτσι ὅμως, καὶ ἂν ἀκόμη ὑποθέσουμε –προσοχή: λέω, ὑποθέσουμε– ὅτι ὁ πιστὸς αὐτός, καὶ μάλιστα ὁ Ἕλληνας πιστὸς, εἶναι ὅλος στραμμένος πρὸς τὴν Αἰωνιότητα, δὲν ξέρει τὴν ζωὴ τὴν ὁποία θὰ ἐντάξει στὴν Αἰωνιότητα αὐτή. Κατα-

τῶν ἀνθρώπων». Μὲ τέτοιους ἀνθρώπους ὅμως δὲν μπορεῖς νὰ ἐμφανίσῃς πολιτισμὸ πὸν θὰ μᾶς γλυτώσει ἀπὸ τὸν μοντέρνο πολιτισμό.

Ἔχομε λοιπὸν καὶ στὴν Ελλάδα πολλοὺς πολλοὺς πιστοὺς στὶς αἰώνιες ἀξίες

Τὰ χρόνια μας θέλουν ἥρωες. Σὲ προηγούμενες γενεές, ἴσως γιὰ τὸν πιστὸ νὰ ἦταν ἀρκετὸ νὰ εἶναι καλὸς, ἀπλῶς, ἄνθρωπος. Στὴ σημερινὴ γενεά, αὐτὸ δὲν φθάνει. Ὁ πιστὸς πρέπει νὰ εἶναι ἀγωνιστής, καὶ ἥρωικὸς ἀγωνιστής.

φεύγει στὰ ἀνεδαφικά, τὰ ἀνεφάρμοστα, συμβιβάζεται κατόπιν μὲ τὶς ἀβαρίες καὶ στὴ ζωὴ τῶν ἄλλων καὶ στὴ δική του ζωὴ, γίνεται, ὅπως ἔλεγε ὁ Κύριος, τὸ μωρανθὲν ἄλας: «Εἰς οὐδὲν ἰσχύει ἔτι εἰ μὴ βληθῆναι ἔξω καὶ καταταεῖσθαι ὑπὸ

τοῦ πολιτισμοῦ. Τὸ ὅλο ζήτημα εἶναι πὸς θὰ ἀξιοποιηθοῦν οἱ ἄνθρωποι αὐτοί. Καί, βέβαιο, τὸ ξεκίνημα θὰ γίνει ἀπὸ τὸ νὰ μάθουν οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ὅτι πρέπει νὰ ἀξιοποιηθοῦν καὶ ὅτι πρέπει νὰ καταρτισθοῦν ἔτσι, ὥστε νὰ μπορέσουν νὰ

ἀξιοποιηθῶν. Ἀλλιώτικα κινδυνεύουμε, ὅταν καταρρεύσει ὁ μοντέρνος πολιτισμός –εἶναι, εἶπαμε, νομοτελὲς νὰ καταρρεύσει– στὴ θέση του νὰ ἔλθει κάτι ἄλλο, ποῦ θὰ μᾶς κάνει νὰ τὸν νοσταλγοῦμε.

Καιρὸς νὰ καταλήξουμε συνοψίζοντας: Τὰ προβλήματα ποῦ ἐμφανίζονται στὴν πορεία μας εἶναι τρία.

Πρῶτο, οἱ σημερινοὶ πιστοὶ νὰ γίνουν καὶ πολιτισμένοι ἄνθρωποι. Δηλαδή, σκαπανεῖς, δημιουργοί, φορεῖς πολιτισμοῦ. Καὶ αὐτὸ χρειάζεται πίστη, ἀγνὴ βέβαια, ἀλλὰ καὶ «κατ' ἐπίγνωσιν», μὲ μελέτη καὶ κατοχὴ τῶν σημερινῶν προβλημάτων τούτης ἐδῶ τῆς ζωῆς, τούτης ἐδῶ τῆς γῆς.

Δεύτερο. Γιὰ νὰ γίνει ἔτσι, ὥστε ἡ νομοτελὴς καὶ ἀναπόφευκτη αὐτοκαταστροφή τοῦ μοντέρνου πολιτισμοῦ νὰ μὴ φέρει τὸ χάος, πρέπει νὰ ὑπάρχει ὁ συγχρονισμός, ὁ ὑγιὴς συγχρονισμός, ποῦ θὰ ἀντικαταστήσει τὸν δῆθεν συγχρονισμό τοῦ μοντέρνου πολιτισμοῦ. Γι' αὐτὸ τὸ θέμα ὅμως ἔχομε γράψει ἀρκετὰ στὸ βιβλίο *Γιὰ μιὰ πορεία μὲ ἐπίγνωση* (Κεφ. 10, σελ. 159 ἐπ.), δὲν χρειάζεται νὰ ἐκταθοῦμε περισσότερο. Μὲ ἄλλα λόγια, πρέπει ὁ χριστιανὸς νὰ μάθει νὰ συνδυάσει τὴν ἐνατένιση τῶν αἰωνίων ἀξιῶν μὲ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν συγκεκριμένων προβλημάτων ποῦ τοῦ προβάλλει ἡ σύγχρονη ζωὴ. Καὶ ὅποιος πιστεύει ὅτι ἔχει τὸ ἓνα ἄς ξέρει ὅτι αὐτὸ δὲν ὠφελεῖ τίποτε, ἂν δὲν γίνει καὶ τὸ ἄλλο.

Καί, τρίτο. Πρέπει ὁ πιστὸς στὶς αἰώνιες ἀξίες, ὁ χριστιανός, ὁ χριστιανὸς Ἕλληνας, νὰ καταλάβει τὶς εὐθύνες ποῦ ἔχει γιὰ τὴ σημερινὴ πορεία τῆς κοινωνίας, νὰ καταλάβει τὴν εὐθύνη ποῦ ἔχει γιὰ τὴν σημερινὴ πορεία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, νὰ βοηθήσει, ὥστε αὐτὴ νὰ διαμορφωθῆ σὲ μιὰ πορεία μὲ ἐπίγνωση. Ὁ πιστὸς πρέπει νὰ καταλάβει τὴν εὐθύνη του, νὰ γίνει στοιχεῖο ἐξυγιάνσεως τῆς σημερινῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας. Καὶ αὐτὸ δὲν θὰ γίνει μόνον μὲ τὴν «ἀθαμβίν» καὶ

«ἀταραξίν», ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν ἀγῶνα καὶ τὴν θυσία. Ὁ πιστὸς πρέπει μπροστὰ στὶς εὐθύνες του νὰ τινάξει ἀπὸ μέσα του κάθε ραστώνη καὶ ν' ἀγωνισθῆ τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς πίστεως, νὰ τὸν ἀγωνισθῆ μὲ τρία ὄπλα: Τὴν μελέτη, τὸν κόπο, τὴν θυσία. Ἀλλιῶς θὰ εἶναι ἄχρηστος, καὶ δὲν τὸν σώζει κανένα «ἄνηθο καὶ ἡδύοσμο καὶ κύμινο».

Καὶ πρὶν ἀπ' ὅλα, φυσικὰ, ἐκεῖνο ποῦ εἶπαμε στὴν ἀρχή. Πιστὸς θὰ πεῖ ἐκεῖνος ποῦ δὲν παρασύρεται ἀπὸ τὸ ρεῦμα. Ἐκεῖνη ἡ ἥττοπάθεια μπροστὰ στὸ ρεῦμα ἀποδυναμώνει τὴν πίστη, τὴν κάνει ἄχρηστη.

Θὰ μοῦ πῆτε, ἴσως, ὅτι αὐτὴ ἡ πορεία ἀντίθετα στὸ ρεῦμα προϋποθέτει ἥρωισμό. Μά, ἀκριβῶς, αὐτὸ ζητεῖ καὶ τοῦτο τὸ βιβλίο. Τὰ χρόνια μας θέλουν ἥρωες. Σὲ προηγούμενες γενεές, ἴσως γιὰ τὸν πιστὸ νὰ ἦταν ἀρκετὸ νὰ εἶναι καλός, ἀπλῶς, ἄνθρωπος. Στὴ σημερινὴ γενεά, αὐτὸ δὲν φθάνει. Ὁ πιστὸς πρέπει νὰ εἶναι ἀγωνιστής, καὶ ἥρωικὸς ἀγωνιστής.

Καὶ ὁ ἥρωικὸς αὐτὸς ἀγῶνας προϋποθέτει θυσία. Ἄν ὁ σημερινὸς πιστὸς τσιγκουνευθῆ σήμερα στὶς θυσίες, θὰ ὑποχρεωθῆ αὔριο σὲ θυσίες πολὺ μεγαλύτερες καὶ ἄκαρπες.

Καὶ ἔτσι κλεινομε τὴν ἔρρενά μας μὲ τὴν ἐξῆς διαπίστωση: Ἡ ἑλληνικὴ πορεία μὲ ἐπίγνωση συνίσταται στὴν πορεία τῶν σημερινῶν καλῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν ἄπραγη καλωσύνη καὶ τὴν ἄκαρπη πίστη, στὸν ἱερὸν ἀγῶνα, γιὰ νὰ μὴ χάσει τὸ Ἔθνος τὴν ἐπαφὴ του μὲ τὶς αἰώνιες ἀξίες.

Δὲν γίνεται ὁ ἀγῶνας αὐτός; Τότε, γιὰ νὰ θυμηθοῦμε τὸν Δάντη, «ἀφῆστε κάθε ἐλπίδα». Γίνεται ὁ ἀγῶνας αὐτὸς ἔστω καὶ ἀπὸ λίγους; Τότε μὴν ἀμφιβάλλετε γιὰ τὴ νίκη. Ὁ ἀγῶνας αὐτὸς εἶναι κι' ὅλας νίκη!

Α. Ν. ΤΣΙΠΙΝΤΑΝΗΣ

«ΚΑΙ ΟΙ ΛΙΘΟΙ ΚΕΚΡΑΞΟΝΤΑΙ»

Ανακαλύψαμε σε χώρο μη αναμενόμενο (σε μία αθλητική εφημερίδα) μία τολμηρή θεολογική φωνή· έναν δημοσιογράφο ο οποίος όρθοτομεί τον λόγον της αληθείας του Χριστού και χωρίς να φοβάται όμολογεί τις αξίες της χριστιανικής ζωής σε μία αθλητική εφημερίδα.

Η πρώτη έκπληξις ήταν από την πρωτοσέλιδο και όλοσέλιδο προβολή της αφίσσας για το αγέννητο παιδί, αυτής την οποία κυβερνητική έντολη απέσυρε αθημερόν από τα διαφημιστικά πλαίσια του Μετρό των Αθηνών το 2019. Η εφημερίς *Sportime* είχε το θάρρος να την αναδημοσιεύσει και να προβάλλει το μήνυμά της τα Χριστούγεννα του 2019. Αυτό το οποίο ενώχλησε την «πολιτική ορθότητα» των κυβερνώντων άνευτωπάθη και προεβλήθη από μία αθλητική εφημερίδα.

Κατόπιν, καθ' όλο το διάστημα της πρώτης και της δευτέρας καρνατίνας, ή γραφίς του δημοσιογράφου κ. Έλευθερίου Ανδρώνη υπενθύμιζε τα αυτονόητα για έναν πιστό χριστιανό: την αναγκαιότητα της συμμετοχής του και όχι της από το στίτι του παρακολουθήσεως της θείας Λατρείας, ιδίως κατά τις μεγάλες εορτές, την υποτιμητική για την Έκκλησία στάση της Πολιτείας, ιδίως στο θέμα της απαγορεύσεως των τελετουργιών, την παιδική και εφηβική εγκληματικότητα ως καρπὸ τοῦ ἐξοβελισμοῦ της χριστιανικῆς ἀγωγῆς ἀπὸ τὰ παιδιὰ μας κ.ά.

Παραθέτομε ενδεικτικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ διάφορα ἄρθρα τοῦ ἀναφερθέντος δημοσιογράφου:

Υπήρχε μία μικρὴ ἐλπίδα πὼς στὶς ἀποφάσεις γιὰ τὸ ἀνοίγμα τῶν ἐκκλησιῶν, θὰ ἐπικρατοῦσε ἔστω μία ὑποψία κοινῆς λογικῆς γιὰ τὴν μεγάλη εορτὴ τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Θεοφανίων. Μάταια! Ἡ κυβέρνηση συνεχίζει νὰ κρατᾷ τὴν ἐκκλησία στὴν ἐντατικὴ καὶ μὲ ἀποφάσεις ποὺ ζέχνουν ἀπὸ ὑποκρισία καὶ μικροκομματικὰ συμφέροντα ὁδηγεῖ ἕνα μεγάλο κομμάτι τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ στὰ ὄρια του! Ὁ κ. Μητσοτάκης ἔβαλε λουκέτο στὴν χώρα ἀπὸ τὶς ἀρχὲς Νοεμβρίου καὶ ζήτησε τότε ἀπὸ τοὺς πολῖτες νὰ κάνουν αὐτὴν τὴν θυσία, «γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ κάνουμε Χριστούγεννα». Δὲν ξέρουμε πὼς ἀντιλαμβάνεται τὰ Χριστούγεννα ὁ Πρωθυπουργὸς καὶ ἂν πιστεύει πὼς αὐτὴ ἡ μέρα ἔχει νὰ κάνει μόνο μὲ ἔλατα καὶ... χοντρούληδες «ἀγίους» τῆς Coca Cola ποὺ μπαίνουν ἀπὸ τὶς καμινάδες, ἀλλὰ θὰ ὀφείλει νὰ γνωρίζει πὼς τὸ μοναδικὸ νόημα αὐτῆς μεγάλης μέρας εἶναι ὁ εορτασμός τῆς γέννησης τοῦ Χριστοῦ ΣΤΙΣ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ καὶ τίποτε ἄλλο. Ὁ λαὸς ἔκανε τὶς θυσίες ποὺ τοῦ ζητήθηκαν. Ἡ Ἐκκλησία ἔκανε τὴν θυσία καὶ τὴν ὑπομονὴ ποὺ τῆς ζητήθηκε... Ξαναγυρίσαμε λοιπὸν σὲ αὐτὴν τὴν ἀστειότητα, αὐτὸν τὸν χλευασμὸ κυβερνώντων καὶ εἰδικῶν, τῶν ἐννέα ἀτόμων ἀνὰ ἐνορία καὶ εἰκοσιπέντε ἀτόμων στοὺς Μητροπολιτικούς Ναοὺς. Τὰ ἔχουμε ξαναπεῖ: Ἐννέα ἄτομα στὴν ἐκκλησία ἰσοδυναμεῖ μὲ ΚΛΕΙΣΤΗ ἐκκλησία γιὰ τοὺς πιστοὺς. Ἐκκλησία χωρὶς πιστοὺς οὐσιαστικὰ αὐτοακυρώνει τὸν λόγο ὑπαρξῆς της! Αὐτὸ σημαίνει ἡ λέξη ἐκκλησία: συνάθροιση πιστῶν! ... Τὰ βιβλιοπωλεῖα ποὺ ἀνοίγουν κανονι-





κότατα (και καλῶς ἀνοίγουν) με τήρη-
ση ἀποστάσεων εἶναι σημαντικότερα
γιὰ τὰ Χριστούγεννα ἀπ' ὅ,τι οἱ ναοί
ἐντὸς τῶν ὁποίων ΕΟΡΤΑΖΟΝΤΑΙ τὰ
ἴδια τὰ Χριστούγεννα; Καὶ γιὰ ποῖο
λόγο ἀπαγορεύτηκε ὁ ἀγιασμός τῶν
ὑδάτων τὴν μέρα τῶν Θεοφανείων;
Ποῖο εἶναι τὸ σκεπτικὸ πίσω ἀπὸ
αὐτὴν τὴν παρανοικὴ ἀπόφαση; Τί
κίνδυνος μετάδοσης παραμονεύει
γιὰ ἓναν ἱερέα ποὺ θὰ τελέσει τὸν
ἀγιασμό καὶ λίγους πιστοὺς ποὺ θὰ
βρίσκονται σὲ ἐξωτερικὸ χῶρο καὶ μὲ
ἀσφαλεῖς ἀποστάσεις; Γιατί δὲν σέ-
βονται τὶς θρησκευτικὲς ἀκολουθίες
ἔτσι ὅπως (ἰσχυρίζονται ὅτι) σέβονται
τὶς πολιτικὲς ἐκδηλώσεις; Ἡ Ἐκκλη-
σία θὰ πρέπει ἐπιτέλους νὰ ἀντιμε-
τωπιστεῖ μὲ σεβασμὸ ἀπὸ τὴν κυβέρ-
νηση καὶ ὄχι μὲ ἀνόητη ὑπεροψία καὶ
πολιτικὰ τερτίπια. (Δεκ. 2020).

Ἡ μαρτυρία τῆς Σοφίας Μπεκα-
τώρου ἦταν ὁ πρῶτος «κανονιοβο-
λισμὸς» ἐναντίον μίας παγιωμένης
καὶ ὀλότελα ἄρρωστης νοοτροπίας
τῆς ἑλληνικῆς πραγματικότητας.
Ἕνας δίκαιος λεκτικὸς «κανονιοβο-
λισμὸς» ποὺ ἔδωσε τὸ σύνθημα γιὰ
μία μικρὴ κοινωνικὴ ἐπανάσταση ἐνά-
ντια στὸ ἀνήθικο. Ὁ πρῶτος κρῖκος
μίας ἀλυσίδας ἀποκαλύψεων ποὺ
σήμερα συνταράσσουν τὴν ἑλληνικὴ
κοινὴ γνώμη... Ἄν σιωπᾶς, ἐνῶ γνω-
ρίζεις, ἀσφαλῶς καὶ εἶσαι συνένοχος.
Ἐπιβάλλεται νὰ μιλήσεις, γιατί τὸ
ὀφείλεις στὰ ὑπονήφια αὐριανὰ θύ-
ματα. Στὴν τελικὴ, τὸ ὀφείλεις στὴν
ἴδια σου τὴ συνείδηση. Ἄν ὅμως βγαί-
νεις νὰ κατηγορήσεις, ἐνῶ δὲν γνωρίζεις,
εἶσαι ὑποκριτής... Εἶναι βέβαιο
πὼς γιὰ ὅλες αὐτὲς τὶς παραβατικὲς
συμπεριφορὲς δὲν ἔχει ἀπολύτως κα-
μία σημασία ἂν εἶσαι ἠθοποιός, τρα-
γουδιστής, πολιτικός, δημοσιογράφος
ἢ ὀτιδήποτε ἄλλο. Εἶναι καθαρὰ θέμα
ἀτόμου. Ἀνθρώπου. Ἡ ποιότητα τῆς

ἠθικῆς σου πηγάζει ἀπὸ τὴν συνθήκη
ποὺ ἔχεις κάνει μὲ τὸν ἑαυτό σου. Οἱ
σεξουαλικὲς παρεκτροπές, οἱ παρα-
φιλίες, οἱ παρενοχλήσεις, εἶναι ὅλα
ἀποτελέσματα βαθιᾶς νοσηρότητας
τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Μία ἀπο-
νεκρωμένη ψυχὴ ποὺ ἔχει στείλει
τὸν Θεὸ στὴν «ἐξορία», ἀσεβεῖ καὶ
ἀσελγεῖ ἐπάνω στὸν συνάνθρωπο,
τὴν ἴδια στιγμὴ ποὺ θεοποιεῖ τὴ σάρ-
κα τοῦ θύματός του. Τὰ πάθη του
τὸν κατακυριεύουν, γιατί δὲν ὑπάρ-
χει στὴ ζωὴ του ὁ παράγοντας Θεός,
γιὰ νὰ τοῦ ὑπενθυμίσει τὰ ὅρια τῆς
ἐλευθερίας του. Δὲν ἔχει πιά ἓναν
ἀκλόνητο ὁδηγὸ ποὺ θὰ τοῦ ὀρίσει
ποῦ τελειώνει ἡ ἀνθρωπιά καὶ ποῦ
ξεκινᾷ ἡ ἀποκτίνωση. Ἡ συνείδηση
εἶναι μὲν ἓνα ἰσχυρὸ ἠθικὸ φρένο ποὺ
ὑπάρχει σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους
(ἀνεξαρτήτως ἂν πιστεύουν στὸν Θεὸ
ἢ ὄχι), ἀλλὰ μπορεῖ εὐκόλα νὰ ἰσο-
πεδωθεῖ κάτω ἀπὸ τὸν ὀδοστρωτῆρα
τοῦ «ΕΓΩ» μας. Δὲν εἶναι ἄνθρωποι
«ποὺ γεννήθηκαν ἔτσι». Εἶναι ἄνθρω-
ποι ποὺ ἔγιναν ἔτσι. Ποῦ ἐπέτρεψαν
στὸν ἑαυτό τους νὰ ἐξελιχθεῖ ἔτσι. Ἡ
ρίζα τοῦ κακοῦ κρύβει τὴν ὑπαρξή
τῆς στὴν προαίρεση τοῦ ἀνθρώπου,
καὶ ὄχι στὴ ἴδια τὴ φύση του. Ἡ ἀλη-
θινὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου ἔχει προο-
ρισμὸ ἀφθαρσίας καὶ θέωσης, μέσῳ
τῆς καταστολῆς τῶν παθῶν ποὺ μᾶς
κρατοῦν δέσμιους στὴν «θανάτιλα»
τῆς ὕλης. Ἡ διαστροφή καὶ ἡ κακία
εἶναι ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸ ἀγαθόν,
ὅπως τὸ σκοτάδι εἶναι ἀπομάκρυνση
ἀπὸ τὸ φῶς. Ἡ Ἐκκλησία, μέσῳ τῆς
Ὁρθόδοξης διδασκαλίας, ἀναλαμ-
βάνει (γιὰ ὅλους μας ἀνεξαιρέτως)
αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν σωτήριο ρόλο. Νὰ
μᾶς ὑπενθυμίζει πὼς κάθε ἄνθρω-
πος εἶναι ἓνας ἐν δυνάμει ἅγιος,
ἄρκει νὰ ἀπεκδυθεῖ τὸν «παλαιὸν
ἄνθρωπον». Πὼς πρέπει νὰ ἀξιολο-
γεῖ τὴ σημασία τῶν πραγμάτων τῆς

ζωῆς αὐτῆς, πάντα σὲ σχέση μετὰ τὴν αἰώνια προοπτικὴ του. Σὲ ἀντίθεση μὲ ὅλα τὰ κοσμικὰ συστήματα (στὰ ὁποῖα πολλές φορές κυριαρχεῖ ὁ νόμος τῆς ζεύγλας), ἡ Ἐκκλησία ἀντιμετωπίζει τὸν ἄνθρωπο πρῶτα ἀπ' ὅλα ὡς ψυχὴ, κατακρίνει μοναχὰ τὴν πράξη του καὶ ὄχι τὸ ἴδιο τὸ ἄτομο. Δὲν ξεχωρίζει ἀμαρτωλὸ ἀπὸ ἀμαρτωλό. Στέκεται γιὰ 20 αἰῶνες ἐχθρική πρὸς τὸν κοινωνικὸ κανιβαλισμὸ. Ἀφήνει πάντα ὀρθάνοιχτο καὶ προσβάσιμο τὸν δρόμο πὸν ἔστρωσε γιὰ τὸ ἀνθρώπινο γένος ὁ Χριστός. Τὸν δρόμο τῆς μετάνοιας καὶ τῆς συγχωρήσεως. Ἡ μετάνοια, ἡ ἐξομολόγησις καὶ ἡ Θεία Κοινωνία εἶναι «πυρηνικὰ ὄπλα» ἐναντίον τῆς ἀνθρωποκτόνας θεοποίησης τοῦ ἐγὼ μας. Γκρεμίζουν τὸ πάθος τοῦ ἐγωισμοῦ, τῆς φιληδονίας, τῆς σαρκολατρίας, τῆς κενοδοξίας. Ὅδηγοῦν τὴν ἀνθρώπιν ψυχὴ στὸ νὰ σταματᾷ νὰ λειτουργεῖ ἐγωκεντρικὰ καὶ νὰ ξεκινᾷ νὰ σκέφτεται Θεοκεντρικὰ (αὐτὸς εἶναι ὁ πραγματικὸς ἀνθρωποκεντρισμὸς), ἀποκαλύπτουν τὴν πλάνη τῆς ματαιότητας καὶ ὠθοῦν τὸ ἄτομο σὲ ἓνα κοπιαστικὸ μὲν - σωτήριο δέ, ταξίδι ἀληθινῆς αὐτογνωσίας, κάτω ἀπὸ τὴν σκέπη τῆς ἄπειρης Θεϊκῆς φιλανθρωπίας πὸν ἀποκαλύφθηκε ἐπάνω στὸν Σταυρό. Ὅλες οἱ ἀρετὲς πὸν ψάχνει ἀπεγνωσμένα ἡ κοινωνία μας σήμερα, ἐν μέσῳ τόσων σκανδάλων, μποροῦν νὰ ἀντληθοῦν ἀπὸ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴ στάση ζωῆς. Ἡ ἀγάπη, ἡ δικαιοσύνη, ἡ τιμιότητα, ἡ συναισθηματικὴ ἰσορροπία, ὁ σεβασμὸς στὸν συνάνθρωπο, ἡ εὐγένεια, ἡ ἰσότητα καὶ ὅλες οἱ ἄλλες ἀρετὲς βρίσκονται σπαρμένες στὸν δρόμο τῆς μετάνοιας καὶ τῆς ἀληθινῆς ἐν Θεῷ ζωῆς. Ὁ Χριστὸς ἦταν Αὐτὸς πὸν δίδαξε μὲ κάθε τρόπο πὸν στὸν τερατισμὸ τοῦ πνευματικοῦ στίβου τῆς ζωῆς οἱ

ἔσχατοι μποροῦν νὰ γίνουν πρῶτοι καὶ οἱ πρῶτοι ἔσχατοι. Ἡ ἴδια ἡ ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἱστορία καταπληκτικῶν ἠθικῶν ἀνατροπῶν πρὸς τὴν θέωση ἢ καὶ πρὸς τὴν καταστροφή. Τελῶνες καὶ ταπεινοὶ ψαράδες γίνονται μαθητὲς καὶ ἀποστολοὶ τοῦ Χριστοῦ. Μαθητὲς τοῦ Χριστοῦ μεταβάλλονται σὲ προδότες. Πόρνες μεταστρέφονται καὶ γίνονται μεγάλες ἀγίες. Ἀπιστὲς μετανοοῦν καὶ κερδίζουν μέσα σὲ λίγα δευτερόλεπτα τὴν Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν. Ἄς θυμόμαστε πάντοτε πὸς ἡ νίκη κατὰ τῶν παθῶν δὲν εἶναι κάτι ἄπιαστο καὶ ἀκατόρθωτο. Πὸς ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ λειτουργεῖ μὲ διαφορετικούς νόμους καὶ μὲ διαφορετικούς τρόπους ἀπὸ τὴν δικαιοσύνη τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ πὸς τὸ ἄπειρο ἔλεος τοῦ Θεοῦ δὲν ἀφήνει καμία ψυχὴ ἔξω ἀπὸ τὴν λύτρωση τῆς συγχώρεσης. (Φεβ. 2021).

Τὸ φρικιαστικὸ γεγονός τοῦ βιασμοῦ τοῦ 14χρονης μαθήτριας Γ Γυμνασίου σὲ ἐγκαταλελειμμένο κτίριο στὴ Περαία Θεσσαλονίκης ἀπὸ ἑπτὰ συμμαθητὲς τῆς, ἡλικίας ἀπὸ 13 ἕως 17 ἐτῶν, μᾶς ὑπενθυμίζει τὰ τεράστια κοινωνικὰ κενὰ πὸν ἔχουν δημιουργηθεῖ στὴν Ἑλληνικὴ πραγματικότητα τοῦ σήμερα. Κενὰ τέτοια, πὸν δύνανται νὰ ἐξελιχθοῦν σὲ εἰδεχθῆ ἐγκλήματα ὅπως αὐτό. Πὸν ξεκινοῦν ἀπὸ δυσλειτουργικὲς οἰκογένειες καὶ συνυπεύθυνους γονεῖς πὸν δὲν φρόντισαν νὰ μάθουν στὰ παιδιά τους πὸς ἡ ἐλευθερία εἶναι ἓνα ἀγαθὸ πὸν πρέπει νὰ χρησιμοποιεῖται μὲ κοινωνικὴ εὐθύνη καὶ ὄχι μὲ ἀσύδοτη μανία. Πὸν δὲν φρόντισαν νὰ τοὺς μάθουν τοὺς λόγους ἐκείνους πὸν ὁ ἄνθρωπος ξεχωρίζει ἀπὸ τὰ ζῶα καὶ πὸς, ὅσο περισσότερο ὁμοιάζει μὲ αὐτά, τόσο γίνονται συμμετοχοὶ σὲ κοινωνίες πὸν





θά ισχύει ο νόμος της ζούγκλας. Πού δεν έμαθαν στα παιδιά τους πώς ή άποτρόπαια δολοφονία της Έλένης Τοπαλούδη προήλθε από τέτοιες ακριβώς άδιαστικές νοοτροπίες και πώς ο δρόμος του «κάνω ό,τι γουστάρω» άργά ή γρήγορα όδηγει στο χάος, στην καταστροφή, στο έγκλημα, άκόμα και στον φόνο. Πού δεν τους δίδαξαν πώς δεν πρόκειται να τους κάνει ποτέ... άντρες ή τυφλή ίκανοποίηση των γενετήσιων όρμων τους και πώς ο άνυπόκριτος σεβασμός στο γυναικείο φύλο είναι το άλφα και το άμέγα για έναν ώριμο, άπογαλακτισμένο, πολιτισμένο έφηβο, πού δεν

άπό το μντιακό σύστημα, έμποτίζει άνεξέλεγκτα τους έφήβους μέ... άξίες όπως ή πώληση και χρήση ναρκωτικών, το μίσος στον συνάνθρωπο, ή ψυχαναγκαστική επίδειξη χρήματος και δόξας, ή όπλοκατοχή και άσφαλώς ή σεξιστική ύποτίμηση του γυναικάς, πού άντιμετωπίζεται ως άπαξιωμένο άντικείμενο ήδονής. Και όταν δεν υπάρχουν τα κατάλληλα κοινωνικά άναχώματα για αύτην την καταστροφική πλύση έγκεφάλου, θά δρέψεις τους καρπούς πού έσπειρες. Όλοκληρωτικό άμοραλισμό σπέρνεις; Αύτον και θά θερίσεις... Μιλώντας για κοινωνικά άναχώματα, είναι δε-

Έάν στα «κοσμικά» έντυπα γράφονται τέτοια κείμενα, τότε τί κείμενα θά πρέπει να περιέχονται στα χριστιανικά έντυπα και τί λόγοι να άκούωνται άπό τους άμβωνες των ναών μας; Έν προκειμένω, για άλλη μιά φορά, έπαληθεύονται τα λόγια του Κυρίου μας: «έάν ούτοι σιωπήσωσιν, οί λίθοι κεκράζονται» (Λουκ. 19: 40)!

συμπεριφέρεται σαν ένα κακομαθημένο κοινωνικό άπολειφάδι. Η νεολαία δεν μπορεί να ανατρέφεται με «δασκάλους» των παιδιών το tik tok, το instagram και τα χαζοριάλιτι της τπλεόρασης. Είναι προφανές πώς τα κενά πού αφήνουν οί άνεπαρκείς γονείς θά συμπληρωθούν άπό διαδικτυακές πλατφόρμες πού έντός τους βασιλεύει ή έλευθεριακότητα, ή φρεντογκλαμουριά, ή άθρόα προβολή της σάρκας και ή fast-food πορνεία διαφόρων μορφών. Και ως γνωστόν, με όποιον δάσκαλο καθίσεις, τέτοια γράμματα θά μάθεις. Άλλα και ή σύγχρονη ράπ/τραπ ύποκοουλτούρα, πού τόσο πολú προωθείται στη νεολαία

δομένη ή σημασία της οικογένειας και του σχολείου για την πρόληψη τέτοιων φαινομένων, άλλά σε καμία περίπτωση δεν θά μπορούσαμε να παραλείψουμε και τον τεράστιο κοινωνικό ρόλο της Έκκλησίας. Η οικογένεια, το σχολείο και ή Έκκλησία είναι οί τρεις βασικοί συνδετικοί κρίκοι για την έπίτευξη μιās ίσορροπημένης άγωγής στα παιδιά μας, πού τα βοηθά να εισέλθουν στον άπαιτητικό στίβο της κοινωνίας, έχοντας μιá ύγιη κοινωνική συμπεριφορά. Σε μιá διεστραμμένη εποχή, πού ή κατήχηση των παιδιών άντιμετωπίζεται άπό πολλούς με ειρωνεία και χλεύη, και τα κατηχητικά ως θύλακες με-

σαιωνισμού, έρχονται κάτι τέτοια περιστατικά όπως τὸ γεγονός στὴν Περαιά, γιὰ νὰ βάλουν τὰ πράγματα στὴ σωστή τους διάσταση. Τέτοια ἐγκλήματα δείχνουν μὲ ἐμφατικό τρόπο τὸ ποῦ ἐλλοχεύει ὁ πραγματικός μεσαιωνισμός καὶ ποιὲς κοινωνικὲς νοοτροπίες καὶ μόδες τὸν παράγουν καὶ τὸν συντηροῦν σὰν ἓνα καρκίνωμα ποῦ ὀδηγεῖται σὲ ὀλοένα καὶ μεγαλύτερες μεταστάσεις στὸν κοινωνικὸ ἴσθμὸ τῆς χώρας. Ἡ κοινωνικὴ συμπεριφορὰ ποῦ διδάσκεται στὴν κατήχηση καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ κινεῖται στὸ ἐντελῶς ἀντίθετο ἄκρο μὲ ὅλα αὐτὰ ποῦ διαβρώνουν τὴν νεολαία τοῦ σήμερα. Αὐτὰ ποῦ μεταφέρουν στίς παιδικὲς ψυχὲς οἱ κατηχητὲς καὶ οἱ ἱερεῖς στοὺς ναοὺς, ὡς διδάγματα ποῦ ἀπορρέουν ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιο, χτυποῦν στὴν ρίζα τους ὅλα τα φαινόμενα κοινωνικῆς ἀποσταθεροποίησης ποῦ ὀδηγοῦν σὲ ἐγκλήματα. Διδάσκεται ἡ ἰσότητα μεταξύ των δύο φύλων, ὁ ἀλληλοσεβασμός, ἡ εἰλικρινὴς ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον, ἡ κοινωνικὴ εὐαισθητοποίηση πρὸς τοὺς ἀδύναμους, τὸ ἀπόλυτο σέβας στὴν ἐλευθερία τοῦ ἄλλου, ἡ ἀποχὴ ἀπὸ ἀνίθικες συμπεριφορὲς, οἱ καταστροφικὲς συνέπειες τῆς ματαιοδοξίας καὶ τῆς ἀποθέωσης τῆς σάρκας, τοῦ χρήματος καὶ τῆς δόξας, ἡ ταπεινότητα, ἡ ἐγκράτεια, ἡ

πραγματικὴ ὑπόσταση τοῦ ἔρωτα, ἡ ὑπεραξία τῆς οἰκογένειας, ἡ πίστη στὸν Θεὸ ὡς ἐλπίδα στὰ προβλήματα τῆς καθημερινότητας. Ἀπὸ ἐκεῖ καταλαβαίνουμε καὶ τί ἐγκλημα διαπράττουν ὅσοι... μεγάλοι καὶ μικροὶ ἐπιχειροῦν νὰ περιορίσουν μὲ κάθε θεμιτὸ καὶ ἀθέμιτο τρόπο τὴς ποιμαντικὲς δραστηριότητες τῆς Ἐκκλησίας στὴν κοινωνία. Προσπαθοῦν νὰ ἀπομακρύνουν τὴς οἰκογένειες καὶ τὰ παιδιά ἀπὸ ἓναν πανίσχυρο πνευματικὸ καὶ ψυχολογικὸ κυματοθραῦστη ποῦ διαχρονικὰ ἀποκρούει τὰ καταστροφικὰ «κύματα» τοῦ νόμου τῆς ζούγκλας. Ἡ ὑγιὴς παιδαγωγία ποῦ ἐγγυᾶται ἡ στέγη τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι ὀπισθοδρομισμός. Ἡ κατήχηση δὲν εἶναι μεσαιωνισμός. Αὐτὸ ποῦ ἔγινε στὴν Θεσσαλονίκη, αὐτὸ εἶναι Μεσαίωνας... (19.12.2020).

Ἐὰν στὰ «κοσμικά» ἔντυπα γράφονται τέτοια κείμενα, τότε τί κείμενα θὰ πρέπει νὰ περιέχονται στὰ χριστιανικὰ ἔντυπα καὶ τί λόγοι νὰ ἀκούωνται ἀπὸ τοὺς ἄμβωνες τῶν ναῶν μας; Ἐν προκειμένῳ, γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ, ἐπαληθεύονται τὰ λόγια τοῦ Κυρίου μας: «ἐὰν οὗτοι σιωπήσωσιν, οἱ λίθοι κεκραῖξονται» (Λουκ. 19: 40)!

I. K. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ





Κριτική ματιά

ΘΥΣΙΑ ΣΤΟΝ ΒΩΜΟ ΤΗΣ ΠΟΛΥΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑΣ... ΤΑ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ!

Έντονες συζητήσεις προκάλεσε έγγραφο 32 σελίδων που κυκλοφόρησε στα τέλη Οκτωβρίου ή Μαλτέζα Έπιτροπος της Κομισιόν για την Ίσότητα Έλενα Ντάλι, προοριζόμενο να αποτελεί τον νέο κώδικα επικοινωνίας της Ευρωπαϊκής Έπιτροπής, με στόχο μιὰ επικοινωνία χωρίς αποκλεισμούς και διακρίσεις στους θεσμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το σημείο που προκάλεσε τις πιό έντονες αντιδράσεις είναι η σύσταση να αποφεύγεται έφεξης όποιαδήποτε αναφορά στα Χριστούγεννα, με το σκεπτικό ότι... δέν πρέπει να θεωρείται ως δεδομένο ότι όλοι οί άνθρωποι έορτάζουν τις χριστιανικές έορτές. Έτσι, αντί να μιλάμε για «περίοδο των Χριστουγέννων», συστηνόταν να μιλάμε έφεξης για «περίοδο των έορτών». Το έγγραφο προκάλεσε έντονες αντιδράσεις, ακόμα και από το Βατικανό, ενώ η ιταλική έφημερίδα *Il Giornale* έφθασε να κάνει λόγο για απόπειρα «άκύρωσης των Χριστουγέννων». Τελικά, αντιμετώπι με έντονες αντιδράσεις, η Ευρωπαϊκή Έπιτροπή ύποχρεώθηκε να ανακαλέσει το επίμαχο έγγραφο.

Η συζήτηση γύρω από το επίμαχο έγγραφο της Κομισιόν μάς δίνει την ευκαιρία να προβληματισθούμε γύρω από την αποξένωσή μας από το πραγματικό νόημα και μήνυμα των Χριστουγέννων. Περαιτέρω, όμως, οδηγεί σε έναν προβληματισμό γύρω από το τί ακριβώς έννοούμε, όταν μιλάμε για πολυπολιτισμικότητα και για σεβασμό της διαφορετικότητας. Είναι βέβαια αλήθεια ότι ζούμε πλέ-

ον σε κοινωνίες περισσότερο ή λιγότερο πολυπολιτισμικές, καθώς και ότι ο σεβασμός του άλλου είναι άδιαπραγμάτευτος. Άλλα έχουν έξαιρετικό ενδιαφέρον τα όσα έγραψε, με άφορη τη συζήτηση που προκλήθηκε, ο διακεκριμένος Ιταλός συγγραφέας και ακαδημαϊκός Άντόνιο Σκουράτι σε άρθρο του στην ιταλική έφημερίδα *Corriere della Sera*. Ο Άντόνιο Σκουράτι διατυπώνει την εκτίμηση ότι το ζήτημα δέν είναι τόσο η διεκδίκηση και υπεράσπιση των χριστιανικών μας ριζών, ούτε, πολύ περισσότερο, ο μη σεβασμός θρησκευτικών παραδόσεων διαφορετικών από τις δικές μας. Το ζήτημα είναι «να αντιληφθούμε ότι δημοκρατία σημαίνει να μπορεί να είναι ελεύθερος ό καθένας να γίνει αυτό που είναι. Με άφετηρία τον ίδιο του τον έαυτό, όχι τους άλλους. Το να αυταπατάται κανείς ότι μπορεί να το κάνει αυτό, αρχίζοντας με τους άλλους, είναι μιὰ πράξη άλαζονείας, τύφλωσης και ύπεροψίας, όχι ταπεινοφροσύνης». Και καταλήγει ο βραβευμένος Ιταλός διανοητής: «Η ελευθερία των άλλων δέν έκπορεύεται από τη δική μας καταπίεση. [...] Η πολυπολιτισμικότητα δέν πρέπει να καταστεί ό πολιτισμός όπου στερείται πολιτισμού».

Η ΠΑΝΔΗΜΙΑ ΤΗΣ ΘΘΟΝΗΣ

Προβληματισμό δημιουργούν οί διαπιστώσεις και τα συμπεράσματα μεγάλης έρευνας στις Η.Π.Α. που δημοσιεύθηκαν την 1^η Νοεμβρίου στο έγκριτο έπιστημονικό περιοδικό *JAMA Pediatrics*. Η έρευνα διενεργήθηκε σε δείγμα 5.412 εφήβων, άγοριών και κοριτσιών, ηλικίας 12-13 έτών, την περίοδο της πανδημίας. Σύμφω-

να με την έρευνα, ή μέσος ημερήσιος χρόνος που αφιέρωναν οι έφηβοι μπροστά στις οθόνες κατά την περίοδο της πανδημίας ήταν, χωρίς υπερβολή, διπλάσιος από τον χρόνο που αφιέρωναν πριν την πανδημία (7,7 ώρες την ημέρα, έναντι 3,8 ωρών πριν την πανδημία). Και μάλιστα, στον χρόνο αυτόν προσμετρώνται μόνο οι ώρες που οι έφηβοι αφιέρωναν στα ηλεκτρονικά παιχνίδια, στα κοινωνικά δίκτυα, στην ανταλλαγή μηνυμάτων, στην περιήγηση στο διαδίκτυο και στην παρακολούθηση τηλεόρασης ή βίντεο. Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό, ο συνολικός χρόνος μπροστά στις οθόνες ήταν στην πραγματικότητα ανατριχιαστικά μεγαλύτερος, αν συμπεριληφθούν και οι ώρες μπροστά στις οθόνες για τις σχολικές υποχρεώσεις και τις ανάγκες της τηλεεκπαίδευσης. Άλλη διαπίστωση της υπό συζήτηση έρευνας είναι ότι ασύγκριτα περισσότερο χρόνο ξόδευαν μπροστά στις οθόνες οι έφηβοι των ασθενέστερων οικονομικά οικογενειών. Και η πιο ανησυχητική διαπίστωση: Οι έφηβοι που αφιέρωναν περισσότερο χρόνο μπροστά στις οθόνες είχαν πιο επιβαρυσμένη ψυχική υγεία και υψηλότερο αίσθημα άγχους σε σχέση με τους νέους που αφιέρωναν λιγώτερο χρόνο. Το συμπέρασμα δεν είναι δύσκολο να γίνει αντιληπτό: Χωρίς να αμφισβητείται ο πολύτιμος ρόλος που μπορούν να παίξουν οι νέες τεχνολογίες στην εκπαίδευση των παιδιών, ιδιαίτερα σε συνθήκες πανδημίας, οι γονείς οφείλουν να προσφέρουν στα παιδιά τους εναλλακτικές, ώστε να περιορίσουν τις άρνητικές επιδράσεις της υπερβολικής χρήσης της οθόνης στην ψυχική υγεία των παιδιών τους.

ΟΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΑΝΕΜΒΟΛΙΑΣΤΟΙ

Αποκαλυπτικά είναι τα αποτελέσματα πρόσφατης δημοσκοπήσης (του

Όκτωβρίου 2021) της γνωστής δημοσκοπικής εταιρείας Metron Analysis για τη ΔιαΝΕΟσις, ειδικά στο ερώτημα που απευθύνθηκε σε όσους δεν σκέπτονται να κάνουν το έμβολιο κατά της Covid-19. Παραθέτουμε κατά σειρά δημοφιλίας τις απαντήσεις που δόθηκαν αυθόρμητα (όχι από επιλογή μεταξύ πολλαπλών απαντήσεων) και καταγράφηκαν στην έρευνα. Οι απαντήσεις ήταν: Μπορεί να μην είναι ασφαλές / να έχει παρενέργειες, 57,8%. Δεν εμπιστεύομαι τα έμβολια, 25,7%. Δεν πιστεύω ότι θα είναι αποτελεσματικό, 24,6%. Λόγω αλλεργιών και άλλων προβλημάτων υγείας, 12,4%. Δεν ανήκω σε ομάδα υψηλού κινδύνου, 11,1%. Η νόσος είναι ήπια, 8,9%. Άλλο (έδω κατατάσσονται και απαντήσεις με ύβρεις ή ό,τι άλλο μπορεί να φαντασθεί κανείς), 7,8%. Έχω ήδη νοσήσει, 6,6%. Δεν πιστεύω ότι θα κολλήσω την ασθένεια, 5,8%. Το έμβολιο αλλοιώνει το DNA, 3,8%. Το έμβολιο έχει τσιπάκι, 1,2%. Δεν πιστεύω ότι υπάρχει νόσος, 1,1%. Για κανένα συγκεκριμένο λόγο, 0,7%. Και τελευταία απάντηση: Δεν το επιτρέπει η θρησκεία, 0,6%. Αξίζει να προσέξουμε αυτό το τελευταίο. Και αξίζει να το προσέξουμε, διότι όλοι έχουμε πείρα δημοσιογράφων που παίρνουν αυτό το τελευταίο, το ευτελές 0,6%, και το ανάγουν σε... βασική αιτία της άρνησης εμβολιασμού, προσπαθώντας έτσι, έγκλωβισμένοι σε ένα δικό τους φανταστικό σύμπαν, να κατασκευοφαντίσουν την Εκκλησία και να λοιδορήσουν την πίστη και τους πιστούς. Εύλογα τα ερωτήματα: Μήπως αυτή η επίθεση κατά της πίστης κρύβει μια άρνηση της πραγματικότητας μεγαλύτερη από κάθε άλλη; Μήπως αυτή η επίθεση κατά της πίστης στηρίζεται σε “fake news” περισσότερο από οτιδήποτε άλλο;

Η ΒΙΑ ΕΙΝΑΙ ΤΥΦΛΗ

Από τις πολλές ειδήσεις της επικαι-

ρότητας, θα άξιζε να μας προβληματίσουν οί πολλές βομβιστικές επίθέσεις σε ισλαμικά τεμένη στο Άφγανιστάν, οί όποίες αφήνουν πίσω τους εκατόμβες θυμάτων. Καί αυτό, μάλιστα, μετά την ανάληψη τής έξουσίας από τους Ταλιμπάν. Την ευθύνη για τις επίθέσεις αυτές αναλαμβάνει σταθερά ό βραχίονας του Ίσλαμικού Κράτους στο Άφγανιστάν, που αυτοαποκαλείται «Ίσλαμικό Κράτος του Χορασάν». Εύλογα θα διερωτηθεί κανείς: Τί είναι αυτό τó παράδοξο που συμβαίνει εδώ, όπου μουσουλμάνοι δολοφονούν μουσουλμάνους; Βεβαίως, υπάρχει τó παλιό, άσβεστο μίσος και ή σφοδρή αντίπαλότητα ανάμεσα στο σιτικό και τó σουνιτικό Ίσλάμ. Άλλά εδώ τὰ πράγματα είναι ακόμα πιο σύνθετα. Διότι και οί δύο οργανώσεις, και ό άφγανικός βραχίονας του Ίσλαμικού Κράτους και τó κίνημα των Ταλιμπάν, είναι οργανώσεις σουνιτικές. Άλλά δεν παύει να τις χωρίζει άσβεστο μίσος. Όπως αποδεικνύεται εν τοις πράγμασι, ό πραγματικός ένοχος είναι ό φανατισμός και ή βία άφ' εαυτών. Η βία προσπαθεί πάντα να νομιμοποιηθεί ως στρεφόμενη ενάντια σε κάποιον ή κάτι που εμφανίζεται ως «έχθρος» και ως «άπειλή». Άλλά πολύ γρήγορα αποκτά τή δική της δυναμική και μεταβάλλεται σε ένα τέρας που γυρεύει να ίκανοποιήσει τίν –πάντα άκόρεστη– δίψα του για αίμα, έπινοώντας όλο και νέους έχθρους. Καί ενώ προσπαθεί να δικαιολογηθεί ως στρεφόμενη ενάντια στον άλλόφυλο, τον άλλοεθνή, τον άλλόθρησκο, τίν αντίπαλη ιδεολογία ή τάξη, τελικά καταλήγει σε αυτό ακριβώς που, αν προσέξουμε, θα διαπιστώσουμε ότι κάνει έξ αρχής: στρέφει τόν άδελφό ενάντια στον άδελφό.

Γ. Γ.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ 2021

Κατά τó απερχόμενο έτος 2021, Πρόεδρος τής Άκαδημίας Άθηνών διετέλεσε ό διακεκριμένος έπιστήμονας κ. Λουκάς Χριστοφόρου, Έπίτιμο Μέλος τής Χριστιανικής Ένώσεως Έπιστημόνων. Ό κ. Λουκάς Χριστοφόρου γεννήθηκε στο Πεντάκωμο τής Λεμεσού τής Κύπρου τó 1937. Σπούδασε στη Φυσικομαθηματική Σχολή του Πανεπιστημίου Άθηνών και στο τμήμα Φυσικής του Πανεπιστημίου του Manchester στην Άγγλία, του όποίου αναγορεύθηκε διδάκτωρ τó 1963. Εργάσθηκε στις Η.Π.Α., ως έρευντής στο Oak Ridge National Laboratory (1963-1994) και στο National Institute of Standards and Technology (1995-2001) και ως καθηγητής Φυσικής στο Πανεπιστήμιο του Tennessee (1964-1997), ενώ δίδαξε ως καθηγητής και έπιστημονικός συνεργάτης σε πανεπιστήμια και έρευνητικά κέντρα τής Άμερικής, τής Εύρώπης και τής Ίαπωνίας. Τó έρευνητικό του έργο άφορᾷ τήν Άτομική και Μοριακή Φυσική, τή Φυσική άκτινοβολιών και πλάσματος, τις άλληλεπιδράσεις φωτονίων, ήλεκτρονίων και ιόντων με άτομα και μόρια, καθώς και τις έφαρμογές άποτελεσμάτων βασικής έρευνας στην τεχνολογία υλικών, μικροηλεκτρονίων, αερίων διηλεκτρικών και ενεργείας. Για τó έργο του έχει λάβει τó Alexander von Humbolt Senior Scientist Award (1991), τó Παράσημο του Τάγματος του Φοίνικος τής Έλληνικής Δημοκρατίας (1997), τó Άριστείο Έπιστημών τής Κυπριακής Δημοκρατίας (2015), καθώς και άλλες διεθνείς τιμητικές διακρίσεις.

Ό κ. Χριστοφόρου είναι Πρόεδρος τής Έπιτροπής Ενεργείας τής Άκαδημίας Άθηνών. ή Έπιτροπή αυτή έχει οργανώσει σειρά σημαντικών Ημερίδων, με έμφαση στις διάφορες πλευρές του θέματος «Ενέργεια» που άφορούν τήν Έλλά-

δα, στις Όμάδες Έργασίας των οποίων συμμετείχαν διακεκριμένοι καθηγητές και έρευνητές (2012-2018). Η τελευταία είχε θέμα «Ένεργειακές προοπτικές της Ελλάδας τὸ 2030 με ὀρίζοντα τὸ 2050» (Επιμέλεια Λουκά Γ. Χριστοφόρου, Ἀθήνα 2018).

Ἴχει δημοσιεύσει περίπου 400 ἐπιστημονικὲς ἐργασίες καὶ ἔχει συγγράψει/ἐκδώσει 30 βιβλία. Μεταξὺ τῶν βιβλίων ποὺ ἔχει συγγράψει, ἀναφέρουμε τὸ *Βήματα στὴν Ἐπιστήμη καὶ τὴ Ζωή* (Σύλλογος πρὸς Διάδοσιν Ὁφελίμων Βιβλίων, Ἀθήνα 2009). Τὸ βιβλίο αὐτὸ περιέχει ἕνδεκα πολὺ ἐνδιαφέρουσες καὶ εὐληπτες ὁμιλίες του (2002-2008) με κύριο θέμα τὴν ἐπιστήμη, τὴν ἐνέργεια, τὴς ἀξίες, τὰ προβλήματα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς κοινωνίας καὶ τὴν ἐπίδραση τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς τεχνολογίας στὸν ἄνθρωπο. Με τὸ ἴδιο εὐρὺ θέμα ἀσχολεῖται καὶ τὸ νεώτερο βιβλίο του *Emerging Dynamics: Science, Energy, Society and Values* (Springer International Publishing AG, part of Springer Nature 2018), με νεώτερες ὁμιλίες καὶ ἄρθρα του.

Ὁ κ. Λουκάς Χριστοφόρου εἶναι ἐπίτιμο μέλος τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως

Ἐπιστημόνων, ἔχει δώσει ὁμιλίες στὴν κεντρικὴ αἴθουσα ἐκδηλώσεων τοῦ Συλλόγου Ὁρθοδόξου Ἐσωτερικῆς Ἱεραποστολῆς «Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος» (Ἀθήνα, Καρύτση 14), καὶ οἱ Ἀκτίνες ἔχουν δημοσιεύσει ἄρθρα του, τὰ ὁποῖα ὑπενθυμίζουμε ἐδῶ:

- «Ἐνέργεια: Ἐπιστημονικὴ, φιλοσοφικὴ καὶ θεολογικὴ διάσταση», *Ἀκτίνες* 755 (Μάιος-Ἰούνιος 2019), σελ. 83-96.
- «Στὰ ὅρια τῆς Ἐπιστήμης. Ἐπιστημονικὰ ἐρωτήματα χωρὶς ἐπιστημονικὲς ἀπαντήσεις», *Ἀκτίνες* 730 (Ἀπρίλιος 2012), σελ. 99-108.
- «Πανανθρώπινες ἀξίες», *Ἀκτίνες* 667 (Ἰανουάριος 2006), σελ. 1-9.
- «Διεθνὲς Συμπόσιο τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν γιὰ τὴς πανανθρώπινες ἀξίες. Περίληψη», *Ἀκτίνες* 655 (Νοέμβριος 2004), σελ. 301-305.
- «Φῶς», *Ἀκτίνες* 643 (Ἰούλιος-Σεπτέμβριος 2003), σελ. 201-208.
- «Ἡ συμπληρωματικότητα Ἐπιστήμης καὶ Θρησκείας», *Ἀκτίνες* 631 (Μάιος 2002), σελ. 140-148.

H.K.



Πίνακας Όνομάτων 2021

ADAMS D. Q., 64	"GLIESE-445", 32	NEMO, 85	"VOYAGER", 29, 30
ALBA JULIA, 181	GÖDEL KURT, 93, 94	NIDES THOMAS, 205	"VOYAGER 1", 28, 30-33
ANDERSEN HANS CHRISTIAN, 92	GOETHE JOHANN WOLFGANG VON, 40	NIXON RICHARD, 29-31	"VOYAGER 2", 28, 31-33
"APOLLO-11", 187	GREENWOOD JAMES, 186	NOVOSILBIRSK, 151	WARE ΚΑΛΛΙΣΤΟΣ, 103
ARMANI, 142	GUTERRES ANTÔNIO, 87	NWA 7034, 189	WASHINGTON GEORGE, 30, 31
AROMANI, 142	HAGEDORN D., 15	O'NEILL MICHAEL, 205	WASHINGTON, 166
BACH JOHANN SEBASTIAN, 33	HAGEDORN U., 15	OKEY ROBIN, 173	WAVELL ARCHIBALD, 170
BEETHOVEN LUDWIG VAN, 33	HEISENBERG WERNER, 166, 168	OXFORD, 119, 127	WEIGAND GUSTAV, 143
BERRY CHUCK, 33	HERZBERG GUSTAV FRIEDRICH, 134	PAPAHAGI T., 147	WEIL ADOLF, 153
BOSSY R., 147	HITLER ADOLF, 9, 11, 53, 71, 116, 121, 169	PAPANACE C., 148, 148	WITT R. E., 116
BOULENGER F., 18, 44	HOFMANOVÁ Z., 66	PAPINI L., 143, 146	YOUNG THOMAS, 61
BOXHORN MARXUS ZUERIUS VAN, 61	HUGHEY J. R., 66	PARIS G., 142	ZINKKEISEN JOHANN WILHELM, 5
BRÜGEL PETER, 61	ISCHIA, 63	PASCHOU P., 66	«ΑΒΕΡΩΦ», 145
BÜCHNER LUDWIG, 156	JAEGER WERNER, 198	PENROSE ROGER, 92-96	«ΑΓΑΜΕΜΝΩΝ», 108
BURNET J., 21	JENNER EDWARD, 151, 152	PEREIRA J. B., 66	ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Κ., 34-36, 83-84, 97-106, 164-165, 203-205, 241-245
CANICET P., 22	JOFFRE JOSEPH, 194	PERIN JOSEPH, 180	ΑΓΓΕΛΟΣ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ, 46
CANNING GEORGE, 177	JOHNSON BORIS, 127	PICOT AUGUSTE-EMILE, 142	ΑΓΓΑΙΑ, 7, 8, 69, 111, 112, 117, 126, 151, 167, 169, 198, 230, 248
CANTOR GEORG, 93	KASPAROV GARRY, 92	PLANCK MAX, 57, 58	ΑΓΓΑΙΑΣ, 111
CAPIDAN TH., 148	KELLY SCOTT, 185	PRINCETON, 166, 192	ΑΓΓΑΙΟΙ, 7, 10, 70, 73
CARBONNIER JEAN, 81	KENNET JAMES, 208	PRINCIP GAVRILO, 173	ΑΓΗΣΙΛΑΟΣ, 111
CAROLUS-BARRE THERESE, 148	KISSINGER HENRY, 205	RAYBAUD MAXIME, 110-112	ΑΓΙΑ ΛΑΥΡΑ, 139
"CASSINI", 190, 191	KOENEN L., 15	REICH DAVID EMIL, 58	ΑΓΙΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΑΤΤΙΚΗΣ, 43
CASTLEREAGH LORD, 177	KOTTER B., 26	REVEL JEAN-FRANÇOIS, 125	ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, 160, 198, 213, 222, 224
CAVALLI-SFORZA LUIGI LUCA, 61	KRAUSE JOHANNES, 58, 66	RICHELIEU CARDINAL, 68	ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ, 83, 84, 106
CAVENDISH HENRY, 184	KYLE P., 66	SAAL ALBERTO, 187	ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ Ι.Μ. ΑΓΙΟΥ ΟΥΡΟΥΣ, 83
CDRSEE, 47	LAHOVARY J. N., 143, 144	SCHRÖDINGER ERWIN, 95	ΑΓΙΟΝ ΑΝΑΡΓΥΡΩΝ Ι.Μ. ΠΑΡΝΩΝΟΣ, 46
CHADWICK JOHN, 62	LAMBRINO SCARLAT, 183	SCURATI ANTONIO, 246	ΑΔΑΜ, 20, 24
"CHANDRAYAAN-1", 186, 187	LARCHET JEAN-CLAUDE, 106	SEARLE JOHN, 95	ΑΔΡΑΣΤΕΙΑ (θεομητόρας Δία), 30
CICL, 141	LAZARIDIS L., 66	SEATTLE, 57	ΑΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΗ, 198
CIRIBIRI, 141	LEBRUN PIERRE ANTOINE, 179	SEEWALD BERTHOLD, 177	ΑΖΤΕΚΟΙ, 150
CLAIR WILLIAM, 116	LEIPZIG, 119, 143	SHAKESPEARE WILLIAM, 40	ΑΘΗΝΑ, 6, 52, 58, 62, 86, 119, 126, 140, 145, 157, 158, 182, 203, 219, 223, 241, 248
"CLEMENTINE", 186	LEYEN URSULA VON DER, 37	SHARP BOYNO, 188, 189	ΑΘΗΝΑΙΟΙ, 5, 120, 159, 219
CODRINGTON EDWARD, 114	LUTHER MARTIN, 118	SIDNEY, 126	ΑΓΓΑΙΟ, 57, 62, 65, 145, 150, 151, 225
COLBERT JEAN-BAPTISTE, 68	MACAULAY THOMS BABINGTON, 192	SKED ALAN, 174	ΑΓΟΚΕΡΩ (αστεροειδής), 33
COLUMBIA, 186	MACMILLAN HAROLD, 127	SMITH BOB, 167	ΑΙΓΥΠΤΙΟΙ, 132-135, 218
COSMOPOULOS M. B., 62	MALLMANN FRANÇOIS-XAVIER DE, 205	SMUTS JAN, 170	ΑΙΓΥΠΤΟΣ, 132, 135, 136, 150
CROTTIS ARLIN, 186	MALORY J. P., 64	SOMME, 127	ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ Β' ΡΩΣΙΑΣ, 163
"CURIOSITY", 188, 189	MANCHESTER, 248	SOROS GEORGE, 34-36, 204	ΑΙΝΟΣ, 219
DALLI HELENA, 246	MANDELSSOHN BARTHOLDY KARL, 135, 136	ŠPIDLIK THOMÁŠ, 106	ΑΙΟΛΟΣ, 86, 173
DEHAZE ALAIN, 88	MARTINEZ ROMAN IV, 205	SPUDIS PAUL, 186	ΑΙΣΧΥΛΟΣ, 120, 127
DREYFUS ALFRED, 74	MATHIESON IAIN, 66	STADDON JOHN, 167	ΑΙΤΟΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑ, 141
DURANT WILL, 161, 199	MAZARIN CARDINAL, 68	STANFORD, 61	ΑΚΑΔΗΜΙΑ, 158
DWORKIN RONALD, 76	McCARTER, 66	STEINER JOSHUA, 205	ΑΚ-ΚΕΡΜΑΝ, 182
EDEN ANTHONY, 169	MELWANI PRAKASH, 205	STEINMEIER FRANK-WALTER, 87	ΑΚΟΡΝΙΩΝ, 183
EINARSON B., 19	METTERNICH KLEMENS VON, 119, 172-174	STONE EDWARD C., 32	ΑΚΡΟΠΟΛΗ, 52, 219
ELGIN LORD, 127	MIGNE J.-P., 19-23, 26, 27, 44, 54	STOWE HARRIET BEECHER, 127	ΑΛΑΡΙΧΟΣ, 6, 159
FABRE AUGUSTE, 108	MILIBAND DAVID, 205	SZÉCHENYI ISTVÁN, 173	ΑΛΒΑΝΙΑ, 146, 229
FALLMERAYER JAKOB PHILIP, 5, 6, 71, 72	MISSOURI, 62	TALL EL-HAMMAM, 207	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Α' ΡΩΣΙΑΣ, 177
FERNÁNDEZ MARCOS N., 24	MOROSINI FRANCISCO, 235	TAYLOR LAWRENCE, 186	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Γ' Ο ΜΕΓΑΣ, 53
FICHTE JOHANN GOTTLIEB, 121	MOZART WOLFGANG AMADEUS, 33	TENNESSEE, 248	ΑΛΗ ΠΑΣΑΣ, 107, 215, 216
FINK LAURENCE, 205	MRAS K., 16	TRUMP DONALD, 37	ΑΔΙΜΠΕΡΤΗ ΣΩΤΗΡΙΑ, 224
FINLAY GEORGE, 135, 136	MÜLLER FRIEDRICH WILHELM, 86	TÜBINGEN, 58	ΑΛΚΙΒΙΑΔΗΣ, 71
FLANDRO GARY, 33	NASA, 32, 33, 186, 187, 189, 190	TURING ALAN, 92-94	ΑΛΚΥΟΝΟΣ, 10
FRIEDEL A., 215	NATHANSON BERNARD, 36	UNESCO, 206	
GALE KPATHPAZ, 189	NELSON HORATIO, 163	VAGO JORGE L., 189	
GARAU SALVATORE, 168		VALÉRY PAUL, 11	
GIBBONS ANN, 66		VASILIEV ALEXANDER, 160	
GJET S., 18		VENTOLIERE MICHEL DE LA, 148	
GINOUVIER J.F.T., 215		VENTRIS MICHAEL, 62	
		VERNE JULES, 110	
		VOLTAIRE, 151, 196	

- ΑΛΛΑΧ, 51, 52
 ΑΛΜΥΡΟΣ, 132
 ΑΛΜΩΠΗ, 141
 ΑΜΑΑ, 203-205
 ΑΜΑΛΙΑ ΕΛΛΑΔΑΣ, 223
 ΑΜΕΡΙΚΑΝΟΙ, 185
 ΑΜΕΡΙΚΗ, 59, 60, 85, 150
 ΑΝΑΓΙΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Β., 224
 ΑΝΑΞΑΓΟΡΑΣ, 155
 ΑΝΑΣΙΜΑΝΑΡΟΣ, 181
 ΑΝΑΤΟΛΙΑ, 57, 61, 65
 ΑΝΑΪΠΟΝΥΦΗ ΕΛΕΝΗ, 133, 218, 219
 ΑΝΑΡΟΥΤΣΟΣ ΟΔΥΣΣΕΑΣ, 41, 71, 72, 110, 213, 220
 ΑΝΑΡΟΥΤΣΟΣ ΧΡΗΣΤΟΣ, 227
 ΑΝΑΡΩΝΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ, 241
 ΑΝΘΙΜΟΣ ΕΛΟΥΣ, 218
 ΑΝΤΕΛΙΚΟ, 214
 ΑΝΤΕΡΕΝ ΧΑΝΣ ΚΡΙΣΤΙΑΝ, 92
 ΑΝΤΙΠΟΝΗ, 75, 76
 ΑΝΤΟΝΙΟ ΓΚΟΥΝΤΙΕΡΕΣ, 87
 ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟΣ
 ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΑΣ, 180
 ΑΡΑΒΕΣ, 8, 133
 ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΥ ΑΓΓΕΛΙΚΗ, 165
 ΑΡΓΕΝΤΙΝΗ, 39
 ΑΡΓΙΝΟΥΣΕΣ, 159
 ΑΡΓΟΛΙΔΑ, 57
 ΑΡΓΟΣ, 109, 218
 ΑΡΕΙΑΝΟΙ, 6
 ΑΡΕΙΟΣ ΠΑΓΟΣ, 156
 ΑΡΕΟΠΟΛΗ, 131, 132, 139
 ΑΡΗΣ (πλανήτης), 187-190
 ΑΡΙΣΤΑΓΟΡΑΣ ΜΙΛΗΣΙΟΣ, 180
 ΑΡΙΣΤΕΙΑΝΗΣ, 5, 110
 ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, 115, 155, 192
 ΑΡΜΑΝΟΙ, 147, 149
 ΑΡΜΕΝΗΣ ΒΡΑΪΛΑΣ, 199
 ΑΡΣΕΝΙΟΣ
 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, 160
 ΑΡΤΑ, 216
 ΑΡΩΜΟΥΝΟΙ, 142-144, 147, 149
 ΑΣΙΑ, 53, 59, 60, 150, 223
 ΑΣΙΑΤΕΣ, 136
 ΑΣΛΑΝΗΣ Π., 132
 ΑΣΣΥΡΙΟΙ, 53
 ΑΣΤΡΟΣ, 197
 ΑΤΛΑΝΤΑ, 151
 ΑΤΛΑΝΤΙΚΟΣ, 148
 ΑΤΤΙΚΗ, 43
 ΑΥΡΗΛΙΑΝΟΣ, 142
 ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ, 29, 32, 87, 148
 ΑΥΣΤΡΙΑ, 140, 141, 174
 ΑΥΣΤΡΙΑΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ, 172-174
 ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΑΡΙΑ, 141, 173
 ΑΦΓΑΝΙΣΤΑΝ, 205, 248
 ΑΦΡΙΚΑΝΟΙ, 136
 ΑΦΡΙΚΗ, 59, 60, 62
 ΑΦΡΟΑΙΓΗ (πλανήτης), 187, 188
 ΑΧΙΛΛΕΑΣ, 71, 72
 ΑΧΛΑΔΟΚΑΜΠΙΤΕΣ, 221
 ΑΧΛΑΔΟΚΑΜΠΟΣ, 221
 ΑΨΟΥΡΓΟΙ, 173
 ΒΑΒΕΛ, 61
 ΒΑΒΥΛΩΝΙΟΙ, 53
 ΒΑΓΚΟ ΧΟΡΧΕ, 189
 ΒΑΘΙΩΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 77
 ΒΑΪΦΚΑΝΤ ΓΚΟΥΣΤΑΒ, 143
 ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ
 ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ, 11
 ΒΑΛΛΙΣΙΑ, 140, 141
 ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, 195
 ΒΑΛΗ ΠΑΣΑΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, 214
 ΒΑΛΚΑΝΙΑ, 183
 ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ, 140, 141, 143, 183
 ΒΑΛΚΑΝΙΟΙ, 229
 ΒΑΛΛΩΝΙΑ, 140, 141
 ΒΑΛΤΕΤΣΙ, 53, 218
 ΒΑΝΑΤΙΩΤΕΣ, 142
 ΒΑΡΒΟΓΛΗΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ, 191
 ΒΑΣΙΛΑΔΙ, 220
 ΒΑΣΙΛΑΚΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ, 58
 ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ Ο ΜΕΓΑΣ, 18, 43, 44, 99, 102, 103, 157, 192
 ΒΑΤΙΚΑ, 222
 ΒΑΤΙΚΑΝΟ, 203, 246
 ΒΑΤΟΠΕΛΙΟΥ Ι.Μ. ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ, 83
 ΒΑΥΑΡΟΙ, 139
 ΒΕΛΓΙΟ, 86, 140, 141
 ΒΕΛΕΣΤΙΝΑΝΗΣ ΡΗΓΑΣ, 49, 163, 197
 ΒΕΝΕΤΙΑ, 151
 ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ, 8, 144, 145, 200
 ΒΕΡΓΑ, 132, 218
 ΒΕΡΙΤΗΣ Γ., 40, 55
 ΒΕΡΝ ΙΟΥΛΙΟΣ, 110
 ΒΕΡΟΛΙΝΟ, 143, 231
 ΒΕΡΟΝΑ, 176
 ΒΕΣΣΑΡΑΒΙΑ, 141
 ΒΗΘΛΕΕΜ, 156, 210
 ΒΙΕΝΝΗ, 61, 148
 ΒΙΚΕΛΑΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, 199
 ΒΙΣΒΙΖΗ ΔΟΜΝΑ, 219, 220
 ΒΙΣΒΙΖΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ, 219
 ΒΙΤΗΣ ΕΥΣΕΒΙΟΣ, 106
 ΒΛΑΧΙΑ, 142
 ΒΛΑΧΟΙ, 140-142, 144-149
 ΒΛΑΧΟΣ ΙΕΡΟΘΕΟΣ
 ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ
 ΝΑΥΠΑΚΤΟΥ ΚΑΙ ΑΓΙΟΥ
 ΒΛΑΣΙΟΥ, 106
 ΒΟΛΟΣ, 33
 ΒΟΛΤΑΙΡΟΣ, 151, 196
 ΒΟΡΕΙΟΣ ΗΠΕΙΡΟΣ, 146, 170
 ΒΟΣΓΙΑ ΟΡΗ, 140, 141
 ΒΟΣΝΙΑ, 173
 ΒΟΣΤΩΝΗ, 57, 58, 151
 ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙ, 143-145, 147, 149
 ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ, 229
 ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ, 123, 144
 ΒΟΥΤΣΙΣ ΑΛΕΞΑΝΤΡ, 87
 ΒΡΑΪΛΑΣ ΑΡΜΕΝΗΣ, 199
 ΒΡΕΤΑΝΙΑ, 87, 140, 141, 206
 ΒΡΕΤΑΝΙΚΑ ΝΗΣΙΑ, 140, 141
 ΒΡΕΤΑΝΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ, 206
 ΒΡΥΞΕΛΙΑ, 221
 ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ, 6, 118, 140, 141, 181
 ΒΥΖΑΝΤΙΟ, 6, 120, 158-161, 196
 «ΓΑΛΙΛΑΙΟΣ», 190
 Γ.Β.Μ., 2-3, 41-42, 89-90, 129-130, 169-170, 209-210
 Γ.Τ., 37-40, 85-88, 126-128, 166-168, 206-208, 246-248
 ΓΑΛΛΑΞΙΔΙΩΤΕΣ, 41
 ΓΑΛΑΤΑΣ, 214
 ΓΑΛΙΛΑΙΟΥ ΔΟΥΡΥΦΟΡΟΙ, 32
 ΓΑΛΛΙΑ, 69, 111, 112, 114, 120, 126, 137, 140-142, 151, 175, 197, 198
 ΓΑΛΛΙΑΔΕΣ, 111
 ΓΑΛΛΟΙ, 7, 10, 70, 117, 121, 124, 163, 218
 ΓΑΝΥΜΗΔΗΣ (δορυφόρος Δία), 32, 190
 ΓΑΣΤΟΥΝΗ, 109
 ΓΕΡΜΑΝΙΑ, 55, 58, 69, 121, 126, 170, 230
 ΓΕΡΜΑΝΟΙ, 10, 70, 86, 121, 140-142
 ΓΕΤΕΣ, 182
 ΓΕΤΟΔΑΚΕΣ, 183
 ΓΕΩΡΓΑΚΑΣ Δ., 140, 141
 ΓΗ, 28, 29, 31, 33, 184, 185, 187, 190
 ΓΙΑΝΝΙΝΑ, 216
 ΓΙΑΝΝΟΥΛΑΤΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ
 ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ
 ΤΡΑΝΩΝ, ΔΥΡΡΑΧΙΟΥ ΚΑΙ
 ΠΑΣΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ, 38
 ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΟΙ, 229
 ΓΚΑΠΤΕ ΓΙΟΧΑΝ ΒΟΛΦΓΚΑΝΓ
 ΦΩΝ, 40
 ΓΚΑΡΑΟΥ ΣΑΛΒΑΤΟΡΕ, 168
 ΓΚΕΝΑΚΟΥ ΖΩΗ, 211-224
 ΓΚΙΑΛΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, 40, 55
 ΓΚΟΥΡΑΙΝΑ, 219
 ΓΚΟΥΡΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 219
 ΓΟΜΟΡΡΑ, 207
 ΓΡΕΒΕΝΑ, 143
 ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΘΕΟΛΟΓΟΣ,
 βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ
 ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΣ
 ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΣ, 18, 43, 54, 157
 ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΛΑΜΑΣ, 101-103, 165
 ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Ι.Μ. ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ, 83
 ΓΥΖΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, 48
 ΔΑΒΙΑ, 53
 ΔΑΚΕΣ, 142, 182
 ΔΑΚΙΑ, 142, 183
 ΔΑΝΙΗΛ, 24
 ΔΑΝΟΙ, 7
 ΔΑΣΚΑΛΟΓΙΑΝΝΗΣ, 195
 ΔΕΛΗΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ
 ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ, 98
 ΔΗΛΙΠΙΑΝΝΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ, 199
 ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Σ., 224
 ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ, 156
 ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ, 192
 ΔΙΑΚΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ, 213
 ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 152
 ΔΙΑΣ (πλανήτης), 28, 30, 32, 33, 187, 190, 191
 ΔΙΔΥΜΟΣ ΤΥΦΛΟΣ, 15
 ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ Ι.Μ. ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ, 83
 ΔΙΟΝΥΣΟΠΟΛΙΣ, 181
 ΔΙΟΝΥΣΟΣ, 181
 ΔΙΡΟΣ, 131, 132, 217, 218, 220
 ΔΟΥΝΑΒΙΣ, 140, 141, 180-183
 ΔΟΧΕΙΑΡΙΟΥ Ι.Μ. ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ, 83
 ΔΡΑΓΑΤΣΑΝΙ, 211
 ΔΥΡΡΑΧΙΟ, 146, 147
 Ε.Β.Σ.Δ., 55
 ΕΒΡΑΙΟΙ, 11, 53, 156
 ΕΓΚΕΛΛΑΔΟΣ (δορυφόρος Κρόνου), 190, 191
 ΕΙΡΗΝΗ ΑΘΗΝΑΙΑ, 160, 161
 ΕΚΑΤΑΙΟΣ ΜΙΛΗΣΙΟΣ, 181
 ΕΛΒΕΤΙΑ, 115, 140, 141, 151
 ΕΛΒΕΤΟΙ, 7
 ΕΛΓΙΝ ΔΟΡΑΟΣ, 127
 ΕΛΕΝΗ (δορυφόρος Κρόνου), 32
 ΕΛΛΑΔΑ, 6-13, 34, 39, 43, 50, 55-57, 59, 62, 65, 69, 74, 86-88, 107, 110-113, 115-117, 119, 123, 124, 126, 131, 139, 143-149, 151, 153, 157, 159, 170, 171, 177, 178, 182, 192, 196-198, 200, 203, 204, 206, 211, 215, 229, 238, 239, 249
 «ΕΛΛΗ», 170
 ΕΛΛΗΝΕΣ, 1, 4-10, 12, 13, 34, 40, 46, 51-57, 59, 62, 63, 65-73, 88, 109-111, 113-117, 120, 123, 126, 127, 133-138, 140, 144-147, 149, 154, 156-159, 161-163, 169-173, 175, 176, 178, 180-183, 194, 196, 197, 200, 205, 214, 215, 228, 229, 239
 ΕΛΛΗΝΙΔΕΣ, 107, 109, 112, 211-224
 ΕΛΟΣ, 218
 ΕΠΙΔΑΥΡΟΣ, 197
 ΕΠΙΚΡΗΤΟΣ, 120, 121, 155
 ΕΠΙΜΗΘΕΑΣ (δορυφόρος Κρόνου), 32
 ΕΡΜΗΣ (πλανήτης), 186, 187
 ΕΥΑΓΡΙΟΣ ΠΟΝΤΙΚΟΣ, 101
 ΕΥΒΟΙΑ, 50, 62, 101, 111, 218, 219
 ΕΥΒΟΪΚΟΣ ΚΟΛΠΟΣ, 219
 ΕΥΝΑΠΙΟΣ, 157
 ΕΥΣΕΙΝΟΣ ΠΟΝΤΟΣ, 181
 ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ, 39, 87, 148, 246
 ΕΥΡΩΠΑΙΟΙ, 37, 57-59, 65, 138, 149, 174-176, 178
 ΕΥΡΩΠΗ, 6, 13, 35, 36, 57, 59-61, 65, 68, 107, 109, 111, 114, 136, 148-151, 171, 174, 175, 177-179, 183, 197, 211, 229, 230, 149
 ΕΥΡΩΠΗ (δορυφόρος Δία), 32, 190, 191
 ΕΥΣΕΒΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, 16-18
 ΕΥΣΤΡΑΠΑΛΗΣ ΔΗΜ., 152
 ΖΑΛΟΓΓΟ, 108
 ΖΑΪΠΑΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ, 147
 ΖΑΧΑΡΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ, 218

- ΖΑΧΑΡΙΑ ΚΩΣΤΑΝΤΖΑ, 107, 109
 ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΑΠΕΤΑΝ, 46, 109
 ΖΕΥΣ, 158
 ΖΗΡΑΣ ΣΠΥΡΟΣ, 49
 ΖΙΛΑΕ ΛΕΒ, 99
 ΖΟΦΡ ΖΟΖΕΦ, 194
 ΖΩΓΡΑΦΟΥ Ι.Μ. ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ, 83
 ΖΩΗΣ ΛΕΩΝΙΔΑΣ, 145, 146
 Η.Π.Α., 28, 32, 36, 37, 47, 50, 77, 87, 126, 148, 151, 166, 178, 246, 248
 ΗΛΙΑΣ, 130
 ΗΛΙΟΣ, 29, 31-33, 185, 187
 ΗΝΤΕΝ ANTONY, 169
 ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ
 ΑΜΕΡΙΚΗΣ, βλ. Η.Π.Α., 47
 ΗΝΩΜΕΝΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ, 126, 205
 ΗΠΕΙΡΟΣ, 48, 141, 143, 147, 148
 ΗΡΑΚΛΕΙΟ, 57
 ΗΡΟΔΟΤΟΣ, 10, 63, 180, 182
 ΘΑΒΩΡ, 129, 130, 158
 ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ, 110
 ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ, 5
 ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ Α΄ Ο ΜΕΓΑΣ, 158, 160, 198, 200
 ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΣ ΚΥΡΡΟΥ, 22-25
 ΘΕΟΤΟΚΟΣ, 34, 203
 ΘΕΡΜΟΠΥΛΕΣ, 6, 134, 159
 ΘΕΣΣΑΛΙΑ, 141, 143-148, 214
 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, 37, 47, 143, 144, 243, 245
 ΘΗΒΑ, 62, 63
 ΘΗΒΗ (δορυφόρος Δία), 30
 ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ, 126
 ΙΑΚΩΒΟΣ, 129
 ΙΑΝΟΣ (δορυφόρος Κρόνου), 32
 ΙΑΠΩΝΙΑ, 29, 87
 ΙΕΝΑ, 58
 ΙΕΡΑ ΣΥΜΜΑΧΙΑ, 174-178
 ΙΕΡΕΜΙΑΣ Β΄
 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, 118
 ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ, 207
 ΙΗΣΟΥΣ, 2, 99, 100, 102, 103, 130, 226, 232
 ΙΚΑΔΙΝΑ, 62
 ΙΜΕΡΙΟΣ, 157
 ΙΜΠΡΑΗΜ, 71, 131-139, 163, 218
 ΙΝΔΙΑ, 60, 178
 ΙΝΔΟΕΥΡΩΠΑΙΟΙ, 61, 62
 ΙΟΥΔΑΙΑΣ, 207
 ΙΟΥΣΤΙΝΟΣ ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΣ, 155
 ΙΠΠΟΚΡΑΤΗΣ, 232
 ΙΣΑΑΚ ΣΥΡΟΣ, 101
 ΙΣΑΥΡΟΙ, 159, 201, 202
 ΙΣΙΔΩΡΟΣ ΣΕΒΙΛΛΗΣ, 180
 ΙΣΚΙΑ, 63
 ΙΣΛΑΜΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ, 248
 ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ, 155
 ΙΣΠΑΝΙΑ, 32, 126, 176, 208
 ΙΣΡΑΗΛ, 117
 ΙΣΤΡΙΑ, 141, 181
 ΙΣΤΡΙΟΠΟΛΙΣ, 181
 ΙΣΤΡΟΣ, 140, 141, 180, 181
 ΙΤΑΛΙΑ, 126, 140, 141, 147, 170, 176, 203, 206
 ΙΤΑΛΟΙ, 141, 173
 ΙΩ (δορυφόρος Δία), 30, 32
 ΙΩΑΝΝΗΣ Δ΄ ΛΑΣΚΑΡΗΣ, 160
 ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, 26
 ΙΩΑΝΝΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΗΣ, 36, 44, 54, 129, 130
 ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΥΔΟΣ, 180
 ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΙΝΑΪΤΗΣ, 99
 ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, 19-22, 26, 27, 89, 90, 103-106, 118, 119, 130, 157, 158, 159, 192
 ΙΩΑΝΝΙΝΑ, 108, 143, 146
 ΙΩΒ, 15
 ΙΩΝΙΑ, 116
 ΙΩΣΗΦ ΑΝΑΡΟΥΣΗΣ, 42
 ΚΑΔΜΟΣ, 63
 ΚΑΛΑΜΑΤΑ, 132
 ΚΑΛΑΜΠΑΚΑ, 203
 ΚΑΛΙ, 87
 ΚΑΛΙΦΟΡΝΙΑ, 29, 208
 ΚΑΛΚΟΥΤΑ, 178
 ΚΑΛΛΑΤΙΑ, 181
 ΚΑΛΛΑΤΗΣ, 181
 ΚΑΛΛΙΝΤΕΡΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, 101, 106
 ΚΑΛΛΙΣΤΩ (δορυφόρος Δία), 32, 190
 ΚΑΛΥΨΟ, 40
 ΚΑΜΗΛΟΠΑΡΔΑΛΗΣ
 όστρακιστός, 31
 ΚΑΜΠΕΡΑ, 29
 ΚΑΝΑΔΑΣ, 87, 148
 ΚΑΝΑΡΙΝΕΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 107, 111, 195
 ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ
 ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ, 6
 ΚΑΝΝΙΝΓΚ ΤΖΩΡΤΖ, 177
 ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 139
 ΚΑΡΑΔΗΜΟΣ ΖΗΣΗΣ, 48
 ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 107, 137, 138
 ΚΑΡΑΚΑΛΟΥ Ι.Μ. ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ, 83
 ΚΑΡΑΤΑΣΟΣ ΤΑΣΟΣ, 110, 111
 ΚΑΡΔΑΜΑΚΗΣ ΜΙΧΑΗΛ, 97, 106
 ΚΑΡΑΕΛΙ, 220
 ΚΑΡΜΠΟΝΑΡΟΙ, 176
 ΚΑΡΟΛΙΔΗΣ ΠΑΥΛΟΣ, 116, 117
 ΚΑΡΟΛΟΣ Α΄ ΡΟΥΜΑΝΙΑΣ, 142
 ΚΑΡΠΑΘΙΑ, 182
 ΚΑΡΥΣΤΟΣ, 110
 ΚΑΣΕΛΡΕΨΉ ΛΟΡΔΟΣ, 177
 ΚΑΣΟΣ, 221
 ΚΑΣΣΙΑΝΟΣ ΡΩΜΑΙΟΣ, 105
 «ΚΑΣΣΙΝΙ», 190, 191
 ΚΑΤΣΟΥΦΗΣ ΗΛΙΑΣ, 248-249
 ΚΕΒΕΝΤΙΣ ΧΕΝΡΙ, 184
 ΚΕΛΤΕΣ, 182
 ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ, 140, 148
 ΚΕΣΣΕΛΟΠΟΥΛΟΣ ΑΝΕΣΤΗΣ, 101, 106
 ΚΕΦΑΛΟΝΙΑ, 151
 ΚΙΛΙΦΗΣ ΤΙΜΟΘΕΟΣ Κ., 226
 ΚΙΝΑ, 150
 ΚΙΝΓΚ ΚΟΝΓΚ, 37
 ΚΙΟΥΤΑΧΗΣ, 219, 220
 ΚΙΣΣΙΝΓΚΕΡ ΧΕΝΡΥ, 205
 ΚΙΣΣΟΣ, 49
 ΚΛΕΙΣΟΒΑ, 220
 «ΚΛΗΜΕΝΤΙΝΗ», 186
 ΚΛΗΜΗΣ ΡΩΜΗΣ, 105
 ΚΝΩΣΣΟΣ, 62
 ΚΟΔΡΙΝΓΚΤΟΝ ΕΝΤΟΥΑΡΝΤ, 114
 ΚΟΚΚΙΝΗ ΣΚΕΥΩ, 108
 ΚΟΚΚΙΝΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ, 53, 133, 218
 ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ
 ΛΑΕΞΑΝΑΡΟΣ, 55
 ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ, 44, 53, 195, 211, 221, 222
 ΚΟΛΟΥΜΠΙΑ, 186
 ΚΟΝΣΟΛΑΚΗ-ΠΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ
 ΕΛΕΝΗ, 58
 ΚΟΝΤΟΠΟΥΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 91-96
 ΚΟΡΑΗΣ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ, 151, 162
 ΚΟΡΙΝΘΟΣ, 3, 182
 ΚΟΡΝΑΡΑΚΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 106
 ΚΟΡΡΕΣ ΓΙΩΡΓΟΣ, 58
 ΚΟΥΥΔΑΛΛΕΥΣ ΘΕΟΦΙΛΟΣ, 196
 ΚΟΡΩΝΗ, 218
 ΚΟΣΜΑΣ ΑΙΤΩΛΟΣ, 199
 ΚΟΣΜΟΠΟΥΛΟΣ ΜΙΧΑΗΛ Β., 62
 ΚΟΥΛΟΥΡΗ ΧΡΙΣΤΙΝΑ, 47
 ΚΟΥΜΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 140
 ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΗΣ ΛΑΖΑΡΟΣ, 110
 ΚΟΥΤΣΟΒΑΛΑΧΟΙ, 142
 ΚΟΥΤΣΟΥΦΛΙΑΝΗ, 145
 ΚΟΥΤΣΟΥΦΛΙΑΝΙΤΕΣ, 145, 146
 ΚΡΕΩΝ, 76
 ΚΡΗΤΕΣ, 58
 ΚΡΗΤΗ, 50, 57, 64, 65, 70, 73, 163
 ΚΡΗΤΙΚΟΙ, 58, 59
 ΚΡΙΕΖΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ, 110, 111
 ΚΡΙΕΖΗΣ ΘΑΝΑΣΗΣ, 222, 223
 ΚΡΙΜΙΖΗΣ ΣΤΑΜΑΤΗΣ, 29, 31, 190, 191
 ΚΡΙΤΣΟΒΟΥΛΟΣ ΜΙΧΑΗΛ, 114
 ΚΡΙΤΩΝ, 120
 ΚΡΟΑΤΕΣ, 141, 173
 ΚΡΟΝΟΣ (πλανήτης), 28-30, 32, 33, 190, 191
 ΚΡΟΥΝΟΙ, 181
 ΚΥΚΛΑΔΕΣ, 110, 111
 ΚΥΠΑΡΙΣΣΙΑ, 215
 ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ ΙΩΣΗΦ, 85
 ΚΥΠΡΟΣ, 85, 86, 116, 248
 ΚΩΝΣΤΑ ΑΜΑΛΙΑ Α., 56-66
 ΚΩΝΣΤΑΝΤΖΑ, 181
 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΑ, 181
 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΑΝΗ, 181
 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Α΄ Ο ΜΕΓΑΣ, 157
 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΑ΄
 ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ, 6, 120, 139, 161
 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΤ΄, 160
 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ, 6, 103, 114, 118, 151, 160, 161, 183, 197, 213, 214, 153
 ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ ΖΑΚ, 34
 ΚΩΖΑΙΟΙ, 214
 ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ ΙΩΣΗΦ, 57
 ΛΑΖΑΡΟΥ ΑΧΙΛΛΕΥΣ Γ., 140-149, 180-183
 ΛΑΖΟΥ ΔΗΜΑΙΝΑ, 214
 ΛΑΖΟΥ ΚΩΣΤΑΙΝΑ, 214
 ΛΑΖΟΝ ΟΥΡΥΟΛΑ ΦΟΝ ΝΤΕΡ, 37
 ΛΑΚΩΝΙΑ, 109, 218
 ΛΑΜΙΑ, 88
 ΛΑΪΠΙΑΣ Τ., 224
 ΛΑΡΙΣΑ, 203
 ΛΑΣΙΦΙ, 58
 ΛΑΣΙΘΙΟΥ ΟΡΟΠΕΔΙΟ, 57-59
 ΛΑΣΙΘΙΩΤΕΣ, 58
 ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ, 69
 ΛΑΣΚΑΡΙΔΗΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Ι., 75-82
 ΛΑΤΙΝΟΙ, 183
 ΛΑΨΜΠΑΧ, 176
 ΛΕΒ ΖΙΛΑΕ, 106
 ΛΕΙΨΙΑ, 119, 143
 ΛΕΚΚΑΙΟΙ, 223
 ΛΕΜΕΣΟΣ, 248
 ΛΕΜΠΙΡΕΝ ΠΙΠΕΡ-ΑΝΤΟΥΑΝ, 179
 ΛΕΟΝΤΑΡΙ, 218
 ΛΕΟΝΤΙΟΣ ΗΓΟΥΜΕΝΟΣ, 105
 ΛΕΥΚΑΝΤΙ, 62
 ΛΕΥΚΟΠΟΛΙΣ, 181
 ΛΕΩΝ Γ΄, 159
 ΛΕΩΝ Δ΄, 160
 ΛΕΩΝΙΔΑΣ, 110, 115, 139
 ΛΗΣΟΥΡΙ, 69
 ΛΙΑΚΑΙΝΑ, 221
 ΛΙΒΑΔΕΙΑ, 80
 ΛΙΒΑΔΙ ΟΛΥΜΠΙΟΥ, 147
 ΛΙΒΑΝΙΟΣ, 157, 158
 ΛΙΓΓΗ, 86
 ΛΙΟΥΜΠΙΑΝΑ, 176
 ΛΙΠΑΝΑΕΣ, 216
 ΛΙΣΜΑΝΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, 107-112
 ΛΙΣΣΑΒΩΝΑ, 148
 ΛΟΝΔΙΝΟ, 111, 116, 137, 148, 206, 215
 ΛΟΤΑΚΗ ΔΗΜΗΤΡΑ, 58
 ΛΟΥΒΑΡΙΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, 100
 ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ ΙΑ΄ ΓΑΛΛΙΑΣ, 162
 ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ ΣΤ΄ ΓΑΛΛΙΑΣ, 112, 114, 197
 ΛΟΥΘΗΡΟΣ ΜΑΡΤΙΝΟΣ, 118
 ΛΟΥΚΑΣ, 2, 54
 ΛΟΥΚΑΤΑΡΗΣ ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΣ π., 37
 ΛΟΥΤΦΗ ΠΑΣΣΑΣ, 48
 ΛΥΚΕΙΟΝ, 158
 ΛΥΣΙΜΑΧΟΣ, 182
 ΜΑΓΚΑΛΙΑ, 181
 ΜΑΔΡΙΤΗ, 29, 148
 ΜΑΖΑΡΙΝΟΣ ΚΑΡΑΪΝΑΛΙΟΣ, 68
 ΜΑΚ ΜΙΛΑΛΑΝ ΧΑΡΟΛΑΝΤ, 127
 ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ, 182
 ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, 69, 86, 141, 142, 144, 147, 148
 ΜΑΚΡΥΠΙΑΝΝΗΣ, 126
 ΜΑΝΗ, 131-139

- ΜΑΝΙΑΤΕΣ, 132, 133, 135, 139, 218
ΜΑΝΙΑΤΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, 58
ΜΑΝΙΑΤΗΣΣΕΣ, 132, 138, 139, 217, 219
ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 106
ΜΑΝΩΛΟΠΟΥΛΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ, 113
ΜΑΝΩΛΟΠΟΥΛΟΥ-ΤΣΕΝΤΟΥ ΧΡΥΣΗ, 131-139
ΜΑΣΙΜΛΙΑΝΟΣ Α΄ ΜΕΞΙΚΟΥ, 212
ΜΑΣΙΜΟΣ ΟΜΟΛΟΓΗΤΗΣ, 101
ΜΑΡΑΘΩΝΑΣ, 53
ΜΑΡΑΘΩΝΟΜΑΧΟΙ, 170
«ΜΑΡΙΝΕΡ 10», 28
ΜΑΡΝΗΣ, 194
ΜΑΣΑΧΟΥΣΕΤΗ, 40
ΜΑΤΘΑΙΟΣ, 129, 232
ΜΑΤΘΟΠΟΥΛΟΣ ΕΥΣΕΒΙΟΣ, 199
ΜΑΤΘΑΣ, 180
ΜΑΥΡΗ ΚΑΛΛΟΝΗ, 189
ΜΑΥΡΟΒΛΑΧΙΑ, 142
ΜΑΥΡΟΓΕΝΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, 109
ΜΑΥΡΟΓΕΝΟΥΣ ΜΑΝΤΩ, 107-112, 215, 220
ΜΑΥΡΟΚΑΣΤΡΟ, 181
ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΚΗΣ, 139
ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ ΚΥΡΙΑΚΟΥΛΗΣ, 218
ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 139
ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ ΠΕΤΡΟΜΠΕΝΗΣ, 139
ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Δ., 28-33, 184-191
ΜΑΧΜΟΥΤ Β', 195
ΜΕΓΑ ΣΠΗΛΑΙΟ, 137
ΜΕΓΑΛΗ ΒΡΕΤΑΝΙΑ, 127, 137, 167, 168
ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΥΝΟΣ *ἀστεριμιάς*, 33
ΜΕΓΑΡΑ, 182
ΜΕΓΛΕΝΙΤΕΣ, 141
ΜΕΘΩΝΗ, 135
ΜΕΘΩΝΗ, 218
ΜΕΛΑΣ ΛΕΩΝ, 199
ΜΕΝΤΕΔΕΣΟΝ ΜΠΑΡΤΟΑΝΤΥ ΚΑΡΑ, 135, 136
ΜΕΣΗ ΑΝΑΤΟΛΗ, 58-60, 62, 65, 170, 207
ΜΕΣΟΑΝΑΤΟΛΙΤΕΣ, 57, 65
ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ, 62, 225
ΜΕΣΟΔΟΓΓΙ, 108, 131, 134, 137, 138, 214, 220
ΜΕΣΟΔΟΓΓΙΤΗΣΣΕΣ, 215, 216, 218, 220, 221
ΜΕΣΣΗΝΙΑ, 62, 134
ΜΕΤΑΣΣΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 139
ΜΕΤΑΣΟΥΡΓΕΙΟ, 203
ΜΕΤΕΩΡΑ, 203
ΜΕΤΤΕΡΝΙΧ ΚΛΕΜΕΝΣ ΦΟΝ, 119, 172-174
ΜΗΛΙΟΙ, 159
ΜΗΝΙΑΤΗΣ ΗΛΙΑΣ, 163
ΜΗΤΗ (δορυφόρος Δία), 30
ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, 104
ΜΙΑΟΥΛΗΣ ΑΝΔΡΕΑΣ, 107, 111, 195, 223
ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ, 10, 60-62, 64, 124, 163
ΜΙΑΝΤΟΣ, 182
ΜΙΑΤΠΑΛΗΣ, 110, 111, 115
ΜΙΝΩΪΤΕΣ, 56-59, 65, 66
ΜΙΣΣΙΟΥ, 145
ΜΙΧΑΗΛ Η΄ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ, 160
ΜΙΧΑΛΟΔΗΜΗΤΡΑΚΗΣ ΜΑΝΩΛΗΣ, 58
ΜΟΛΔΑΒΙΑ, 142
ΜΟΛΔΑΒΟΙ, 142
ΜΟΛΔΟΒΑΧΙΑ, 109, 142
ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ, 143, 144
ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΩΤΕΣ, 144
ΜΟΝΑΧΟ, 92, 148
ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑ, 108
ΜΟΡΙΑΣ, 136, 195
ΜΟΥΣΑΡΤ ΒΟΛΦΓΚΑΝΓΚ ΑΜΑΝΤΕΟΥΣ, 33
ΜΟΥΝΤΕΝΙΟΙ, 142
ΜΟΥΡΓΚΕΣΚΟΥ ΜΠΟΓΚΝΤΑΝ, 47
ΜΟΥΡΕΛΛΟΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, 73
ΜΠΑΝΤΑΡΑ ΝΤΑΜΙΚΑ, 87
ΜΠΑΡΜΠΑΡΙΑ, 221
ΜΠΑΧ ΓΙΟΧΑΝ ΣΕΜΠΑΣΤΙΑΝ, 33
ΜΠΕΚΑΤΩΡΟΥ ΣΟΦΙΑ, 242
ΜΠΕΡΚΤΑΪ ΧΑΛΙΛ, 47
ΜΠΕΤΟΒΕΝ ΔΟΥΝΤΒΙΧ ΦΑΝ, 33
ΜΠΛΑΚΙΕΡ ΕΔΟΥΑΡΔΟΣ, 111
ΜΠΛΑΝΚΑΡ ΤΕΟΝΤΟΡ, 108, 109
ΜΠΟΓΔΑΝΙΑ, 142
ΜΠΟΡΙΑΛΑΝΟ Κ., 146
ΜΠΟΡΟΖΙΝΙ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, 235
ΜΠΟΤΣΑΡΗ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΡΟΖΑ, 212
ΜΠΟΤΣΑΡΗ ΛΕΝΩ, 216, 217
ΜΠΟΤΣΑΡΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, 216, 217
ΜΠΟΤΣΑΡΗΣ ΓΙΩΡΓΗΣ, 216
ΜΠΟΤΣΑΡΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ, 212
ΜΠΟΤΣΑΡΗΣ ΚΙΤΣΟΣ, 216
ΜΠΟΤΣΑΡΗΣ ΜΑΡΚΟΣ, 107
ΜΠΟΤΣΗΝ ΔΕΣΠΩ, 107, 108, 216
ΜΠΟΤΣΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΚΗΣ, 216
ΜΠΟΥΜΠΟΥΛΗΣ ΔΗΜΗΤΡΟΣ, 108
ΜΠΟΥΜΠΟΥΛΙΝΑ ΛΑΣΚΑΡΙΝΑ, 107, 108, 111
ΜΥΚΗΝΑΙΟΙ, 56-59, 62, 65, 66
ΜΥΚΗΝΕΣ, 62
ΜΥΚΟΝΙΑΤΕΣ, 110
ΜΥΚΟΝΟΣ, 110, 111
ΜΥΛΑΔΕΡ ΦΡΗΝΤΡΙΧ ΒΛΑΧΕΛΜ, 86
ΜΥΛΟΙ, 134
ΜΥΣΤΡΑΣ, 46
ΜΩΜΕΘ Β΄ ΠΟΡΘΗΤΗΣ, 6, 10, 114
ΜΩΥΣΗΣ, 130, 209
ΜΩΧΑΜΕΤ ΑΔΥ, 135, 136
ΝΑΒΑΡΙΝΟ, 114, 133, 134, 138, 176, 179, 195
ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ, 44
ΝΑΘΑΝΣΟΝ ΜΠΕΡΝΑΡΝΤ, 36
ΝΑΟΥΣΑ, 48
ΝΑΠΟΛΕΩΝ ΒΟΝΑΠΑΡΤΗΣ, 110, 163, 175, 235
ΝΑΠΟΛΗ, 63
ΝΑΣΑ, 32, 33, 186, 187, 189, 190
ΝΑΥΠΑΛΙΟ, 108, 109, 134
ΝΑΥΣΙΚΑ, 40
ΝΕΑ ΥΟΡΚΗ, 116
ΝΕΑΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΣΤΑΥΡΟΥΠΟΛΕΩΣ Ι.Μ., 37
ΝΕΑΠΟΛΗΣ ΚΑΙ ΔΥΟ ΣΙΚΕΛΙΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟ, 176
ΝΕΚΕΡ ΖΑΚ, 112
ΝΕΛΣΟΝ ΟΡΑΤΙΟΣ, 163
ΝΕΜΕΣΙΟΣ ΕΜΕΣΗΣ, 18, 19
ΝΕΟ ΜΕΞΙΚΟ, 29
ΝΕΟΚΑΣΤΡΟ, 134
ΝΕΥΡΑΚΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, 106
«ΝΗΡΕΥΣ», 222
ΝΙΑΓΑΡΑΣ, 126
ΝΙΑΡΧΟΣ ΘΑΝΑΣΗΣ Θ., 85
ΝΙΚΑΙΑ, 160
ΝΙΚΗΤΑΣ ΜΑΥΡΟΒΟΥΝΙΟΥ, 145
ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ, 146
ΝΙΚΟΛΑΟΣ Α΄ ΡΩΣΙΑΣ, 177
ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ, 110, 111
ΝΙΞΟΝ ΡΙΤΣΑΡΝΤ, 29-31
ΝΤΑΛΙ ΕΛΕΝΑ, 246
ΝΤΡΕΪΦΟΥΣ ΑΛΦΡΕΝΤ, 74
ΝΩΕ, 24
ΞΑΝΘΟΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ, 196
ΞΕΝΟΦΩΝ, 115, 155
ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ Ι.Μ. ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ, 83
ΞΕΡΞΗΣ, 134
ΞΗΡΟΠΟΤΑΜΟΥ Ι.Μ. ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ, 83
Ο.Η.Ε., 87, 206
ΟΔΗΣΣΟΣ, 153, 196
ΟΔΥΣΣΕΑΣ, 122
«ΟΔΥΣΣΕΑΣ», 188
ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ, 45, 47, 143, 144, 172-176
ΟΘΩΝ ΕΛΛΑΔΑΣ, 139, 212, 223, 109
ΟΛΒΙΑ, 183
ΟΛΛΑΝΔΙΑ, 86, 151
ΟΛΤΕΝΙΟΙ, 142
ΟΛΥΜΠΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΑΚΗΣ, 147
ΟΛΥΜΠΟΣ, 110, 143, 147
ΟΜΗΡΟΣ, 40, 56, 71, 127, 162, 166, 192
ΟΞΦΟΡΔΗ, 119, 127
ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΗΝΘΕΝΩΝ ΕΘΝΩΝ, βλ. Ο.Η.Ε.
ΟΡΤ νέφος, 32
ΟΡΦΕΑΣ, 182
ΟΥΑΛΛΙΑ, 140, 141
ΟΥΑΣΙΝΓΚΤΟΝ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 30, 31
ΟΥΑΣΙΝΓΚΤΟΝ, 166
ΟΥΓΓΑΡΙΑ, 35
ΟΥΓΓΡΟΒΑΧΙΑ, 142
ΟΥΓΓΡΟΙ, 173
ΟΥΗΒΕΛ ΑΡΤΣΙΜΠΑΛΑΝΤ, 170
ΟΥΝΕΣΚΟ, 206
ΟΥΡΑΝΟΣ (πλανήτης), 28, 32, 33
ΟΥΣΑΝΤΑ, 29
ΠΑΪΣΙΟΣ ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ, 106
ΠΑΝΑΓΙΑ, 163, 170, 213
ΠΑΝΝΟΝΙΑ, 180
ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ Ι.Μ. ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ, 83
ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΠ., 140
ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ, 58
ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ (ΜΑΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ Γ΄), 192-193
ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ν., 225-227
ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ, 82
ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 6, 10, 116, 118, 158, 160
ΠΑΠΑΦΛΕΣΣΑΣ, 71
ΠΑΠΗΝΙΟΥ Ι., 143, 146
ΠΑΡΘΕΝΩΝΑΣ, 127, 206, 235
ΠΑΡΙΣΙ, 110, 111, 142, 147, 148, 151, 215
ΠΑΡΩΝΑΣ, 46
ΠΑΤΡΑ, 111
ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ ΠΡΟΚΟΠΗΣ, 81
ΠΑΥΛΟΣ, 3, 24, 73, 89, 90, 99, 155-157, 192, 225-227
ΠΕΡΑΙΑΣ, 203
ΠΕΛΑΓΙΑ ΜΟΝΑΧΗ, 109
ΠΕΛΟΠΑΣ, 182
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ, 62, 64, 65, 71, 131, 133-137, 211
ΠΕΝΤΑΚΩΜΟ, 248
ΠΕΡΑΙΑ, 243, 245
ΠΕΡΙΚΛΗΣ, 126, 127, 155
ΠΕΡΣΕΣ, 117
ΠΕΡΣΙΑ, 60
ΠΕΡΣΙΑΝΗΣ ΝΙΚΟΣ, 153
ΠΕΤΑ, 109, 218
ΠΕΤΡΟΣ, 129
ΠΕΤΡΟΥΠΟΛΗ, 137
ΠΗΛΙΟ, 49, 110
ΠΗΝΕΛΟΠΗ, 40
ΠΙΘΗΚΟΥΣΕΣ, 63
ΠΙΚΟΤ ΓΙΓΚΥΣΤ-ΕΜΙΛΙΑ, 142
ΠΙΝΔΟΣ, 145, 148, 170
ΠΙΝΟΤΗΣ ΣΤΑΥΡΙΑΝΟΣ, 108
ΠΛΑΤΩΝ, 21, 22, 111, 115, 155, 226, 228
ΠΛΗΘΩΝ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΕΜΙΣΤΟΣ, 161
ΠΛΙΝΙΟΣ, 181
ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ, 115, 155
ΠΟΔΕΙΔΩΝΑΣ (πλανήτης), 32
ΠΟΚΛΗΝ ΣΤΟΑ, 158
ΠΟΛΥΑΡΑΒΟΣ, 133, 218, 158
ΠΟΔΩΝΙΑ, 35, 126
ΠΟΜΠΗΝΙΑ, 39, 206, 207
ΠΟΜΠΗΙΟΣ, 183
ΠΟΡΤΑ ΣΑΡΝΟ, 207

- ΠΟΡΤΕΛΑΝΟΣ ΣΤΑΜΑΤΗΣ, 106
 ΠΟΣΕΙΔΩΝΑΣ (πλάστιγγ), 28,
 30, 33, 190
 ΠΟΤΕΝΤΑΜ, 230
 ΠΡΕΒΕΖΑ, 216
 ΠΡΙΝΣΤΟΝ, 166, 192
 ΠΡΙΝΤΣΙΠ ΓΑΒΡΙΛΟ, 173
 ΠΡΟΑΙΡΕΣΙΟΣ, 157
 ΠΡΟΚΡΟΥΣΤΗΣ, 194
 «ΠΡΟΟΔΟΣ», 185
 ΠΡΩΣΣΙΑ, 230
 ΠΡΩΤΑΓΟΡΑΣ, 21, 22, 27
 «ΠΡΩΤΟΠΟΡΟΣ 10», 29
 «ΠΡΩΤΟΠΟΡΟΣ 11», 28-30
 ΠΤΟΛΕΜΑΙΔΑ, 158
 ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ, 227
 ΠΥΛΑΡΙΝΟΣ ΙΑΚΩΒΟΣ, 151-153
 ΠΥΛΟΣ, 62
 ΡΑΛΛΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, 143
 ΡΕΘΥΜΝΟ, 214
 ΡΕΜΠΩ ΜΑΞΙΜ, 110-112
 ΡΗΝΙΑΣΑ, 216
 ΡΙΑΔΑΜΠΕΝΣ, 134
 ΡΙΣΕΛΙΕ ΚΑΡΑΙΝΑΛΙΟΣ, 68
 ΡΟΔΟΣ, 182
 ΡΟΙΑΝΗΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ, 10
 ΡΟΤΕΡΤΑΜ, 86
 ΡΟΥΜΑΝΙΑ, 126, 142-144, 146-149
 ΡΟΥΜΑΝΟΙ, 140-145, 147-149,
 181, 229
 ΡΥΤΤΕ ΡΑΙΗΜΟΝ, 40
 ΡΩΜΑΙΟΙ, 6, 10, 11, 117, 142, 156,
 180, 181, 183
 ΡΩΜΑΙΟΣ Κ., 224
 ΡΩΜΑΝΟΙ, 142
 ΡΩΜΑΝΟΣ Α΄ ΛΕΚΑΠΗΝΟΣ,
 201
 ΡΩΜΗ, 11, 118, 120, 146, 148, 157
 ΡΩΣΙΑ, 69, 70, 121, 126, 137, 141,
 144, 151, 170, 195, 198
 ΡΩΣΟΒΑΧΙΑ, 142
 ΡΩΣΟΙ, 121, 163, 170, 185
 ΣΑΒΒΑΙΝΑ ΣΤΑΥΡΙΑΝΑ, 218
 ΣΑΙΣΠΗΡ ΟΥΛΑΔΙΑΜ, 40
 ΣΑΛΑΜΙΝΑ, 8, 10, 53, 57, 110,
 117, 219
 ΣΑΜΑΝΤΗΣ ΚΩΣΤΑΣ, 34
 ΣΑΜΑΡΑΚΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ, 85
 ΣΑΝ-ΣΟΥΣΙ, 230
 ΣΑΡΑΝΤΗΣ Θ., 148
 ΣΑΡΩΝΙΚΟΣ, 117
 ΣΕΙΡΙΟΣ, 33
 ΣΕΛΗΝΗ, 186, 187
 ΣΕΡΑΓΕΒΟ, 173
 ΣΕΡΒΙΑ, 87
 ΣΙΒΗΡΙΑ, 207
 ΣΙΔΕΡΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Γ., 56-66
 ΣΙΚΑΓΟ, 116
 ΣΙΚΕΛΙΑ, 65
 ΣΙΛΒΑ ΠΙΠΙΑΝ ΝΙΣΧΑΝΘΑ
 ΝΤΕ, 87
 ΣΙΜΟΠΟΥΛΟΣ ΚΥΡΙΑΚΟΣ, 50
 ΣΙΜΩΝΟΠΕΤΡΑΣ Ι.Μ. ΑΓΙΟΥ
 ΟΡΟΥΣ, 83
 ΣΙΝΤΝΕΥ, 126
 ΣΚΑΛΤΣΟΥΝΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 199
 ΣΚΑΝΑΙΝΑΒΟΙ, 8
 ΣΚΟΥΡΑΤΙ ΑΝΤΟΝΙΟ, 246
 ΣΚΟΥΦΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, 196
 ΣΚΥΘΟΣ, 180, 182
 ΣΚΥΛΙΠΗ-ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ
 ΕΛΕΝΑ, 7
 ΣΛΑΒΟΙ, 5, 8, 183, 229
 ΣΛΟΒΑΚΟΙ, 173
 ΣΛΟΒΕΝΙΑ, 176
 ΣΛΟΒΕΝΟΙ, 173
 ΣΜΑΤΣ ΓΙΑΝ, 170
 ΣΜΙΘ ΜΠΟΜΠ, 167
 ΣΜΥΡΝΗ, 116, 150-153, 214
 ΣΜΥΡΝΙΟΙ, 153
 ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ, βλ. Ε.Σ.Σ.Δ.
 ΣΟΔΟΜΑ, 207
 ΣΟΛΩΜΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ, 115, 221,
 223, 224
 ΣΟΜ, 127
 ΣΟΡΒΟΝΝΗ, 142
 ΣΟΡΟΣ ΤΖΩΡΤΖ, 34-36, 204
 ΣΟΥΛΙ, 107, 217
 ΣΟΥΛΙΩΤΕΣ, 107, 215, 216, 217
 ΣΟΥΛΙΩΤΙΣΣΕΣ, 108, 216
 ΣΟΥΜΕΡΙΟΙ, 53
 ΣΠΑΡΤΗ, 180, 218
 ΣΠΕΤΣΕΣ, 111
 ΣΠΕΤΣΙΩΤΕΣ, 108
 ΣΡΙ ΛΑΝΚΑ, 86
 ΣΤΑΘΗ ΕΛΕΝΗ, 220
 ΣΤΑΙΝΜΑΙΕΡ ΦΡΑΝΚ-ΒΑΛΤΕΡ,
 87
 ΣΤΑΛ ΖΕΡΜΑΙΝ ΝΤΕ, 112
 ΣΤΑΜΑΤΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ
 ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 57, 58
 ΣΤΑΜΑΤΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ
 ΓΙΑΝΝΗΣ, 58
 ΣΤΑΥΡΟΝΙΚΗΤΑ Ι.Μ. ΑΓΙΟΥ
 ΟΡΟΥΣ, 83
 ΣΤΑΦΦ ΒΑΡΟΝΗ, 116
 ΣΤΕΤΣΕΝΥΪ ΣΤΒΑΝ, 173
 ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΣ, 8
 ΣΤΟΥΟΥ ΧΑΡΙΕΤ ΜΠΤΣΕΡ, 127
 ΣΤΟΥΟΥΝ ΕΝΤ, 32
 ΣΤΟΥΔΙΟΥ ΜΟΝΗ, 160
 ΣΤΡΑΤΗΓΟΠΟΥΛΟΣ ΑΛΕΞΙΟΣ,
 160
 ΣΥΜΕΩΝ ΝΕΟΣ ΘΕΟΛΟΓΟΣ,
 130
 ΣΥΝΕΣΙΟΣ ΚΥΡΗΝΑΙΟΣ, 157,
 158
 ΣΥΡΙΑ, 203
 ΣΩΚΡΑΤΗΣ, 111, 120, 122, 125,
 155, 226
 ΤΑΛ ΕΑ ΧΑΜΑΜ, 207
 ΤΑΛΙΜΠΑΝ, 248
 ΤΑΣΟΥΛΑΣ ΜΑΝΟΥΗΛ, 224
 ΤΑΣΣΙΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ
 ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ
 ΛΑΓΚΑΛΑ, ΔΗΤΗΣ ΚΑΙ
 ΡΕΝΤΙΝΗΣ, 38
 ΤΑΤΑΡΟΙ, 181
 ΤΑΥΓΕΤΟΣ, 133
 ΤΑΧΙΑΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ-
 ΑΙΜΙΛΙΟΣ, 97
 ΤΕΛΕΣΙΛΑΑ, 111
 ΤΕΙΠΕΝΑΝΣ ΒΕΛΗ, 108
 ΤΕΙΠΕΝΑΝΣ ΜΟΥΧΤΑΡ, 108
 ΤΕΡΓΕΣΤΗ, 109
 ΤΕΡΤΣΕΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 231
 ΤΖΑΒΕΛΑ ΜΟΣΧΩ, 107, 216, 217
 ΤΖΑΒΕΛΑΣ ΚΙΤΣΟΣ, 107
 ΤΖΑΒΕΛΑΣ ΛΑΜΠΡΟΣ, 107,
 216, 217
 ΤΖΑΒΕΛΑΣ ΦΩΤΟΣ, 108, 217
 ΤΖΕΔΑΚΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, 58
 ΤΖΟΝΣΟΝ ΜΠΟΡΙΣ, 127
 ΤΗΝΟΣ, 109
 ΤΙΒΕΡΙΑΔΑ, 2, 6, 13, 155, 157
 ΤΙΜΣΕΟΡΑ, 142
 ΤΙΜΟΝΗΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ,
 151-153
 ΤΙΡΑΝΑ, 146
 ΤΙΡΥΝΘΑ, 62
 «ΤΙΤΑΝ-ΚΕΝΤΑΥΡΟΣ 6», 28
 ΤΙΤΑΝΑΣ (δορυφόρος Κρόνου),
 32, 190
 ΤΟΚΥΟ, 37
 ΤΟΜΙΣ, 181
 ΤΟΜΟΙ, 181
 ΤΟΠΑΛ ΠΑΣΑΣ (Ο ΧΩΛΟΣ), 111
 ΤΟΠΑΛΟΥΔΑ ΕΛΕΝΗ, 244
 ΤΟΥΝΓΚΟΥΣΚΑ, 207
 ΤΟΥΡΚΙΑ, 57
 ΤΟΥΡΚΟΙ, 6, 10, 41, 46-52, 61,
 108, 110, 111, 116, 118, 123, 138,
 145, 161, 172, 181, 182, 195,
 213, 216, 217, 218, 221-223
 ΤΡΑΙΑΝΟΣ, 180
 ΤΡΑΜΠ ΝΤΟΝΑΛΑΝΤ, 37
 ΤΡΑΝΣΥΛΑΒΑΝΙΑ, 141
 ΤΡΑΝΣΥΛΑΒΑΝΟΙ, 142
 ΤΡΙΚΑΛΑ, 145
 ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ ΣΠΥΡΙΑΔΩΝ, 132,
 138
 ΤΡΙΠΟΛΗ, 108
 ΤΡΙΠΟΛΙΤΣΑ, 109, 116, 134
 ΤΡΙΤΩΝ (δορυφόρος Ποσειδών),
 190
 ΤΡΟΙΖΗΝΑ, 197
 ΤΡΟΠΙΣ (αστεροειδής), 29
 ΤΣΑΚΑΛΑΦΘ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ, 196
 ΤΣΕΝΤΟΣ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ., 14-27,
 37-40, 43-55, 85-88, 137, 138,
 171-179, 246-248, 126-128, 166-
 168, 206-208
 ΤΣΕΤΑΤΕΑ ΑΛΑΜΠΑ, 181
 ΤΣΕΧΟΙ, 173
 ΤΣΙΚΟΥΠΗΣ ΣΠΥΡΙΑΔΩΝ, 133
 ΤΣΙΜΟΒΑ, 132
 ΤΣΙΝΤΣΑΡΟΙ, 142
 ΤΣΙΡΙΝΤΑΝΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ
 Ν., 1, 4-13, 53, 67-74, 113-125,
 154-163, 194-202, 228-240
 ΤΣΙΤΣΙΓΚΟΣ ΣΠΥΡΟΣ, 106
 ΤΥΡΝΑΒΟΣ, 214
 ΤΥΡΡΗΝΙΚΗ ΘΑΛΑΣΣΑ, 63
 ΥΑΡΑ, 110, 111, 135, 222
 ΥΑΡΑΙΟΙ, 222, 223
 ΥΠΑΠΙΑ, 157
 ΥΨΗΛΑΝΤΗ ΜΑΡΙΑ, 109
 ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ,
 163, 176
 ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ,
 112, 220
 ΦΑΛΛΜΕΡΑΥΕΡ ΓΙΑΚΟΜΠ
 ΦΙΛΙΠ, 5, 6, 71, 72
 ΦΑΜΠΡ ΑΥΤΟΥΣΤΟΣ, 108
 ΦΑΝΑΡΙ, 162
 ΦΑΝΑΡΙΩΤΕΣ, 10, 109, 162
 ΦΑΡΜΑΚΙΔΗΣ ΘΕΟΚΛΗΤΟΣ,
 199
 ΦΕΙΔΙΑΣ, 111
 ΦΕΡΡΑΙΟΣ ΡΗΓΑΣ, 49, 163, 197
 ΦΘΙΩΤΙΑ, 110
 ΦΙΛΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΗΣ, 112
 ΦΙΛΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ, 219
 ΦΙΛΙΠΠΙΔΗΣ ΔΑΝΙΗΛ, 142
 ΦΙΛΙΠΠΟΣ Β΄ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ,
 159
 ΦΙΛΙΠΠΟΣ, ΔΟΥΚΑΣ ΤΟΥ
 ΕΔΙΜΒΟΥΡΓΟΥ, 7
 ΦΙΛΩΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ, 16-19
 ΦΙΝΔΕΥ ΤΖΩΡΤΖ, 135, 136
 ΦΙΧΤΕ ΓΙΟΧΑΝ ΓΚΟΤΑΙΜΠ, 121
 ΦΛΑΝΤΡΟ ΓΚΑΡΥ, 33
 ΦΟΙΝΙΚΕΣ, 63
 ΦΡΑΓΚΙΑ, 10
 ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ ΦΕΡΑΙΝΑΝΔΟΣ,
 173
 ΦΡΑΓΚΟΙ, 8, 70, 71, 118, 160
 ΦΡΑΪΜΠΟΥΡΓΚ, 148
 ΦΡΑΝΤΖΗΣ ΑΜΒΡΟΣΙΟΣ, 53,
 132, 138
 ΦΡΑΝΤΣΕΣΚΙΝΙ ΝΤΑΡΙΟ, 206
 ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΣ ΜΕΓΑΣ, 230, 231
 ΦΡΥΤΣΕ, 182
 ΦΩΚΙΩΝ, 159
 ΦΩΤΑΚΟΣ, 221, 224
 ΦΩΤΙΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ, 192
 ΧΑΙΖΕΝΜΠΕΡΓ ΒΕΡΝΕΡ,
 166, 168
 ΧΑΛΚΙΑ, 51
 ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗΣ
 ΛΑΟΝΙΚΟΣ, 161
 ΧΑΤΖΗΑΝΑΡΓΥΡΟΥ
 ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ, 109
 ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΣ
 ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ
 ΜΕΣΟΓΑΙΑΣ ΚΑΙ
 ΛΑΥΡΕΩΤΙΚΗΣ, 85
 ΧΕΡΤΣΕΝΠΕΡΓΚ ΓΚΟΥΣΤΑΒ
 ΦΡΗΝΤΡΙΧ, 134
 ΧΙΝΤΖΟΓΛΟΥ ΑΜΑΣΣΙΔΟΥ
 ΔΕΣΠΟΙΝΑ, 150-153
 ΧΙΟΣ, 151, 203
 ΧΙΠΛΕΡ ΑΔΟΛΦΟΣ, 9, 11, 53, 71,
 116, 121, 169
 ΧΙΤΤΙΕΣ, 53
 ΧΟΥΣΕΪΝ ΠΑΣΑΣ, 214
 ΧΡΗΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ, 2
 ΧΡΗΣΤΟΣ, 3, 36, 38, 41, 44, 45,
 51, 53, 54, 89, 90, 97-105, 130,
 145, 146, 155, 197, 210, 213,
 225, 226, 232, 241, 243
 ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΥ ΔΟΥΚΑΣ Γ.,
 248, 249
 ΧΡΥΣΑΝΘΑΚΟΠΟΥΛΟΣ
 ΦΩΤΙΟΣ (ΦΩΤΑΚΟΣ), 221,
 224
 ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ Γ΄ ΜΑΝΗΣ,
 192-193
 ΨΑΡΑ, 111
 ΨΑΡΙΑΝΟΙ, 219
 ΨΕΥΤΟΓΚΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, 106
 ΩΝΑΣΗ ΣΤΕΓΗ, 34

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΟΓΔΟΗΚΟΣΤΟΥ ΤΕΤΑΡΤΟΥ ΤΟΜΟΥ (2021)

ΕΠΙΚΑΙΡΑ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Γ.Β.Μ., «Ποῦ εἶναι ἡ πίστι σου;», σελ. 2-3 - «Τὸ '21 καὶ ἡ ἐποχὴ μας», σελ. 41-42 - «*Ἐπόπται τῆς ἐκείνου μεγαλειότητος*», σελ. 129-130 - «Υπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν», σελ. 169-170 - «Ὁ μεγάλος Ἀναμενόμενος», σελ. 209-210 - **Ἰ. Κ. Ἀγγελόπουλος**, «Ἡ ὀρθόδοξος πνευματικότητα», σελ. 97-106.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Γιάννης Κ. Τσέντος, «Πατερική ἀπάντησις στὶς ἐνστάσεις κατὰ τῆς φύσεως. Ὁ κόσμος τῶν ζώων», σελ. 14-27 - **Κωνσταντῖνος Δ. Μαυρομάτης**, «Τὸ ταξίδι τῶν 43 χρόνων (1977-2020) πέρα ἀπὸ τὸ ἡλιακὸ μας σύστημα τῶν διαστημικῶν σκαφῶν "Voyager 1 & 2"», σελ. 28-33 - «Τὸ νερὸ στὴ Γῆ καὶ στὸ Ἡλιακὸ μας Σύστημα», σελ. 184-191 - **Ἐλευθέριος Γ. Σιδέρης**, **Ἀμαλία Ἀ. Κώνστα**, «Ἡ καταγωγὴ τῶν σύγχρονων Ἑλλήνων», σελ. 56-66 - **Ἐμμανουὴλ Δ. Λασκαρίδης**, «Νομοθετικὰ μέτρα γιὰ τὸν περιορισμὸ τῆς πανδημίας τοῦ Covid-19. Προβληματισμοὶ καὶ διλήμματα», σελ. 75-82 - **Γεώργιος Κοντόπουλος**, «Τεχνητὴ νοημοσύνη καὶ συνείδηση», σελ. 91-96.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Γιάννης Κ. Τσέντος, «1821-2021: 200 χρόνια ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασι. "Αὕτη ἐστὶν ἡ νίκη ἡ νικήσασα τὸν κόσμον, ἡ πίστις ἡμῶν"», σελ. 43-55 - «Ἡ διεθνὴς ἐπίδρασις τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασις», σελ. 171-179 - **Δημήτριος Λισμάνης**, «Ἡ προσφορὰ τῶν γυναικῶν τῆς Ἑλλάδος στὸ '21. Μαντῶ Μαυρογένους», σελ. 107-112 - **Χρυσὴ Δ. Μανωλοπούλου-Τσέντου**, «Ἡ ἀπόκρουσις τοῦ ἱμπριαῖμ στὴ Μάνη

τὸ καλοκαίρι τοῦ 1826. Ἐπισημάνσεις γιὰ τὴ σημασίαν τῆς στὴν ἐξέλιξι τοῦ Ἀγῶνα», σελ. 131-139 - **Ἀχιλλεὺς Γ. Λαζάρου**, «Ἡ ἐπιχειρούμενη ἀνακίνησις τοῦ ζητήματος τῶν Βλάχων», σελ. 140-149 - «Ἡ ἑλληνικὴ παρουσίαν στὴν κοιλάδα τοῦ Δουνάβεως. Ἰχνηλατώντας τὸν ἑλληνισμὸ στὴ Ν.Α. Εὐρώπῃ», σελ. 180-183 - **Δέσποινα Χίντζογλου-Ἀμασλίδου**, «Οἱ ἐπιδημίες εὐλογιάς, πανοῦκλας, χολέρας καὶ κίτρινου πυρετοῦ στὴ Σμύρνη τὸν 18^ο καὶ 19^ο αἰῶνα καὶ ἡ προσφορὰ σημαντικῶν Σμυρνίων γιαιτρῶν στὴν ἀντιμετώπισή τους», σελ. 150-153 - **Ζωὴ Γκενάκου**, «Ἡ Ἑλληνίδα στὴν Ἐπανάστασι τοῦ 1821», σελ. 211-224.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ

Ἐμμανουὴλ Δ. Λασκαρίδης, «Νομοθετικὰ μέτρα γιὰ τὸν περιορισμὸ τῆς πανδημίας τοῦ Covid-19. Προβληματισμοὶ καὶ διλήμματα», σελ. 75-82 - **Ἰ. Κ. Ἀγγελόπουλος**, «Διαπαιδαγωγίσις θηρίων», σελ. 164-165.

ΠΑΙΔΕΙΑ - ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Μητροπολίτης Μάνης Χρυσόστομος Γ', «Ἡ συμβολὴ τῆς Ἐκκλησίας στὴ διαιώνισις τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσας», σελ. 192-193.

ΜΟΡΦΕΣ

Γ.Β.Μ., «Παῦλος, ὁ "νέος ἄνθρωπος"», σελ. 89 - **Δημήτριος Λισμάνης**, «Ἡ προσφορὰ τῶν γυναικῶν τῆς Ἑλλάδος στὸ '21. Μαντῶ Μαυρογένους», σελ. 107-112.

ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Ἰ. Κ. Ἀγγελόπουλος, «Ἰδρύματα προπαγάνδας», σελ. 34-36 - «Ψηφιακὸ

ἀποθετήριο Ἁγίου Ὁρους», σελ. 83-84 – «Διαπαιδαγωγόνισι θηρίων», σελ. 164-165 – «Οἱ σύγχρονες ἰταναεῖς», σελ. 203-205 – «Καὶ οἱ λίθοι κεκράζονται», σελ. 241-245.

ΚΡΙΤΙΚΗ ΜΑΤΙΑ

Γ.Τ., «Οἱ προβλέψεις τῶν ἀστρολόγων», σελ. 37 – «Τὸ δένδρο καὶ οἱ καρποί», σελ. 37-38 – «Πίστη καὶ ἐπιστήμη», σελ. 38 – «Ὁ ἔμμονικὸς πόλεμος κατὰ τῆς πίστεως», σελ. 38 – «Τὸ πρόβλημα τῶν ἀστέγων», σελ. 39 – «Πλούσιος ἢ πέννης;», σελ. 39 – «Χαρὲς καὶ πανηγύρια...», σελ. 39-40 – «Τώρα καί... κίνημα κατὰ τῶν μεγάλων κλασικῶν», σελ. 40 – «Ὁ... ἄγνωστος Ἄντωνης Σαμαράκης», σελ. 85 – «Πίσω ἀπὸ τὰ φῶτα τοῦ θεάματος», σελ. 85 – «Ἡ ἐλευθερία τῆς Τέχνης», σελ. 85-86 – «Δεπλάσια τοῦ ἑλληνικοῦ μνημείου στὴ Λιέγη», σελ. 86 – «Τὸ θαυματουργὸ μαντζουρί», σελ. 86-87 – «Ἡ ἐπιδημία τῆς ἀνισότητος», σελ. 87 – «Αὐξημένη φτώχεια λόγῳ τῆς πανδημίας», σελ. 87-88 – «Ἐργασία: Τρικυμία ἐν ὄψει!», σελ. 88 – «Ἡ Ἑλλάδα ἐκπέμπει SOS», σελ. 88 – «Ἡ Ἑλλάδα καὶ οἱ Ἕλληνες», σελ. 126 – «Ἡ Ἑλλάδα πηγὴ ἔμπνευσης», σελ. 126 – «Ἄλλος ἓνας... Ἑλληνολάτρης;», σελ. 127 – «Τὸ λογοτεχνικὸ βιβλίον μὲ τὴ μεγαλύτερη ἐπιρροή», σελ. 127 – «Τὰ δικαιώματα τοῦ

παιδιοῦ τὴν ἐποχὴ τῆς πανδημίας», σελ. 127-128 – «Παρακμὴ καὶ ἀποκίρρηξη τῶν κλασικῶν σπουδῶν», σελ. 166 – «Ἡ ἀλαζονεία τοῦ πλούτου», σελ. 166-167 – «Ἡ ἄρνησις τῆς διαφορετικῆς ἄποψης... στὸ ὄνομα τῆς διαφορετικότητος», σελ. 167 – «Ἡ ἐπιδημία τῶν ἀνισοτήτων», σελ. 167-168 – «Ἡ ἐμπορευματοποίηση τοῦ... τίποτα», σελ. 168 – «Ὡς πότε στὴν ξενιτιά;», σελ. 206 – «Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα στὴν Πομπήια», σελ. 206-207 – «Γιὰ τὴν καταστροφὴ τῶν Σοδόμων», σελ. 207-208 – «Ἡ βαθύτερη αἰτία τῶν ἄγωνακτονιῶν» ποὺ σοκάρουν», σελ. 208 – «Θυσία στὸν βωμὸ τῆς πολυπολιτισμικότητος... τὰ Χριστούγεννα!», σελ. 246 – «Ἡ πανδημία τῆς ὀθόνης», σελ. 246-247 – «Θρησκεία καὶ ἀνεμβολίαστοι», σελ. 247 – «Ἡ βία εἶναι τυφλή», σελ. 247-248 – **Η.Κ.**, «Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 2021», σελ. 248-249.

ΔΙΑΦΟΡΑ

Σημείωμα πρὸς τοὺς ἀναγνώστες, σελ. 1 – **Ἀλεξάνδρου Ν. Τσιριντάνη**, *Ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες*, σελ. 4-13, 67-74, 113-125, 154-163, 194-202, 228-240 – **Δημ. Ν. Παπαθανασόπουλος**, «Ἡ “κενὴ ἀπάτη” καὶ ἡ ὑγιὴς φιλοσοφία», σελ. 225-227 –

Ἡ ἀνανέωσις τῆς συνδρομῆς μπορεῖ νὰ γίνῃ μὲ τοὺς ἑξῆς τρόπους:

Γιὰ συνδρομὴ Ἑσωτερικοῦ

- Μὲ κατάθεσις στὴν τράπεζα Eurobank, στὸν λογαριασμὸ ποὺ διατηρεῖ ἡ Χριστιανικὴ Ἑνωσις Ἀκτινῶν ὑπ’ ἀριθμ.: 0026-0201-94-0100366081 (IBAN: GR 1102602010000940100366081). Νὰ ζητᾶτε νὰ σημειώνεται ῥητῶς τὸ ὀνοματεπώνυμό σας στὴν Αἰτιολογία.
- Στὰ ΕΛΤΑ μὲ ταχυδρομικὴ ἐπιταγὴ στὴ διεύθυνσι τοῦ περιοδικοῦ (Καρότσι 14, 105 61 Ἀθήνα). Προβλέπεται ἐπιβάρυνσι μὲ ταχυδρομικὰ τέλη.
- Στὰ ΕΛΤΑ μὲ ἔντυπο ταχυπληρωμῆς ποὺ συναποστέλλεται μὲ τὸ τελευταῖο τεύχος κάθε χρονιάς γιὰ ὅσους ἔχουν ὀφειλῆ. Σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωσι δὲν προβλέπεται ἐπιβάρυνσι μὲ ταχυδρομικὰ τέλη.

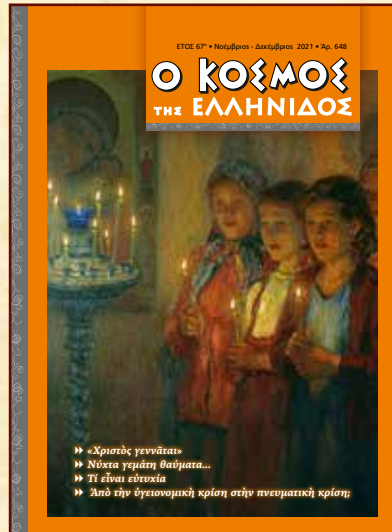
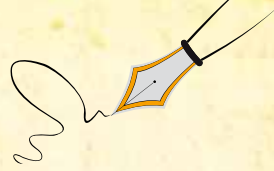
- Στὰ Βιβλιοπωλεῖα «ΖΩΗ» καὶ συνεργαζόμενα βιβλιοπωλεῖα.
- Σὲ κατὰ τόπους συνεργάτες καὶ ἀντιπροσώπους, οἱ ὁποῖοι καὶ θὰ κόβουν σχετικὲς ἀποδείξεις.

Γιὰ συνδρομὴ Ἐξωτερικοῦ

Παρακαλοῦμε μὴν ἀποστέλλετε ἐπιταγές, γιὰτὶ ἀδυνατοῦμε νὰ τὶς εἰσπράξουμε. Ἡ συνδρομὴ μπορεῖ νὰ κατατεθεῖ μὲ τραπεζικὸ ἔμβασμα. Τὰ στοιχεῖα ποὺ θὰ χρειαστεῖτε εἶναι:

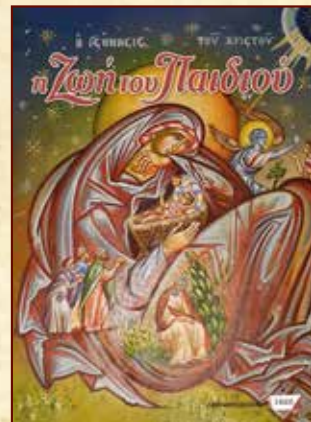
– IBAN: GR1102602010000940100366081
– BIC/Swift Code: ERBKGRAA

Άξίζει νά διαβάσετε



Το μηνιαίο Ὁρθόδοξο Χριστιανικό Περιοδικό με την ιστορία των 100 χρόνων του κοντά στον ἑλληνικό λαό.

Περιοδικό με ἱστορία 60 ἐτῶν, πού ἀπευθύνεται στή γυναίκα, στήν πνευματική καὶ κοινωνική της παρουσία.



Ἐνα περιοδικό – πολύτιμος συμπαραστάτης γιὰ ἐκπαιδευτικούς καὶ γονεῖς.

Νεανικό περιοδικό τῆς “Χριστιανικῆς Φοιτητικῆς Ἐνώσεως” – με τὸν ἐνθουσιασμό τῆς νεότητος καὶ τὴ σφραγίδα τῆς πίστεως καὶ τῆς παιδείας.

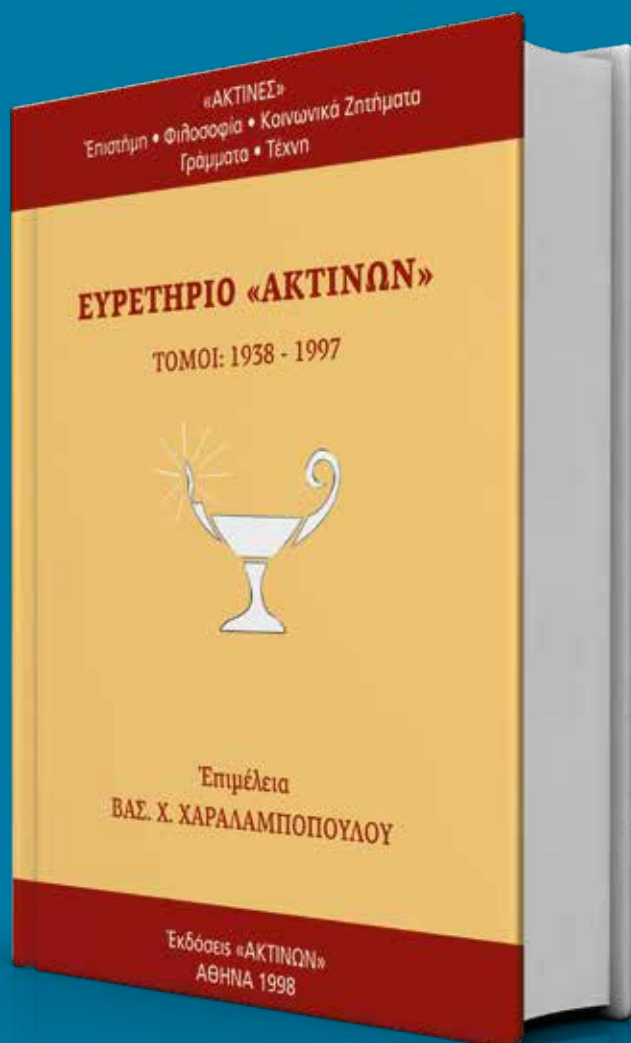
Τὸ μηνιαῖο παιδικό περιοδικό πού κυκλοφορεῖ ἀπὸ τὸ 1946 – ἓνας πολύτιμος πνευματικός φίλος γιὰ τὰ Ἑλληνόπουλα.

ΚΩΔΙΚΟΣ:
01 1692



«ΑΚΤΙΝΕΣ»
ΚΑΡΥΤΣΗ 14, Τ.Τ. 10561
ΑΘΗΝΑ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ: όλοι οί τόμοι του περιοδικού «Άκτίνες» καθώς και τό εύρετήριο τῶν ἐτῶν 1938-1997



«Χριστιανική Ένωση Έπιστημόνων»

Καρύτση 14, 105 61 Άθηναι, Τηλ. 210 32.35.023